

# ”Når hovedprosjektet ditt er deg selv”

*Muligheter og begrensninger for rusrehabilitering i fengsel*

Hilde Heisholt



Masteroppgave i kriminologi  
Institutt for kriminologi og rettssosiologi  
Ved det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Våren 2013



# ”Når hovedprosjektet ditt er deg selv”

Muligheter og begrensninger for rusrehabilitering i fengsel

Hilde Heisholt

© Hilde Heisholt

2013

”Når hovedprosjektet ditt er deg selv”

Muligheter og begrensninger for rusrehabilitering i fengsel

Hilde Heisholt

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

# Sammendrag

**”Når hovedprosjektet ditt er deg selv”**

**Muligheter og begrensninger for rusrehabilitering i fengsel**

**Student:** Hilde Heisholt

**Veileder:** Hedda Giertsen

**Leverert ved:** Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo, mai 2013

Temaet for denne oppgaven er rusrehabilitering i et lukket fengsel. I Soria-Moria erklæringen fra Stortinget (2005) ble det nedfelt at styrking av rusrehabilitering og behandling både i og utenfor fengslene skulle iverksettes. Den første rusmestringsenheten i fengsel ble åpnet i 2007 som et samarbeid mellom Justis- og politidepartementet <sup>1</sup> og Helse- og omsorgsdepartementet. I 2009 åpnet enheten på Ullersmo fengsel. Åpningen av enhetene har forankring i Stortingsmelding 37 (2007-2008) og i Kriminalomsorgens helhetlige russtrategi for perioden 2008-2011. På bakgrunn av dette reiser denne oppgaven følgende to spørsmål: Hvilke muligheter og begrensninger møter rusmestringsenheten på i sitt arbeid for å hjelpe personer med problemer på grunn av rusbruk? På hvilken måte kan rusrehabilitering fungere i et lukket fengsel? Dette har blitt forsøkt besvart gjennom en kvalitativ studie basert på deltagende observasjon ved rusmestringsenheten i Ullersmo fengsel, og til sammen ni intervjuer med innsatte og ansatte på denne avdelingen.

Rusmestringsenheten tilbyr rusrehabilitering til innsatte som har problemer med sitt rusbruk. Rehabiliteringen er ment til å starte en prosess som forbereder de innsatte til videre behandling i institusjon ute i samfunnet, men det er frivillig om den innsatte velger å gå videre i behandling etter oppholdet på avdelingen. Rusmestringsenheten jobber med fellesskapet som metode, og har fire grunnverdier, også kalt de innsattes verdier, som de baserer rehabiliteringsarbeidet på. Disse verdiene er: rusfrihet, trygghet, ærlighet og kameratstøtte. De fire verdiene, samt fellesskapet som metode og motivasjon for rehabilitering, er temaer som jeg diskuterer i denne oppgaven.

Det kommer frem i intervjuene at avdelingens ansatte bruker fellesskapet som metode for å tilrettelegge for best mulig rehabilitering av de innsatte. Dette forutsetter at de innsatte er deltagende i sin egen rehabiliteringsprosess. Foucaults regjerings og hyrdemaktbegrep blir

---

<sup>1</sup> Heter nå Justis- og beredskapsdepartementet.

benyttet her for å diskutere dette. Det kommer også frem at de innsatte sier de skulle ønske at det ble brukt mer tid på grupper. De innsattes muligheter for god rehabilitering og endring diskuteres ved å benytte Bourdieus habitusbegrep og teorier om sosialt rom.

De innsatte viser en grunnleggende motivasjon for rusrehabilitering i det at de søker seg til rusmestringsenheten. Jeg presenterer to forskjellige måter å kategorisere de innsattes motivasjon på. De ansatte på sin side ser etter en spesiell type motivasjon, og spørsmålet her er om de innsatte oppfyller kriteriene for den riktige typen motivasjon som de ansatte stiller. Motivasjon blir også diskutert ved å bruke Foucaults regjeringsspektiv.

Ansatte og innsatte opplever ulike utfordringer i forhold til egen trygghetsfølelse på avdelingen. Oppgaven drøfter hvorvidt rusrehabiliteringen begrenses av deres forhold til resten av fengselet, og andre innsatte. Rusmestringsenhetens posisjon i det sosiale feltet på Ullersmo blir diskutert opp i mot ansattes og innsattes følelse av trygghet. Jeg bruker blant annet Goffmans teori om sosial identitet for å illustrere hvordan de innsatte på avdelingen opplever spenningen mellom dem selv og andre innsatte i fengselet. Hvilke muligheter er det for de innsatte for å være ærlig på rusmestringsenheten?

Kameratstøtte er en måte de innsatte kan hjelpe hverandre mot rusfrihet i en rehabiliteringssammenheng. Basert på uttalelser fra informantene argumenterer jeg for at de innsatte på et vis må velge side. De kan enten velge å vise kameratstøtte helt og holdent som et bevis på at de er klare for et rusfritt liv, mens noen er mer ambivalente og usikre på hvilken vei de skal ta.

I slutten av oppgaven setter jeg fingeren på momenter som viser det motsetningsfylte forholdet mellom fengselet som utøver av straff og kontroll og rusmestringsenhetens rehabiliteringsarbeid og innhold. Jeg foreslår her at en måte å se rusmestringsenhetens forhold til fengselet på kan gjøres ved å bruke Goffmans begrep om totale institusjoner. Rusfrihet er et av målene med rusmestringsenhetens arbeid, og avslutningsvis diskuterer jeg hvorvidt det er noe som er like viktig som rusfrihet de innsatte tar med seg fra et opphold på avdelingen, som de kan ta med seg ut i sitt møte med samfunnet etter soning.

# Takk

To år med masterstudium har gått så fort. De siste månedene har vært fylt med spenning, interesse, og nervøsitet, og jeg er takknemlig overfor alle som på ulike måter har støttet og hjulpet meg underveis. Det har vært en berg-og-dalbane jeg ikke ville vært foruten, og det er flere som fortjener en takk for å ha bidratt til denne masteroppgaven.

Først og fremst vil jeg takke informantene på rusmestringsenheten for deres deltagelse. Jeg ble møtt med en åpenhet langt utover det jeg hadde forventet. Materialet jeg har fått gjennom intervjuer av dere og observasjoner på avdelingen har vært uvurderlig. Takk for at dere stilte opp! Jeg tenker ofte på spesielt de innsatte og håper at hver og en av dere oppnår det dere har satt dere fore. Takk for at dere delte en del av livet deres med meg.

Takk til veilederen min, Hedda Giertsen, for ditt engasjement til dette prosjektet. Takk for mange gode diskusjoner, støtte og veiledning, og for at din dør alltid har vært åpen.

Takk til fengselsgruppa for god faglig støtte og diskusjoner. Til jentene på lesesalen i 7. etg. Sigrid, Marthe, Marit, Synnøve, Kristin og Cecilie; vi klarte det! Takk for masse latter og mang en faglig (og ikke fullt så faglig) diskusjon. Dere har vært en super gjeng å ha disse to årene.

En takk går også ut til alle som har bidratt til korrekturlesing. Tenk å ha så mange fine hjelpere! Jeg vil også takke familien min og venner som har vist interesse, støtte og forståelse hele veien.

En spesiell takk går til Luis som har vært husfar hjemme mens jeg har fått vært student døgnet rundt i innspurten. Din støtte, interesse og omsorg kunne jeg ikke vært foruten. Takk for at du alltid er der for meg.

Oslo, mai 2013

Hilde Heisholt





# Innholdsfortegnelse

<b>1</b>	<b>Innledning .....</b>	<b>4</b>
1.1	Om rusmestringsenheten .....	6
1.1.1	Nord og sør: to avdelinger i en .....	6
1.1.2	Søknadsprosessen .....	7
1.1.3	Hverdagen på avdelingen .....	8
1.1.4	Rehabilitering eller behandling? .....	9
1.2	Problemstilling .....	10
1.3	Oppgavens oppbygging .....	11
<b>2</b>	<b>Metode .....</b>	<b>12</b>
2.1	Forskning i fengsel .....	13
2.2	Om utvalget .....	13
2.2.1	De innsatte .....	13
2.2.2	De ansatte .....	14
2.3	Anonymisering .....	15
2.4	Intervjuguide og observasjonsguide .....	16
2.5	Intervjusituasjonen .....	17
2.6	Deltagende observasjon .....	20
2.7	Bearbeiding og analyse .....	22
<b>3</b>	<b>Rusmestringsenhetens prinsipper og teoretiske perspektiver .....</b>	<b>23</b>
3.1	Fengselets rammer .....	23
3.2	Tre sosiale redskaper på rusmestringsenheten .....	23
3.3	Rusfrihet – som en forutsetning og som mål .....	24
<b>4</b>	<b>Fellesskapet som metode .....</b>	<b>25</b>
4.1	Praktisk og organisatorisk – om å være hverandres verktøy .....	25
4.2	Innsattes perspektiv / forventinger til hverandre .....	27
4.2.1	Kulturøkonomisk avhengighet .....	29
4.3	En rusmisbrukers habitus .....	30
4.4	Utfordringer for fellesskapet som metode .....	32
4.4.1	En dårlig dag .....	33
4.4.2	"Jeg vil ha flere grupper faktisk" .....	34
4.5	Føringer i rehabiliteringsarbeidet .....	35
<b>5</b>	<b>Motivasjon .....</b>	<b>38</b>
5.1	Livsfase .....	39
5.2	Ytre hendelser .....	40
5.3	Sammensatte motivasjoner .....	41
5.4	De ansattes viktige motivasjon .....	42
5.4.1	Føringer for motivasjon? .....	43
5.4.2	Motivasjon i et regeringsperspektiv .....	44
<b>6</b>	<b>Trygghet .....</b>	<b>47</b>
6.1	Trygghet i et spenningsfelt: Luftegården .....	47
6.1.1	Tystere, smiskere, narkiser, svake .....	49
6.1.2	"Jeg er narkoman" .....	50
6.1.3	De innsattes sosiale identitet .....	51
6.2	Trygghet i forholdet til de ansatte .....	52

6.2.1	Om å bli behandlet som et menneske .....	52
6.2.2	"Tillit skaper trygghet" .....	53
6.2.3	Utrygghet i forholdet til de ansatte .....	54
<b>6.3</b>	<b>Trygghet til gruppa .....</b>	<b>56</b>
6.3.1	De innsattes syn på gruppa .....	56
6.3.2	Klikker og splittelser .....	56
6.3.3	(frykt for) vennskap .....	57
6.3.4	Å bli respektert, ivaretatt, lyttet til .....	58
<b>6.4</b>	<b>De ansattes trygghet .....</b>	<b>59</b>
6.4.1	Rus og psykiatri .....	59
6.4.2	Usikre vikarer .....	60
6.4.3	Sikkerhetsarbeid på avdelingen .....	61
<b>7</b>	<b>Ærlighet .....</b>	<b>64</b>
7.1	Åpenhet blant de innsatte .....	64
7.2	Fire forskjellige måter å være ærlig på .....	66
7.2.1	Ærlighet til gruppa .....	67
7.2.2	Ærlighet overfor seg selv .....	67
7.2.3	Ærlighet til betjentene/ansatte .....	68
7.2.4	Ærlighet til psykolog .....	69
7.3	Ærlighet om rus .....	71
7.4	En tilpasset ærlighet .....	73
<b>8</b>	<b>Kameratstøtte .....</b>	<b>75</b>
8.1	Kameratstøtte på bestemte premisser .....	75
8.2	Kameratstøtte i luftegården .....	77
8.3	Kameratstøtte de innsatte imellom .....	77
<b>9</b>	<b>Et motsetningsfylt forhold .....</b>	<b>80</b>
9.1	Motstridende rutiner .....	80
9.2	Nødvendige kontrolltiltak? .....	82
9.3	En total institusjon i en total institusjon .....	84
<b>10</b>	<b>Avslutning .....</b>	<b>88</b>
10.1	Hovedfunn i oppgaven .....	88
10.2	Nasjonale føringer, eller ei .....	92
10.3	Hva sitter de innsatte igjen med? .....	93
	<b>Litteratur liste .....</b>	<b>96</b>
	<b>Vedlegg .....</b>	<b>101</b>

## **En uvanlig avdeling i et vanlig fengsel**

*Det er en tirsdag ettermiddag tidlig i mars 2012. Jeg sitter ved et stort bord på en avdeling i et lukket fengsel et sted i Norge. Avdelingen er en rusmestringsenhet og siden dette er et av mine første møter her vet jeg foreløpig ikke hva som skiller denne avdelingen fra andre. Jeg tenker tilbake på dagen som har gått og spør meg selv: er det virkelig slik det er i et fengsel? Det var i hvert fall ikke slik jeg hadde forestilt meg at et av mine første møter med fengselet skulle være.*

*Jeg sitter med ryggen til den ene langveggen bestående av store vinduer med lyseblå gardiner og jernstenger mellom de doble vindusglassene. Jernstenger foran vinduene er nok noe mange forbinder med fengsler. Det er et fysisk symbol på at her er det noen som sperres inne, uten mulighet for å kunne knuse rutene og rømme. Er det noe som er fengselsaktig her er det i hvert fall disse vinduene.*

*Lukten av kaffe brer seg i lufta. Noen har akkurat satt på en ny runde på kaffetrakteren som har blitt flittig brukt i løpet av dagen. Jeg lar blikket vandre. Bordet jeg sitter ved har plass til alle de ti innsatte som soner på denne avdelingen. Her spiser de frokost og middag sammen hver dag. Når det er endringsuker blir det også felles lunsj. Til venstre for meg står et lavt bord pyntet med en orkidé uten blomster. Brettspill står stablet ved siden av, jeg gjenkjenner et av spillene som er Alias. Oppe på veggen henger det et dartbrett. Tre piler. Nede på bordet ved brettspillene finnes det ark til å skrive poengsummer på.*

*På veggen henger også en stor tavle. På tavlen er navnene til de ti innsatte skrevet opp under hverandre. Etter hvert navn er det skrevet en liten setning, et endringsmål som utarbeides i endringsuka og er de innsattes mål for de neste ukene. "Jeg vil bli flinkere til å dele det jeg føler med de andre i gruppa" står det etter et av navnene. "Jeg vil jobbe for å få igjen kontakten med barna mine" står det etter et annet navn.*

*Jeg kan se at døren til vaktrommet er åpen, som den har vært nesten hele dagen. Innsatte går inn og ut i forskjellige ærender; noen vil ha hjelp til å ringe ut eller til andre praktiske ting. Noen tar med seg kaffekoppen og setter seg i den lett slitte skinnsofaen og slår av en prat med de ansatte som er der.*

*Bordet jeg sitter ved er dekket av en voksduk, og det er linoleum på gulvet. Veggene er hvitmalt mur. Typisk institusjon tenker jeg og får assosiasjoner til sykehus og skolegulv.*

*Hvis jeg kikker rett frem ser jeg inn på et lite kjøkken med alt nødvendig utstyr. Utenfor kjøkkenet står det et stort kjøleskap som rommer maten de innsatte kjøper for egne penger og mat som brukes til fellesfrokoster og lunsjer. På kjøkkenet står en innsatt, "Lars"<sup>2</sup>, og baker muffins. "Skal du bli til middag?" spør han, akkurat som om han inviterer meg til å bli til middag i sitt eget hjem. Og det er det jo nesten som han gjør, denne avdelingen er de innsattes midlertidige hjem. Her bor de og styrer kjøkkenet selv. Jeg svarer at det kan jeg nok ikke. Jeg må tilbake til byen og avtalen denne dagen var at jeg skulle følge morgenvakten på avdelingen, som varer fra tidlig morgen til overlapping (vaktskiftemøte) kl. 14.00. Til høyre for meg leder det en lang korridor et stykke bortover. Her er det dører inn til de ti cellene på avdelingen. De fleste dørene står på gløtt. Jeg hører musikk fra et av rommene, det spilles en sang jeg ikke kjenner til, men lyden av musikk er oppløftende.*

*En av de andre innsatte kommer gående oppover gangen på vei til kjøkkenet. Han ser fort på meg. Det er nok fortsatt ganske uvant for dem at jeg, en jente midt i tjuårene, oppholder meg rundt på avdelingen en hel dag og skal fortsette å gjøre det i en god stund fremover. Som masterstudent i kriminologi fra Universitetet blir jeg naturlig nok gjenstand for nysgjerrige blikk og kommentarer. Han stikker hodet inn på kjøkkenet og spør "hva er det til middag?" "Muffins" svarer "Lars" som står på kjøkkenet og baker. De flirer. Så klart er det ikke muffins på middagsmenyen, men avdelingen er heldig som har en innsatt som er glad i å bake. Jeg har blitt fortalt at han tryller frem både bakverk og noen ganger pizza i helgene. Ved siden av kjøkkenet er det et lite rom med sofaer, bord og en TV. Jeg kan skimte en av fengselsbetjentene som sitter der inne og spiller kort med noen av de innsatte. De ler og ser ut til å ha det trivelig.*

*På veggen til høyre er det malt fire ord i stor skrift, lett synlig for alle som kommer inn på avdelingen. Fargene brukt til å male ordene står i sterk kontrast til den ellers så hvite veggen. Ordene leser: "Kameratstøtte, rusfrihet, trygghet, ærlighet" står det. Jeg har tidligere blitt fortalt at dette er de innsattes verdier på avdelingen. Sterke ord hver for seg, men sammen blir ordene med kraftfulle. De representerer verdiene de innsatte skal leve etter og som det er stor fokus på i hverdagen. De er malt på veggen for å synliggjøre nettopp disse verdiene som en påminnelse for de innsatte når de møtes som gruppe flere ganger i uken.*

*Jeg ser på klokka, den nærmer seg 14.00. Det er tid for overlapping og et av mine første møter med rusmestringsenheten er over.*

---

<sup>2</sup> Her har informanten fått et fiktivt navn. Ellers i oppgaven brukes betegnelsen "innsatt" eller "ansatt" etter direkte sitater.

# 1 Innledning

I denne oppgaven skal jeg skrive om en rusmestringsenhet i et lukket fengsel i Norge. Poenget med beskrivelsen over er å gi en liten introduksjon til rusmestringsenheten, denne uvanlige avdelingen i et vanlig fengsel. I løpet av en seks måneders periode med feltarbeid på avdelingen ble jeg oppmerksom på egenskaper ved denne enheten som fikk meg til å oppleve den som spesiell. Det som kanskje gjør avdelingen mest uvanlig er at den tilbyr rusrehabilitering til de ti innsatte som soner der. Det er en avdeling med elementer av rehabilitering og helse som føres inn i et lukket fengselssystem som representerer straff og kontroll. Behandling skjer ikke i fengselet, men avdelingen jobber rehabiliteringsrettet for å motivere til behandling. Målet er at de innsatte skal søke om videre rusbehandling i institusjon ute i samfunnet.

Jeg har vært interessert i å finne ut mer av kontrastene og hvilke muligheter og begrensninger rusmestringsenheten har i fengselet. Meningen med teksten over er også å få frem motsetningene mellom fengselet, dets system, regler og fysiske tegn på straff og kontroll og rusmestringsenhetens annerledeshet basert på rehabilitering. Teksten peker fremover mot temaer som kommer til å bli diskutert igjennom hele oppgaven.

Dette er en kvalitativ oppgave som baserer seg på til sammen ni intervjuer jeg har hatt med ansatte og innsatte, i tillegg til mange timers observasjon på avdelingen. En fylldigere beskrivelse av metoden står i kapittel 2. Jeg har vært opptatt av hvordan både innsatte og ansatte lever side om side på avdelingen, men det er de ansattes perspektiv som kommer tydeligst frem i oppgaven. Dette er fordi jeg i mitt feltarbeid har intervjuet flere ansatte enn innsatte.

Jeg har foretatt feltarbeidet mitt i Ullersmo fengsel i Ullensaker kommune. Her er det plass til 190 innsatte, og rusmestringsenheten som er atskilt fra resten av fengselet har plass til ti innsatte (Ullersmo fengsel 2013). Denne rusmestringsenheten er regionens rusmestringsenhet. Det betyr at alle som soner i fengsel i kriminalomsorgens region øst<sup>3</sup> kan søke seg til dette fengselets rusmestringsenhet. Siden 2007 har det åpnet rusmestringsenhet i 14 fengsler i hele landet (Rusmestringsenheter 2013). Rusmestringsenheten på Ullersmo ble åpnet i 2009.

Rusmestringsenheter i Norge er relativt nytt fenomen, men tanken om å tilby rehabilitering i fengselet er ikke ny. I Soria-Moria erklæringen fra stortinget (2005) ble det

---

<sup>3</sup> Tidligere region nordøst ble slått sammen med region øst 01.01.2013. Heter nå region øst (Kriminalomsorgen 2013b)

nedfelt at styrking av rusrehabilitering og behandling både i og utenfor fengslene skulle iverksettes. Her ble også tilbakeføringsgarantien ble introdusert, som garanterer *”tett oppfølging fra ulike etater ved løslatelse med sterkt fokus på å få folk i jobb eller videre utdanning med strenge krav til rehabilitering og atferdsendring”* (sst.:68). Andre typer tiltak overfor rusmiddelavhengige i fengsel har vært prøvd ut tidligere; blant annet kontraktsoning, Stifinner’n for menn i Oslo fengsel og for kvinner på Bredtveit fengsel, og diverse programmer som innsatte kan delta på. for eksempel trafikk og rus (Giertsen 2012).

Etableringen av og satsingen på rusmestringsenheter er forankret i Stortingsmelding 37 (2007-2008) og i Kriminalomsorgens helhetlige russtrategi for perioden 2008-2011 (Russtrategien). Det er et samarbeid mellom Justis- og politidepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet for å styrke tiltakene overfor innsatte med problemer i forhold til sitt rusbruk. Etableringen av rusmestringsenhetene er et steg i en strategi for å styrke rusrehabilitering i fengsler. Oppholdet er, som nevnt, en del av en rehabiliteringsprosess for de innsatte, og *”kriminalomsorgen skal legge til rette for at oppholdet kan lede frem til § 12”* (Russtrategienn 2008:7). Straffegjennomføringslovens § 12 er gjennomføring av straff i institusjon. Formålet med rusmestringsenhetene er satt av kriminalomsorgens mandat og bestilling til disse enhetene; *”Bedre rehabilitering og behandling av rusmiddelavhengige i fengsel. Domfelte skal kunne kontrollere sitt rusmiddelbruk i fengselet”* (Rusmestringsenhetens fag- og metodebok:1)<sup>4</sup>. Målgruppen er definert som *”domfelte rusmiddelavhengige med behov for rehabilitering og behandling”* (sst.).

Rusmestringsenhetene i norske fengsler føyer seg etter en tradisjonsrik politisk linje innenfor norsk rus og fengselspolitikk; en tanke om at fengselet skal tilby både straff og rehabilitering (Hammerlin 2008; Giertsen 2012). Vi vet at 60% av innsatte i norske fengsler har et rusproblem ved innsettelse (Friestad og Skog-Hansen 2004), og av dette følger det et behov for tilbud rettet mot rusmisbrukere i fengsel i dag.

For at leseren skal bli bedre kjent med hvordan det er på rusmestringsenheten følger det her en kort beskrivelse.

---

<sup>4</sup> Her refererer jeg til at rusmestringsenheten på Ullersmo har utarbeidet en egen fag- og metodebok til bruk internt på avdelingen (ikke publisert). Jeg fikk en privat kopi av denne på mitt første møte der som jeg siterer fra i denne oppgaven.

## 1.1 Om rusmestringsenheten

Rusmestringsenheten tilbyr altså rusrehabilitering til de ti innsatte som til enhver tid soner der. Det er et krav at de innsatte er på avdelingen fra tre måneder og inntil et år. Det er fokus på stabilitet og etablering av gode relasjoner for å oppnå et godt miljø for det rehabiliterende arbeidet som foregår.

### 1.1.1 Nord og sør: to avdelinger i en

*”Vi har ansvaret for tjue plasser og halvparten av dem er rusmestringsenhet. Så i tillegg til de på rusmestring så har vi ti innsatte med.. ja, som krever litt spesielle hensyn. Mange med lange dommer som krever spesielle behov i forhold til fare for institusjonalisering og.. lite utvikling i soningen sin da (...) de må vi finne plass til i vår hverdag” (ansatt).*

De følgende beskrivelsene av rusmestringsenheten er basert på mine egne observasjoner og opplevelser av avdelingen.

Innenfor murene av fengselet er det en stor felles luftegård. I det ene hjørnet av denne store luftegården står et litt mindre bygg for seg selv. Dette er blokka hvor rusmestringsenheten har sin avdeling. Her har de syv fengselsbetjentene i turnus ansvaret for to avdelinger; nord og sørfløyen. Vaktrommet i midten av bygget skiller de ti innsatte på rusmestringsenheten (sørfløyen) på den ene siden fra de ti innsatte på nordfløyen. Fengselsbetjentene som jobber i denne blokka har ansvaret for begge disse avdelingene, men har hovedoppgavene sine tilknyttet rusmestringsenheten. På nord sitter innsatte som har lange dommer og står i fare for å bli institusjonalisert. På denne avdelingen får de litt ekstra oppmerksomhet av de ansatte og det er et roligere tempo her enn i resten av fengselet. Allikevel er det et skille mellom nord og sørfløyen på avdelingen. I mine besøk på rusmestringsenheten var det ikke så ofte at jeg så mye innblanding fra nord over mot sørfløyens rusmestringsenhet, men innimellom kom noen innsatte fra nord over til sør for å byttelåne CD'er og DVD'er. På nord er det arbeidsplikt så sant de innsatte er friske nok til det, på rusmestringsenheten er rehabiliteringsarbeidet en fulltidsjobb for de innsatte. Måltider serveres og spises atskilt på hver sin side, men innsatte fra nord har tilgang på den lille luftegården bak blokka på lik linje med rusmestringsenhetens innsatte.

Alle ansatte på blokka har arbeidsoppgaver som i hovedsak er tilknyttet rusmestringsenheten og de ti innsatte som soner der. Med vaktrommet i midten av bygget og de to avdelingene som en lang arm ut på hver side har fengselsbetjentene sikkerhetsansvaret

for begge avdelingene. Blant annet har de låse og telleansvaret, de hjelper alle med praktiske ting som trengs og ordnes, det tas urinprøver og cellene blir sjekket på begge sider. I tillegg har betjentene kontaktbetjentansvar for innsatte på begge sider<sup>5</sup>. I tillegg til fengselsbetjentene er det ansatt en avdelingsleder, en rusfaglig ansvarlig og en miljøterapeut på avdelingen. Det er også en psykolog tilknyttet avdelingen i 80% stilling. De sosialfaglige og helsefaglige ansatte er i større grad ansatt til bare å jobbe på rusmestringsenheten, men de har også daglig kontakt med nordfløyens innsatte. Uten sikkerhetsansvaret har de likevel mindre å gjøre med nordfløyen enn betjentene. Psykologen er ansatt for kun å ta i mot pasienter fra sørfløyens rusmestringsenhet. I tillegg til de ansatte som allerede er nevnt er det en sykepleier ansatt på fengselet som har en 20% stilling på avdelingen.

Denne masteroppgaven er kun fokusert rundt de ti innsatte på rusmestringsenheten og de ansatte som jobber der: fengselsbetjenter, sosialfaglige og helsefaglige ansatte. Allikevel er det nyttig å vite at blokka hvor rusmestringsenheten finner sted huser ti andre innsatte i tillegg til rusmestringsenhetens innsatte.

### 1.1.2 Søknadsprosessen

Innsatte må selv søke seg til avdelingen skriftlig mens de sitter på andre avdelinger i fengselet, noen også i andre fengsler i regionen. De kan enten sende inn en søknad direkte eller be om å få en informasjonssamtale med ansatte før de sender søknaden. Etter at rusmestringsenheten mottar søknaden blir det planlagt et intervju hvis den innsatte er innenfor rusmestringsenhetens målgruppe. Det er to ansatte med på intervjuet, og psykologen er som regel alltid med som en av disse to; *"og da går det aller mest på det å kartlegge motivasjon. Hvorfor ønsker du deg inn hit, er du klar for endring (...) og for å kartlegge mental helse, det er derfor [psykologen] er med da"* (ansatt). Etter en gjennomgang av både intervju og søknaden til den enkelte innsatte tas det en avgjørelse om inntak. Noen av kravene som må oppfylles er at *"innsatte må ha et kjent rusproblem av alvorlig omfang og et ønske om å endre sin livssituasjon knyttet til rus og kriminalitet"* (rusmestringsenhetens fag- og metodebok:2). De innsatte som søker skal helst oppfylle kravene til pasientrettigheter, og varetektinnsatte må ha en avklart varetektsituasjon hvis de skal få plass. I tillegg kommer kanskje en av de viktigste punktene for innvilgelse av plass: *"Det vil ved enhver enkelt søknad gjøres en individuell vurdering utover de fastsatte inntakskriteriene. I vurderingen vil*

---

<sup>5</sup> Kontaktbetjenter har særskilt ansvar for sine kontaktinnsatte. Den innsatte får en fast kontaktperson i fengselet, og får hjelp av denne til blant annet å forberede løslatelsen (Rundskriv fra kriminalomsorgens sentrale forvaltning 02/2002, retningslinjer for kontaktbetjentarbeidet).



*de også tas hensyn til sammensettingen av innsatte på enheten til enhver tid” (sst.:3). Som en av de ansatte fortalte meg i et intervju; ”Vi kan ikke ha sju testosteronfulle ADHD gutter samtidig for eksempel.. og vi kan heller ikke ha seks, sju tunge opiatmisbrukere samtidig. Altså, vi må prøve å få en sånn balanse, og det er vi opptatt av”. Det er rett og slett en del krav som skal oppfylles når en innsatt ønsker å søke seg til rusmestringsenheten. Hvis han oppfyller kravene og er riktig mann til riktig tid for avdelingen, vil søknaden bli innvilget. Tidsperspektivet for hvor lang tid det går fra en søknad er innvilget til den innsatte får en ledig plass kan variere. Hvis en søknad blir avslått vil de ansatte alltid tilby et alternativ de mener kan passe til vedkommende som søker. ”Annen type rusmestringsenhet for eksempel. Eller når det gjelder tung psykisk helse eller ting som handler om seksuelle overgrep også videre så anbefaler vi dem kanskje å søke se til Ila eksempelvis, som har grupper som går på sånne ting” (ansatt).*

### **1.1.3 Hverdagen på avdelingen**

En vanlig dag på rusmestringsenheten begynner med vekking av de innsatte og felles frokost. Det er et krav om å sitte ved bordet i minimum 15 minutter for blant annet å bidra til normalitet og skape gode rutiner rundt måltider. 09.15 starter gruppevirksomheten på rusmestringsenheten. Dette kalles for kjernetid og varer som regel frem til rett før lunsj, kl.10.30. Jeg har blitt fortalt at gruppene tidvis kan holde på lenger. Dette kommer an på hva som er tema for gruppa og om det er hensiktsmessig å la det holde på lenger enn den fastsatte tiden.

Tirsdager er det felles trening i kjernetiden, gjerne i fengselets gymsal eller ute i egen luftgård hvis været tillater det. *”Felles trening er en arena for samarbeid, for støtte og tilbakemeldinger og ikke minst for å møte aktivitet/oppgaver som er ukjent” (rusmestringsenhetens fag- og metodebok:11).* Slik brukes fellestreningen aktivt som en del av det rehabiliteringsrettede arbeidet.

Torsdager er det ikke kjernetid, men utlevering av matvarer de innsatte har handlet, utdeling av post til de innsatte og andre praktiske oppgaver som utføres som gjør at det ikke er tid til grupper. Fredager er det ”mannsgruppe”, lørdager og søndager er det ikke kjernetid.

Hver sjette uke er det ”endringsuke”. Da er det i tillegg til felles frokost og middag også felles lunsj på avdelingen. Kjernetiden varer typisk fra 09-14 hver dag denne uken, men en endringsuke kan fort strekke seg over to uker hvis det trengs. *”Gruppen henvender seg til en av gangen og gir tilbakemeldinger til vedkommende med fokus på endring som vil ha gevinst for han i hans møte med et krim- og rusfritt liv” (sst.:9-10).* Hver enkelt innsatt har sitt navn

på en stor tavle som henger i fellesskapet på avdelingen (som nevnt i innledningen). Etter hvert av navnene skal den enkeltes endringsmål skrives opp med tavlepenn, og endringsmålet er noe den innsatte skal komme frem til i samarbeid med de andre i gruppa og selv være med på å formulere det som skrives opp. *”Det utarbeides et endringsmål; en setning, som angir hva som er personens oppgave for de kommende ukene. Dette målet skal eies av den det gjelder, han skal ønske dette selv og se gevinst av den type endring målet gir” (sst.).*

#### **1.1.4 Rehabilitering eller behandling?**

Det er viktig å skille mellom rehabilitering og behandling. Innholdet på rusmestringsenheten kan minne om behandling, men behandling skal ikke skje i fengsel. Rusmestringsenhetens oppgave er å forberede og legge til rette for videre behandling eller annet poliklinisk samarbeid når den innsatte løslates. De innsatte brukte ofte uttrykket rehabilitering og behandling om hverandre når de snakket om hva som foregikk på avdelingen. Jeg spurte en av de innsatte i et intervju om han mente det var behandling eller rehabilitering på rusmestringsenheten:

*”Nei, jeg vil kalle det forberedende til behandling. Man får en bevisstgjøringsfase, noen kan bruke det som behandling, men jeg kommer til å bruke det her som starten på noe. (...) Behandlingen her består i at man blir bevisst. Hva har jeg gjort gærent, hvilke områder skal jeg ta tak i, hvor ligger mitt fokus” (innsatt).*

Formelt sett, som beskrevet i rusmestringsenhetens fag- og metodebok (:2) er ikke det som skjer på avdelingen behandling, men en begynnelse på en rehabilitering som kan fortsette etter løslatelse: *”Enheten skal være en forberedende arena for neste ledd i rehabiliteringsprosessen. Det vil variere hva som er det neste leddet for den enkelte” (sst.).*

Det er altså et poeng at dette ikke er behandling, men motivering. Som en ansatt sa:

*”Mange ser jo på det å gå ut i behandling som videre straff, og at man på en måte blir låst inne da også. (...) Vi er i gråsonen, vi er ikke per definisjon en behandlingsinstitusjon, vi er prepping til behandling, og det er jo ofte dumt å slutte når de er ferdige her” (ansatt).*

## 1.2 Problemstilling

Oppgavens tema er rehabilitering i et lukket fengsel, og spesielt ønsker jeg å undersøke hvilke muligheter og begrensninger rusrehabilitering har i fengselet. Dette ønsker jeg å se på i lys av fengselets formål som er straff og kontroll, og formålet i ruspolitikken som er rehabilitering og helse (Giertsen 2012). Oppgaven forteller noe om hvordan tilstanden er på den aktuelle rusmestringsenheten, og hvordan det arbeides rehabiliteringsrettet etter de innsattes verdier.

Et av målene med oppgaven er å se på mulighetene og begrensningene som rusmestringsenheten møter på i fengselet. Dette er avhengig av både den fengselsmessige rammen og de innsatte; forutsetningene for at rusmestringsenheten skal fungere i fengsel ligger både hos fengselet og de innsatte. Problemstillingene i denne oppgaven er som følgende:

*Hvilke muligheter og begrensninger møter rusmestringsenheten på i sitt arbeid for å hjelpe personer med problemer på grunn av rusbruk?*

*På hvilken måte kan rusrehabilitering fungere i et lukket fengsel?*

Jeg ønsker å anvende disse følgende teoriene i oppgaven som kan være med på å belyse problemstillingene: Foucaults begreper om regjering og hyrdemakt, Bourdieus habitusbegrep og teorier om sosialt rom, og Goffmanns begrep om totale institusjoner og sosial identitet. Disse teoretiske perspektivene vil bli sett på i lys av følgende temaer i oppgaven: Fellesskapet som metode, motivasjon og de innsattes fire verdier; rusfrihet, trygghet, ærlighet og kameratstøtte. Jeg tar sikte på å beskrive og diskutere på hvilken måte disse temaene knytter seg opp mot problemstillingen, og hvorfor de er av betydning for arbeidet på rusmestringsenheten.

Oppgavens siktemål er også å gi et innblikk i hvordan rusrehabilitering foregår i et fengsel og hvordan denne aktuelle rusmestringsenheten er som avdeling. Her vil jeg påpeke at denne rusmestringsenheten ikke er sammenlignbar med andre rusmestringsenheter i landet da alle enhetene er forskjellige i sin utforming av innhold. Det foreligger ingen nasjonale føringer på hvordan rusmestringsenheten skal drives, og de individuelle enhetene utvikler selv et innhold tilpasset deres situasjon og det fengselet de er i.

## 1.3 Oppgavens oppbygging

Oppgaven har ti kapitler. **Kapittel 2** presenterer metodevalgene som er tatt og fremgangsmåten for prosjektet. **Kapittel 3** presenterer først rusmestringsenhetens prinsipper. Deretter presenteres de teoretiske perspektivene som benyttes i denne oppgaven. **Kapittel 4** handler om fellesskapet som metode – metoden som er brukt på rusmestringsenheten. Det praktiske og organisatoriske diskuteres først, før innsattes perspektiv på avdelingens metode presenteres. Til slutt diskuteres noen spesielle utfordringer som fellesskapet som metode støter på i fengselet. De innsattes motivasjon diskuteres i **kapittel 5**. Motivasjonen er nært knyttet til fellesskapet som metode. Uten de innsattes motivasjon for rehabilitering er det vanskelig for metoden å fungere som den er ment. I **kapittel 6** diskuteres både de innsattes og de ansattes trygghet. Trygghet ses også her som en forutsetning for at fellesskapet som metode skal fungere, og for at de innsatte skal holde på sin motivasjon igjennom oppholdet på rusmestringsenheten. I **kapittel 7** drøftes de innsattes ærlighet, og jeg presenterer fire forskjellige måter de innsatte har mulighet til å være ærlig på avdelingen. Ærlighet om rus diskuteres også her. **Kapittel 8** handler om kameratstøtte på avdelingen. Kameratstøtte er et viktig element i rehabiliteringsprosessen, og det jobbes for å få frem en kultur på avdelingen hvor kameratstøtte ikke skal ses som tysting. I **kapittel 9** diskuterer jeg det motsetningsfylte forholdet mellom fengselet og rusmestringsenheten. Det oppstår en konflikt på enkelte områder når rusrehabiliteringen bringes inn i et fengsel med en kontroll- og sikkerhetsramme. **Kapittel 10** er avslutningen på denne oppgaven. Her trekker jeg frem hovedfunn og diskuterer de i lys av problemstillingene. Avslutningsvis kommer jeg med noen kommentarer.

## 2 Metode

Denne oppgaven er basert på et feltarbeid som jeg utførte over en seks måneders periode fra 2011-2012. Jeg har brukt kvalitativ metode i feltarbeidet og resultatet er til sammen ni intervjuer à 90-150 minutter hver, omtrent 40 dataskrevne sider med feltnotater fra ca. 45 timer med observasjoner, og mange uformelle samtaler med både innsatte og ansatte ved rusmestringsenheten.

Det er ikke tidligere forsket på rusmestringsenheter i Norge, men det har startet opp et doktorgradsprosjekt som skal evaluere rusmestringsenhetene <sup>6</sup>. I tillegg har rusmestringsenheten på Ullersmo selv foretatt en intern evaluering etter at avdelingen hadde vært i drift i 1 ½ år<sup>7</sup>.

Dette prosjektet er en del av et større nordisk samarbeidsprosjekt om narkotikapolitikk i nordiske fengsler: "Prison-Based Drug Treatment in the Nordic Countries" (PBDT). Min veileder Hedda Giertsen har ansvaret for den norske delen av dette samarbeidsprosjektet som begynte våren 2011 og varer til våren 2014. Prosjektet har gitt ut fire artikler i tidsskriftet *Nordic Studies on Alcohol and Drugs* (Kolind et al. 2012; Nylander et al. 2012; Tourunen, Weckroth og Kaskela 2012; Giertsen 2012). På masternivå trengte prosjektet noen til å gjøre feltarbeid i avdelinger som tilbyr rehabiliteringstiltak overfor rusmisbrukere i tre forskjellige fengsler i Norge. Mitt valg falt da på Ullersmo fengsel og deres rusmestringsenhet. På grunn av at prosjektet allerede var startet opp da jeg begynte på masterstudiet høsten 2011, hadde tilgang til forskning i fengselet allerede blitt godkjent av kriminalomsorgens regionskontor. Allikevel var mitt prosjekt meldepliktig til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD)<sup>8</sup>. NSD stiller skjerpede krav til frivillig samtykke for å sikre frivillighetsaspektet rundt innsattes deltagelse i forskning. Jeg utarbeidet derfor både informasjonsbrev og samtykkeskjema som jeg tok med meg inn i avdelingen ved første besøk. Alle informantene som ble intervjuet leste informasjonsbrevet og signerte samtykkeskjemaet på forhånd<sup>9</sup>.

---

<sup>6</sup> Muntlig informasjon fra min veileder Hedda Giertsen.

<sup>7</sup> Den interne evalueringen er publisert i et hefte til bruk på avdelingen; *"Fra 01.02.2010 – 31.08.2011. Et vellykket tilbud? Og i så fall; hva er suksessindikatorer? Status, statistikk og resultater"*.

<sup>8</sup> Se godkjenningssbrev fra NSD i vedlegg.

<sup>9</sup> Se informasjonsbrev og samtykkeskjema i vedlegg.

## **2.1      Forskning i fengsel**

Forskning i en institusjon som et fengsel er et eksempel på sensitiv sosiologi og innsatte kan kategoriseres som utsatte mennesker (Hviid Jacobsen, Jørgensen og Svendsen-Tune 2002). Det finnes noen ulemper ved å rekruttere informanter i institusjon og i mitt tilfelle har jeg måttet reflektere over hvilken situasjon mine informanter har befunnet seg i når de har blitt rekruttert og deltatt i mitt prosjekt. Først og fremst; innsatte i et fengsel befinner seg i en sensitiv livssituasjon som forskeren må ta hensyn til. Spesielt viktig er det å ikke bidra til ytterligere marginalisering eller stigmatisering (sst.:237). De er mennesker som er underlagt fengselets rammer og regler, og store deler av hverdagen deres består av å følge disse reglene og gjøre ting de får beskjed om.

Min rolle som student og forsker er langt unna de innsattes liv. Jeg har fått lov av kriminalomsorgen til å gå inn i et fengsel og inn på en avdeling for å foreta feltarbeid der. Det vil dermed ikke si at alle som befinner seg på denne avdelingen synes det er like stas å bli forsket på. I tiden jeg observerte og oppholdt meg i fellesskapet på avdelingen var jeg bevisst på å ikke påtvinge meg noen, gå forsiktig frem, og ikke snakke om temaer som kunne oppfattes som nære og personlige med mindre de innsatte tok opp spesielle temaer selv. I intervjusituasjonen informerte jeg om at informantene ikke behøvde å svare på det spørsmålet jeg stilte hvis de ikke ønsket det.

## **2.2      Om utvalget**

Før jeg startet feltarbeidet hadde jeg en formening om at jeg ville foreta intervjuer av både ansatte og innsatte. Siden ansattgruppen er sammensatt av forskjellige yrkesgrupper ønsket jeg også å intervju fra alle disse. Jeg syntes det var viktig å få snakket med alle for å få de forskjellige ansattes syn på saken, beskrivelser og opplevelser. Gitt at de selv ønsket å la seg intervju ville det bety at jeg kom til å intervju fengselsbetjenter, sosialfaglige ansatte og helsefaglige ansatte, i tillegg til et utvalg av de innsatte.

### **2.2.1 De innsatte**

På mitt første møte alene på avdelingen hadde jeg med meg informasjonsskriv til både ansatte og innsatte. Jeg hang opp skrivet på de innsattes informasjonstavle ute i fellesskapet og på vaktrommet til de ansatte. På forhånd hadde jeg tenkt at jeg ønsket å benytte meg av en kriteriebasert utvelgelsesprosess for å finne informanter blant de innsatte (Johannessen, Tufte

og Christoffersen, 2011:109). På rusmestringsenheten kan de innsatte være i inntil et år, og jeg ønsket å intervju de som hadde vært på avdelingen lengst. For meg virket det mest hensiktsmessig å intervju de som jeg antok hadde mer erfaring enn andre fra avdelingen for å få rikere beskrivelser av de temaene jeg ønsket å få belyst (sst.:107). Jeg hadde kapasitet til å intervju tre innsatte, og etter å ha blitt informert av de ansatte om hvem som var aktuelle kandidater til å bli intervjuet, basert på denne utvelgelsesstrategien, kontaktet jeg selv de tre aktuelle kandidatene for å høre om de kunne tenke seg å delta. Alle de tre aktuelle innsatte ønsket å la seg intervju. Jeg var veldig opptatt av og bevisst på at de innsatte skulle få velge selv og ikke føle at dette var noe de *måtte* delta på fordi de var på rusmestringsenheten. Jeg avtalte også selv dato for intervjuene med de innsatte.

Videre håper jeg at ingen av informantene følte seg tvunget til å si ja til å bli intervjuet fordi de i kraft av å være innsatt følte at de måtte si ja til noe fengselet allerede hadde sagt ja til. Som nevnt tidligere stilles det skjerpede krav til forskning i fengsel for å sikre frivillighetsaspektet til de innsatte. Jeg har forholdt meg til den nasjonale forskningsetiske komité for humaniora og samfunnslag (NESH) sine forskningsetiske retningslinjer om forskning i fengsel. Her står det blant annet at *"det kan være usikkerhet tilknyttet til hvorvidt deltakerne har følt seg presset til å delta"* (Cappelen 2009). Dette er vanskelig å måle, men er viktig å reflektere over da ikke bare maktfordelingen mellom meg og de innsatte var skjev, men også maktforholdet mellom de ansatte og de innsatte. Jeg ønsket ikke å bli identifisert med de ansatte, min rolle var kun som forsker og observatør. Fangen (2010) skriver at som forsker med akademikerstatus vil nok dette allikevel skje naturlig fordi det er et miljø med et klart skille mellom de ansatte som styrer regler og de innsatte som soner i et fengsel, i dette tilfellet de innsatte på rusmestringsenheten. *"En videnskapsmands symbolske magt er generelt høy i forhold til andre sociale positioner (...) som for eksempel udsatte mennesker"* (Hviid Jacobsen, Jørgensen og Svendsen-Tune 2002:241). Jeg brukte derfor mer tid på å oppnå god kontakt med de innsatte. Ved å sitte så lite inne på vaktrommet som mulig håpet jeg å signalisere overfor de innsatte at jeg var tilgjengelig hvis de ønsket å prate med meg. I tillegg ville jeg signalisere at jeg var vel så opptatt av de innsattes historier som de ansattes.

### **2.2.2 De ansatte**

I desember 2011 var jeg på mitt første besøk på avdelingen med min veileder Hedda Giertsen og vitenskapelig assistent på PBDT prosjektet Mari-Louise Pabsdorf. På dette møtet

fikk jeg inntrykk av at det var flere ansatte som kunne tenke seg å bli intervjuet. Når jeg kom tilbake til avdelingen alene for første gang, og skulle starte feltarbeidet i mars 2012, var det med en gang flere ansatte som snakket med meg og gav uttrykk for at de ville bidra til prosjektet mitt. Avtaler om intervjuer med de ansatte ble gjort fortløpende. Alle jeg ønsket å intervju av de sosialfaglige og helsefaglige ansatte sa ja til å bli intervjuet.

Etter hvert som andre ansatte meldte interesse for å bli intervjuet ble det tydelig at jeg kom til å ha kapasitet til å intervju to fengselsbetjenter. Begge betjentene jeg kom til å intervju oppsøkte meg og fortalte at de selv ønsket å bli intervjuet. Tilfeldigvis var den ene av de to betjentene en av de som viste seg å ha jobbet lengst på avdelingen og intervjuet med vedkommende var et av de lengste jeg hadde med noen av de ansatte. Dette intervjuet gav meg også innblikk i hvordan rusmestringsenheten var i forhold til andre avdelinger i fengselet fordi vedkommende hadde jobbet mange år i etaten, både på dette fengselet og andre fengsler. Den ansattes erfaring var nyttig for meg fordi jeg selv ikke hadde vært i fengsel før og på den måten hadde lite å sammenligne med når jeg besøkte rusmestringsenheten.

## **2.3 Anonymisering**

Fangen (2010:115) skriver at det er viktig å ivareta konfidensialiteten av opplysninger om de man har forsket på. Siden jeg både observerte og intervjuet på avdelingen satt jeg igjen med en del skriftlig materiale fra feltnotater og etter hvert også transkriberte intervjuer. Disse har jeg hele tiden oppbevart innelåst i et skap jeg har disponert på Universitetet i Oslo. Her har jeg også oppbevart diktafonen jeg benyttet i intervjuene. I det skriftlige materialet har jeg ikke brukt informantens navn, men heller gitt de et nummer fra en til ni. Nummerering av informanter har ikke blitt brukt i den endelige teksten i denne oppgaven. Det er vanskelig å anonymisere de ansatte fordi det i mange tilfeller kun er en innehaver av hver enkelt stilling. For eksempel har avdelingen kun en fagansvarlig, miljøterapeut, psykolog og avdelingsleder. Ansatte som er sitert i oppgaven er derfor betegnet som ”ansatt”. For de innsatte bruker jeg kun betegnelsen ”innsatt”. Dette har vært et bevisst valg for å ytterligere kunne sikre informantens anonymitet og for at det ikke skal kunne være mulig å identifisere enkeltpersoner. I ett delkapittel (7.2.4) har jeg brukt betegnelsen ”psykolog” etter sitater fra intervjuet med psykologen. Dette er fordi det er viktig for innholdet i denne teksten at det er psykologen og ikke en annen ansatt som uttaler seg.

Rusmestringsenheten er en relativt liten avdeling i et stort fengsel og det er vanskelig å garantere full anonymitet på alle områder. Dermed kan jeg ikke se bort i fra at i hvert fall



noen av de ansatte vet hvem av de innsatte jeg intervjuet, dette er fordi de måtte være oppdatert på hvor jeg var til enhver tid, og hvem innsatt jeg skulle intervjuer når, av sikkerhetsmessige grunner. Det var forskjellige ansatte på jobb til enhver tid og det er derfor flere enn bare en kontaktperson der som vet hvilke innsatte som ble intervjuet. Også for de ansatte kan det nok hende at de fleste vet om hvem som ble intervjuet fra ansattgruppen. Igjen vil jeg trekke frem at rusmestringsenheten er en liten avdeling og det hadde vært vanskelig å håndtere intervjuprosessen enda mer konfidensielt enn den har blitt gjort, og innbyrdes vet nok informantene hvem som har blitt intervjuet. Det har heller aldri vært et poeng å anonymisere internt på avdelingen da alle var informert og klare over hva prosjektet gikk ut på. Til tross for at det har vært ganske åpent hvem jeg har intervjuet har intervjuene aldri blitt diskutert med andre på avdelingen.

## **2.4 Intervjuguide og observasjonsguide**

Siden min oppgave som nevnt er en del av samarbeidsprosjektet PBDT var det allerede utarbeidet utkast til intervjuguider og observasjonsguide<sup>10</sup> for deltagerne på prosjektet, og i samarbeid med veilederen min og de andre deltagerne på studentnivå bidro vi med våre syn på hvordan disse skulle se ut. I midlertid hadde jeg selv laget en intervjuguide på egenhånd før jeg ble presentert med prosjektets guider. Dette hjalp meg til å velge ut punkter som jeg var spesielt interessert i å spørre informantene mine om og inkludere disse i de ferdiglagede intervjuguidene. Jeg har så endt opp med å bruke de ferdigstilte intervju- og observasjonsguidene satt av PBDT prosjektet, men har lagt inn egne spørsmål som jeg ville stille informantene mine i tillegg. Jeg har brukt fire forskjellige typer intervjuguider: En for de sosialfaglige ansatte, en for helsefaglige ansatte, en for fengselsbetjentene og en for de innsatte. Grunnen til dette er fordi de ansatte utfører forskjellige oppgaver på avdelingen og spørsmålene måtte derfor endres så de passet til de forskjellige yrkesgruppene.

Jeg benyttet meg av intervjuguidene i alle intervjuene med ansatte og innsatte. Spørsmålene var delt inn etter temaer og alle temaene gikk igjen i alle intervjuguidene. I tillegg var spørsmålene i hver guide plassert i en strategisk rekkefølge, eksempelvis med innledende spørsmål, generelle beskrivelser av dagen og utførelse av arbeidsoppgaver, før det dreide over på spørsmål som krevde litt dypere svar. Allikevel forholdt jeg meg til intervjuguidene som om de var semistrukturerte, og dette gav meg mulighet til å variere rekkefølgen på spørsmålene ettersom det passet seg naturlig i samtalen (Johannessen, Tufte

---

<sup>10</sup> Se kopi av intervjuguider og observasjonsguide i vedlegg

og Christoffersen 2010:139). I intervjuene opplevde jeg at samtalene ofte dreide over på temaer jeg ikke hadde planlagt å spørre om, og i disse tilfellene lot jeg informantene snakke om det de selv ville. Jeg stilte som regel alle spørsmålene jeg hadde i intervjuguiden, men ofte ble intervjuet lenger fordi det ikke gikk an å følge guiden slavisk. Det er en fordel at intervjuguiden ikke følges slavisk da det kan være med på å begrense det informanten forteller om (Fangen, 2010:179).

Observasjonsguiden jeg brukte var på lik linje med intervjuguidene utarbeidet av PBDT prosjektet, men også her har jeg skrevet inn egne punkter av interesse som jeg ville få med. I begynnelsen av tiden jeg observerte på avdelingen brukte jeg mye tid på å skrive ned feltnotater etter hvert besøk for å følge de temaene som står i observasjonsguiden. Dette opplevde jeg som litt tungvint og det tok ikke lang tid før jeg heller ble aktivt med i fellesskapet på avdelingen og heller noterte ned i etterkant det jeg syntes hadde vært spennende, interessant og om det var noe utenom det vanlig som hadde skjedd. Jeg opplevde flere ganger at jeg festet meg ved noe som ble sagt eller noe jeg observerte i det uformelle fellesskapet som jeg skrev ned og tok opp igjen i intervjuer med enkelte informanter. På denne måten var det svært nyttig å kunne observere i en tid før jeg startet på intervjuene. Jeg samlet på informasjon og lærte mye om avdelingen før intervjuene, dette hjalp meg til å få en mer naturlig samtale om hverdagen på avdelingen. Etter hvert som feltarbeidet skred frem ble det ikke like mye nytt å skrive om hver gang. Fangen (2010:91) skriver at førsteinntrykket er viktig og at man burde skrive grundigere notater fra de første observasjonene. Etter hvert blir det mindre å skrive fordi feltet ikke er like ferskt lenger.

## **2.5 Intervjusituasjonen**

Siden jeg hadde god tid på mitt feltarbeid for denne oppgaven ønsket jeg å være på avdelingen og observere en del ganger før jeg startet med intervjuene. Dette var et bevisst valg basert på at jeg var i et fengsel og skulle intervju blant annet innsatte. Jeg ønsket at de skulle få en sjanse til å bli bedre kjent med meg som student og forsker, og jeg håpet at dette ville føre til en nærere og mer åpen intervjusituasjon. Det var viktig for meg at det eksisterte en slags relasjon mellom min informant og meg selv i forkant av intervjuet.

Jeg opplevde at flere av de innsatte uttrykte skepsis til meg og mitt prosjekt helt i begynnelsen av feltarbeidet. Fullstendig klar over min egen posisjon samlet jeg alle de innsatte og de ansatte som var på jobb den første dagen jeg var alene på avdelingen, og holdt et lite informasjonsmøte om meg selv. Jeg fortalte at jeg representerte Universitetet i Oslo,

Institutt for kriminologi og rettssosiologi, at jeg var studentforsker som samlet inn data til min masteroppgave, og at jeg ønsket å skrive om rusmestringsenheten. Det var åpent for at alle kunne stille spørsmål og jeg ba også alle om å komme til meg hvis de ønsket en prat på tomannshånd om prosjektet og deltagelse. Her informerte jeg også om at jeg ønsket å intervju de som hadde vært lengst på avdelingen av de innsatte og at jeg hadde kapasitet til å intervju tre innsatte i tillegg til et utvalg av de ansatte.

Jeg valgte å benytte meg av en diktafon for å ta opp lyd fra alle intervjuene. Før hvert intervju sa jeg til informantene at det absolutt ikke var nødvendig for meg å bruke diktafonen, men at jeg ønsket å gjøre det hvis de synes det var greit. Alle informantene gikk med på at jeg brukte diktafonen til opptak. Jeg er klar over at det for mange kan virke skummelt å snakke fritt i et intervju når det man sier blir tatt opp på bånd. Jeg opplevde at det ofte gikk litt trått i begynnelsen av intervjuet, men dette endret seg så fort samtalen kom på gli. Til slutt virket det som om diktafonen ble glemt, og informantene snakket tilsynelatende uhemmet av diktafonen (Repstad, 2007:84). Det kan godt være at noen av informantene ikke turte å si nei når jeg spurte om tillatelse til å ta lydopptak av intervjuene. Allikevel må jeg forholde meg til svaret de har gitt og jeg må stole på at hvis noen hadde hatt betenkeligheter i ettertid med å ta del i prosjektet mitt ville de ha kommet til meg og bedt om å få trekke samtykket. I tillegg til å bruke diktafon, tok jeg ofte notater underveis i intervjuene hvis det var enkelte ting jeg festet meg ved, eller ting jeg ville huske å spørre informantene om senere i intervjuet. Dette virket også helt uproblematisk på informantene, det var i hvert fall ingen som kom med innvendinger.

Jeg støtte på ett eneste teknisk problem i løpet av alle intervjuene jeg foretok. I et intervju med en ansatt hadde jeg glemt å sjekke batterikapasiteten på diktafonen min, og plasserte som vanlig denne på bordet, klar til å sette i gang. Jeg pleide under alle intervjuene å sjekke fortløpende med et lite blikk ned på diktafonens display om den fortsatt var i gang. Etter ca. 20 minutter av dette intervjuet hadde gått kikket jeg igjen ned på diktafonen, og denne gangen hadde den slått seg av. Diktafonen er bare ment som et verktøy for å hjelpe forskeren å huske bedre hva som ble sagt i intervjuet (Repstad 2007:85), men med tomt batteri og ingen nye batterier å bytte med var jeg redd for at mye informasjon skulle gå tapt. Intervjuet fortsatte med penn og papir, og jeg prøvde å skrive så fullstendige og detaljerte setninger som mulig for å bedre kunne transkribere i etterkant.

I de tilfellene hvor noen av informantene ville ha mer informasjon om oppbevaring av lydfiler og anonymisering forklarte jeg mer rundt hvordan jeg var kontrollert av NSD sine retningslinjer for godkjent forskning og at jeg håndterte persondata i henhold til dette

reglementet. Før intervjuene startet fikk alle informantene lese igjennom informasjonsskrivet en gang til, hvor dette også var beskrevet nøye, og alle signerte samtykkeskjema. Informantene ble opplyst om at deltagelse var frivillig og at de når som helst kunne kontakte meg for å trekke samtykke dersom de ønsket dette. Mitt hovedfokus var å skape en så trygg intervjusituasjon som mulig, hvor informantene kunne føle at de ble ivaretatt.

I nesten alle intervjuene fikk jeg låne et rom som lå i tilknytning til rusmestringsenheten, i et tilhørende bygg (brakke med kontorer). Det var mye akustikk i dette rommet, og mye lytt ut til luftegården for avdelingen. Siden luftegården er åpen for de innsatte så sant de ikke sitter i kjernetid eller er innelåst var det derfor ofte at det var mye lyd som til tider virket forstyrrende inn i intervjusamtalen, i hvert fall for min egen del. I et intervju med en innsatt var det dårlig vær som virket forstyrrende; mye vind og hardt regn gjorde lyd kvaliteten på opptaket dårlig, og jeg brukte lang tid på å skille ord og setninger fra hverandre når jeg satte meg ned for å høre på lydfilen senere. Noe som også virket forstyrrende til tider var å bli avbrutt under intervjuet av fengselsbetjenter eller andre ansatte som av diverse grunner enten skulle ha tak i informanten jeg intervjuet, eller som sjekket om alt gikk greit for seg. Spesielt skjedde dette når intervjuene strakk seg mot å ha vart i to timer eller lenger. Jeg har forståelse for at fengselsbetjentenes jobb i stor grad er å ta vare på sikkerheten på avdelingene, og at spesielt jeg som utenforstående sikkert kunne bli oppfattet som en sikkerhetsforstyrrelse av enkelte. Allikevel gjorde dette i de tilfellene det skjedde at jeg mistet litt tråden i intervjuet, eller at informantene mistet flyten i samtalen fordi avbrytelsen ofte skjedde midt i en setning.

I tillegg til rommet beskrevet over ble det ved ett tilfelle også gjort et intervju med en ansatt på avdelingens vaktrom. Intervjuet ble gjort i løpet av en kveldsvakt og på grunn av bemanning var det i følge informanten kun mulig å gjennomføre intervjuet på vaktrommet. Døren ut til fellesskapet var lukket under hele intervjuet, men en annen ansatt var tidvis innom vaktrommet for å ta telefoner. Dette opplevdes av meg som relativt forstyrrende, og det var vanskelig å holde tråden under hele intervjuet på grunn av de mange avbrytelsene. På den andre siden virket det ikke som om informanten lot seg affisere av dette, intervjuet gikk sin gang og gav meg mange spennende temaer å analysere i etterkant.

Til tross for enkelte avbrytelser og andre forstyrrende elementer som lyd, vind og vær, føler jeg at jeg sitter igjen med et stort og rikt materiale som et resultat av intervjuene.

## 2.6 Deltagende observasjon

Som nevnt tidligere brukte jeg om lag 45 timer på observasjon ved rusmestringsenheten over en periode på ca. seks måneder. *”Deltagende observasjon innebærer at forskeren er til stede i de situasjonene hvor informantene oppholder seg, og systematisk iakttar hvorledes personene handler”* (Thagaard 2009:65). Informantene i mitt tilfellet er både ansatte og innsatte. Jeg ville observere hvordan personene på rusmestringsenheten forholdt seg til hverandre i forskjellige sosiale situasjoner (sst.). Dette innebar at jeg var til stede på både dag- og kveldstid. Jeg fulgte ikke de ansattes vaktrytme til enhver tid, men jeg kom som regel enten på begynnelsen av en tidligvakt eller på begynnelsen av en kveldsvakt. De dagene jeg kom tidlig hendte det ofte at jeg ble værende på avdelingen utover ettermiddagen, men dette varierte også litt i forhold til egen kapasitet. Noen dager observerte jeg på avdelingen først og tok et intervju etterpå eller omvendt. Observasjonen min har vært direkte da informantene hele tiden har vært klar over hva formålet med observasjonen var (Halvorsen 2008:134).

Jeg prøvde å oppsøke de stedene hvor de innsatte typisk samlet seg; ute i luftegården hvis det var fint vær, sittende på benker å prate, eller inne på møterommet i den tilhørende brakka hvor bordtennisbordet står. Opprinnelig ønsket jeg å få være med på kjernetiden på avdelingen. Signalene fra de ansatte var at jeg i hvert fall burde vente en stund med å ta del i grupper så de innsatte kunne få en mulighet til å føle seg trygge med meg til stede. Jeg snakket med de innsatte og sa at jeg etter hvert hadde et ønske om å få være med på grupper. Tilbakemeldingene på dette var at de fleste ikke hadde noen innvendinger til at jeg eventuelt kom til å delta i grupper etter hvert. Allikevel ble det ikke til at jeg tok del i mer enn en gruppe i kjernetid. Jeg ville ikke være for pågående i å få tilgang til gruppene, og det ble også slik etter hvert at når de ansatte som var mine kontaktpersoner skulle avtale hvilke datoer og tider det passet at jeg kom på avdelingen, ble det ofte avtalt på dager hvor det ikke var grupper, eller det ble avtalt at jeg skulle komme på tidlig ettermiddag når gruppene var ferdige. Selv om jeg ikke fikk deltatt på mer enn en gruppe har jeg i intervjuene og i uformelle samtaler med både ansatte og innsatte fått et godt bilde av hvordan gruppene foregår. Llikevel er det noe jeg ser tilbake på og skulle til tider ønske jeg også hadde fått med meg den erfaringen det hadde vært å kunne observere i grupper.

Som forsker er forholdet til informantene preget av nærhet og distanse (Thagaard 2009:66). Som nevnt tidligere fokuserte jeg på å opprette en god kontakt med de innsatte og ansatte på avdelingen ved å oppholde meg mye i fellesskapet og oppsøke situasjoner jeg kunne ta en del i og observere. Jeg opplevde og etter hvert få nær kontakt med flere av

informantene og hadde ofte gode samtaler med flere som har bidratt til min forståelse av avdelingen. Allikevel, jeg som forsker har selv valgt hvilke situasjoner jeg hadde fokus på under tiden jeg observerte og hvilke situasjoner jeg har lagt vekt på i arbeidet med analysen (sst.). Videre er jeg klar over at min tilstedeværelse på avdelingen kan ha påvirket det sosiale samspillet til informantene til en viss grad (Halvorsen 2008:136). Dette er en svakhet ved observasjon som metode, men gitt at jeg brukte så mange timer på avdelingen som jeg gjorde over en periode på flere måneder håper jeg ikke at informantene lot seg påvirke alt for mye.

Tidlig i feltarbeidet satt jeg en dag ved fellesbordet med flere av de innsatte og pratet om løst og fast. Etter hvert kom vi innpå hva jeg holdt på med ved siden av studiene. Jeg fortalte at jeg jobbet i friomsorgen med elektronisk kontroll<sup>11</sup>. Flere av de innsatte rundt bordet hadde selv erfaring med friomsorgen og noen hadde også hørt om elektronisk kontroll. De spurte litt rundt dette og jeg fikk avkreftet (og bekreftet) flere myter. Den neste gangen jeg kom på avdelingen ble jeg møtt av avdelingslederen. Han nevnte at det hadde blitt en del prat rundt dette at jeg ikke hadde sagt åpent på det første møte med avdelingen som jeg holdt at jeg selv jobbet i kriminalomsorgen. Han ville at jeg skulle ta en prat med de innsatte om dette så det ikke ble spekulasjoner om min rolle på avdelingen. Jeg kjente at jeg ble stresset, jeg hadde jo ikke med vilje holdt dette hemmelig, jeg hadde rett og slett ikke tenkt at det var relevant for min forskning på avdelingen at jeg hadde en jobb ved friomsorgskontoret. Jeg så for meg at de innsatte allerede hadde mistet den lille tilliten jeg hadde greid å bygge opp og følte meg ikke særlig høy i hatten da jeg ba om å få ordet etter middagen den dagen. Jeg fortalte som var sant var at min jobb ikke hadde noe å si for min rolle som student og forsker og jeg beklaget hvis noen følte at jeg hadde ført de bak lyset. Heldigvis var det ingen som hadde noe nevneverdig kritikk å komme med i denne forbindelse, men jeg fikk oppklart litt rundt hvem jeg representerte når jeg var på avdelingen, og at jeg absolutt ikke forsket på bestilling fra kriminalomsorgen eller andre offentlige instanser. Dette så ut til å bli godtatt av alle og et par av de innsatte kom bort etter praten og sa at det var nok ingen som *egentlig* hadde tatt det så tungt og at jeg ikke skulle være lei meg for noe. *”Vi er jo skeptiske av natur, så det er klart at noen lurte på hvorfor du ikke sa noe”*, sa en annen. Dette var en påminnelse for meg på at jeg befant meg i et fengsel og at jeg måtte trå forsiktig for å ikke tilføre de innsatte mer stress enn de hadde fra før fordi jeg skulle bruke tid på å observere på avdelingen. Jeg ønsket aldri at min tilstedeværelse skulle tilføre usikkerhet og smerte på de

---

<sup>11</sup> Straffegjennomføring med fotlenke (elektronisk kontroll) er straffegjennomføring i samfunnet. Jf. Straffegjennomføringsloven § 16, Gjennomføring av straff utenfor fengsel.

innsatte som allerede var i en sensitiv situasjon fra før (Hviid Jacobsen, Jørgensen og Svendsen-Tune 2002:237).

## 2.7 Bearbeiding og analyse

Målet med intervjuene var ikke å analysere språk eller talemåte. Jeg valgte derfor å transkribere intervjuene slik at de har fått bedre flyt og riktig grammatikk (Fangen 2010:179). På denne måten var det enklere for meg å analysere setningenes innhold for å finne frem til temaer.

Etter at arbeidet med å transkribere intervjuene var ferdig, begynte jeg på en temasentrert analytisk tilnærming (Thagaard 2009:171). Både intervjuguidene og observasjonsguiden har vært delt opp i temaer, og jeg brukte derfor disse som utgangspunkt for starten på analysearbeidet. Etter hvert som jeg leste intervjuene ble flere temaer synlige for meg og jeg sammenlignet intervjuene for å se hvor informantene hadde sagt noe om det samme temaet. På denne måten forsterket dette temaene jeg hadde valgt ut.

Thagaard (2009:171) skriver at en svakhet ved temasentrerte analyser er at deler av tekster fra ulike intervjupersoner sammenlignes og tas ut av sin sammenheng. Jeg har i arbeidet med analysen vært bevisst på dette og brukt sitater fra informanter i kapitler og avsnitt som har handlet om de temaene som sitatene sier noe om (sst.).

Denne oppgaven sier noe om hvordan tilstanden er på rusmestringsenheten i Ullersmo. Er mine funn nyttige for å forstå hvordan rusrehabilitering i fengsel fungerer andre steder? Johannessen, Tufte og Christoffersen (2011) skriver om overførbarhet at det kan dreie seg om beskrivelser, begreper og forklaringer som kan brukes for å forstå et lignende fenomen et annet sted. Overførbarhet har ikke vært det umiddelbare målet for denne studien. Jeg har i oppgaven gitt en beskrivelse av rusmestringsenheten, basert på deltagende observasjon og intervjuer. Mine funn er først og fremst en beskrivelse av tilstanden på dette bestemte tiltaket og det vil derfor være vanskelig å overføre mine beskrivelser til å gjelde et annet sted. Fangen (2010) skriver at *"det er sjelden mulig å gjenta samme datainnsamling med deltagende observasjon to ganger"* (sst.:56). Det kan likevel hende at mennesker som har erfaring fra rusrehabilitering eller lignende tiltak kan kjenne seg igjen i enkelte beskrivelser jeg gir av de ulike temaene i denne oppgaven.

## **3 Rusmestringsenhetens prinsipper og teoretiske perspektiver**

I dette kapitlet presenterer jeg de prinsippene som rusmestringsenhetens er bygget på, og gir også en introduksjon til de teoretiske perspektivene jeg har med i oppgaven. Problemstillingene diskuteres opp mot rusmestringsenhetens prinsipper som er de innsattes fire verdier: rusfrihet, trygghet, ærlighet og kameratstøtte. Hvilke muligheter og begrensninger er det for rehabilitering i fengselet når rusmestringsenheten arbeider med disse prinsippene? For å belyse det empiriske materialet i denne oppgaven vil jeg ta i bruk følgende teoretiske perspektiver: Foucaults perspektiv på regjering og hyrdemakt. Bourdieus begreper om habitus og sosialt rom, og Goffmans perspektiv på sosial identitet og totale institusjoner.

### **3.1 Fengselets rammer**

Det er viktig å påpeke at rusmestringsenheten finner sted i et fengsel. Det at det er en avdeling i et fengsel har blant annet noe å si for hvilke regler de er underlagt. Dessuten er det et tydelig fokus på sikkerhet fordi avdelingen er i et fengsel. I kapittel 6.4.3 og 9.2 vil dette diskuteres nærmere, og jeg spør om kontrolltiltakene i fengselet har betydning for rehabiliteringsarbeidet som utføres på rusmestringsenheten.

### **3.2 Tre sosiale redskaper på rusmestringsenheten**

Det som gjør rusmestringsenheten til et interessant sted er at dette er en avdeling som tilbyr rusrehabilitering i et lukket fengsel. De innsatte er der for å jobbe med seg selv, for å skape endring og avstand fra rusen, og det gamle miljøet. Her oppstår det konflikter når en slik avdeling skal fungere på innsiden av fengselsmurene. Ved å se nærmere på fellesskapet som metode – metoden som brukes i hverdagen på avdelingen, får man et innblikk i hvordan fengselet er en forutsetning for at fellesskapet som metode skal fungere. De innsattes motivasjon er grunnleggende for at fellesskapet som metode skal fungere, og forutsetningen for dette ligge hos de innsatte. Hva får en rusmisbruker til å ønske rehabilitering i fengselet?

De innsatte har mye å si for hvordan metoden bidrar til rehabilitering, men også fengselets muligheter og begrensinger står i fokus. Jeg har også tatt utgangspunktet i rusmestringsenhetens prinsipper; de innsattes fire verdier (kameratstøtte, rusfrihet, trygghet og ærlighet).



Det er umiddelbart tre av disse fire verdiene som jeg mener skiller seg ut. Kameratstøtte, trygghet og ærlighet er verdier som kan ses som sosiale verktøy, det er verdier vi som lever ute i samfunnet har med oss i hverdagen, men på *våre* premisser. Disse verdiene er tatt med utenfra og inn på rusmestringsenheten til de innsatte. For de innsatte blir oppgaven å leve etter disse verdiene – på fengselets premisser. På hvilken måte vil dette fungere? Jeg vil i denne oppgaven undersøke om dette er med på å skape en spenning mellom de innsatte som skal leve etter verdiene i fengsel og alle de andre (de øvrige innsatte og ansatte i resten av fengselet). Og hvis dette er tilfellet; i hvilke situasjoner oppstår konflikten, og hva kan dette henge sammen med? Hva skjer når disse verdiene innarbeides i de innsattes daglige liv?

### **3.3 Rusfrihet – som en forutsetning og som mål**

Rusfrihet som en av de innsattes verdier står på en måte for seg selv og er både et mål som de innsatte jobber mot og en metode de bruker for å klare seg på avdelingen. Rusfrihet på avdelingen er først og fremst en forutsetning for at innsatte kan være der, og det skal være fravær av rus på avdelingen. Dette gjør at man ikke like enkelt kan tyde rusfrihet som et sosialt redskap på lik linje med de tre andre verdiene. De innsatte jobber mot å løslates til et rusfritt liv etter soning. Rusfrihet diskuteres ikke i et eget kapittel i denne oppgaven, men vil diskuteres som en del av andre kapitler der det passer seg.

## 4 Fellesskapet som metode

*”Vi jobber med fellesskapet som metode” (ansatt).*

’Fellesskapet som metode’ er metoden som brukes på rusmestringsenheten. Å ta i bruk fellesskapet som metode på avdelingen er en stor del av hverdagen, og innebærer at de innsatte må leve etter de fastsatte prinsippene for metoden. Hvordan kan dette bidra til en god rehabiliteringssituasjon? På hvilken måte fungerer fellesskapet som metode i fengselet? Dette er temaer som diskuteres i dette kapittelet. Fellesskapet som metode blir presentert ut i fra det organisatoriske, de innsattes perspektiv og ved å se på hvordan de innsatte bruker fellesskapet som metode i forhold til et kulturøkonomisk perspektiv. Bourdieus habitusbegrep blir benyttet for å diskutere hvorvidt de innsatte har forutsetninger for å endre habitus ved å ta del i rehabiliterings- og endringsarbeidet på enheten. Til slutt blir Foucaults regjeringsspektiv benyttet for å se på hvordan de ansatte tilrettelegger for rehabilitering på avdelingen.

### 4.1 Praktisk og organisatorisk – om å være hverandres verktøy

For å forstå hvordan fellesskapet som metode brukes på avdelingen følger det her en gjennomgang av avdelingens dagligdagse rutiner som går på nettopp dette. Disse beskrivelsene er basert på mine observasjoner ved rusmestringsenheten, intervjuer og mer uformelle samtaler med både innsatte og ansatte. Jeg har også benyttet utdrag fra avdelingens egen fag- og metodebok som de ansatte på avdelingen selv har utarbeidet ved oppstart i 2010. I denne finner man rusmestringsenhetens mandat, metode og rutiner nedfelt.

Fellesskapet på avdelingen består av de ti innsatte som soner på rusmestringsenheten. De kalles også for ’gruppa’, og de sitter i grupper når det er kjernetid. Kjernetiden er da gruppa tar opp temaer av ulik art. For eksempel *”så går man inn og ser på miljøet, kommunikasjon, kultur (...) andre type temaer som tilbakeblikk på eget liv, eller litt mer dyptgående, personlige temaer”* (ansatt). De innsatte kan komme med ønsker om hvilke type temaer som skal tas opp i kjernetid, men *”temaer i gruppene blir egentlig satt av faglig leder hver dag som skriver ukeplan”* (ansatt).

Det er altså de ansatte som i hovedsak organiserer og kaller sammen til grupper på avdelingen. I den daglige kjernetiden er det de ti innsatte som er til stede og en av to betjenter

som er på vakt. Den andre betjenten bemanner vaktrommet i avdelingens kjernetid. Som regel er både rusfaglig ansvarlig og miljøterapeuten med. Fredager er det en fast gruppe i kjernetiden som heter Mannsgruppa, *"hvor vi diskuterer det å være nykter mann i 2012 (...) og da er vi innom alt mulig av temaer, altså det å være sønn, far, kjæreste ektemann, arbeidstaker, forsørger, beskytter, alle disse rollene en mann skal fylle"* (ansatt). På mannsgruppa har ikke kvinnelige ansatte lov til å delta. Avdelingsleder er med når han kan.

Hver sjettede uke er det 'endringsuke' på avdelingen. Endringsuken varer som regel i en uke, men kan også strekke seg over to uker hvis det er nødvendig. *"Gruppen henvender seg til en av gangen og gir tilbakemeldinger til vedkommende med fokus på endring som vil ha gevinst for ham i hans møte med et rus- og krimfritt liv"* (rusmestringsenhetens fag- og metodebok:9). De tilbakemeldingene som gis har fokus på den enkeltes endringsmål. Endringsmålene er skrevet opp på en tavle som henger synlig i fellesskapet på avdelingen. Alle de innsatte har endringsmål som de jobber med og har fokus på i ukene mellom hver endringsuke. Noen forandrer endringsmålet sitt flere ganger mellom hver endringsuke hvis det trengs.. *"[Vi] jobber med hver og en innsatt og lager endringsmål for hver og en av de som sitter der. Og vi har hatt noen sånne hvor vi sitter.. ja vi kan sitte i to dager og jobbe med en innsatt"* (ansatt). Endringsmålene er individuelle og den innsatte skal utarbeide og forme sine egne endringsmål, enten alene eller i samarbeid med gruppa. Fellesskapet som metode blir her tydelig gjennom hvordan de innsatte hjelper hverandre og gir tilbakemeldinger som resulterer i nye endringsmål.

Hva sier rusmestringsenhetens egen fag- og metodebok om fellesskapet som metode?

*"Metodikken tar utgangspunkt i kraften som ligger i gruppetilhørighet og gruppedynamikk, der formålet er å skape en felles ansvarsfølelse for hverandre. Hver og en får en god endringsarena kun når fellesskapet sammen skaper denne arenaen. Derfor er det 'viktig for meg og bidra aktivt for deg'. Denne måten å arbeide på tar også utgangspunkt i tanken om felles problem; felles forståelse og at den enes erfaringer og tilbakemeldinger er av verdi for den andre. Gruppen brukes aktivt og kontinuerlig i alle henseende som berører den enkelte og dermed også fellesskapet. Dette innebærer at små og store temaer og hendelser løftes inn i gruppen og diskuteres der"* (:8).

Fellesskapet som metode er en del av alle de ovennevnte elementene hos rusmestringsenheten. *"..de er jo hverandres verktøy sånn i hovedsak (...) det er på en måte de som er metoden her"* (ansatt). Fellesskapet bestående av de ti innsatte skal jobbe sammen, og gi tilbakemeldinger og konstruktiv kritikk når det trengs. De skal til en viss grad drive seg selv og være med på å styre sin egen endring, med hjelp fra medinnsatte. De ansatte trekker i

trådene, de styrer på et vis de innsattes selvstyring. Crewe (2011) intervjuet innsatte i engelske fengsler som sa at selvstyring er krevende. Som innsatt skal man skal passe seg for de valgene man gjør, hvem man omgås med og hva man står for (sst.:519-520). Å være en selvstendig innsatt i fengsel betyr *"being made to be active and enthusiastic, rather than passive and resigned, in the process of one's own penal management, not just one's personal growth"* (sst.:520). På rusmestringsenheten er graden av selvstyre som kreves av de innsatte høy og fellesskapet som metode er med på å aktivisere alle de ti innsatte. Neumann (2003) skriver om selvstyre i boken "Regjering i Norge". I bokens innledning skriver Neumann at regjering er en type maktform som blir stadig utbredt i Norge. Folket styres av en regjering, men det stilles stadig krav til at vi skal regjere oss selv. Ved at styresmaktene gir signaler om hva som er best for oss, forventes det at vi selv skal kunne ta sunne og riktige valg (sst.:9-10). På rusmestringsenheten kreves det en grad av deltagelse og entusiasme fra alle for at fellesskapet skal kunne dra nytte av hverandre. De innsatte på rusmestringsenheten er individer som ansvarliggjøres gjennom sin deltagelse i fellesskapet som metode. Crewe (2011) beskriver noe lignende fra sine fengselsstudier. Han skriver at det holder ikke at innsatte underkaster seg fengselets autoritet, for medgjørighet viser ikke om de er motiverte for å endre sin egen situasjon (sst.:519).

Fellesskapet som metode benyttes i rusbehandling også utenfor fengsel (se Furuholmen og Schanche Andresen 2012). Forskjellen med fellesskapet som metode når den blir benyttet i frihet er at den ikke vil ha de samme elementene av straff og kontroll. Spørsmålet blir da om fellesskapet som metode i fengsel fungerer på en annen måte ved at det blir en metode som er tilpasset livet på en avdeling i fengsel. Fellesskapet som metode kan også ses som et sosialt redskap, noe som fungerer på en måte ute i samfunnet og på en annen måte inne i fengselet på rusmestringsenheten.

Jeg har så langt lagt frem fellesskapet som metode som en ramme for hvordan rusmestringsenheten skal fungere i fengselet. Fellesskapet som metode på avdelingen oppfordrer de innsatte til å ta del i styringen av sin egen rehabilitering. Hva er forutsetningen for at fellesskapet skal fungere i fengsel? I det følgende delkapittelet vil jeg ta opp de innsattes perspektiv på fellesskapet som metode.

## **4.2 Innsattes perspektiv / forventinger til hverandre**

Hvilke opplevelser, erfaringer og synspunkter har de innsatte på rusmestringsenheten av fellesskapet som metode? *"Og så er det jo fellesskapet som metode. Det er det det går i*

da, og det er i grupper og etter grupper. Det at vi skal lære å se hverandre veldig mye da” (innsatt). De innsatte jeg snakket med og intervjuet var alle inne på temaet fellesskapet som metode. Som informanten i sitatet over fortalte er fellesskapet som metode i bruk både direkte i kjernetid og indirekte i fellesskapet generelt. Fellesskapet som metode blir således til en del av deres hverdag: *”Man skal se hverandre hele tida, man skal kunne plukke opp hvordan en person oppfører seg overfor andre”* (innsatt). Det å se hverandre hele tiden krever at metoden følges igjennom hele dagen, ikke bare i kjernetiden. De innsatte observerer hverandre og kommer med tilbakemeldinger. Dette kan ses som en konkretisering av fellesskapet som metode.

Hva synes de innsatte er det viktigste med kjernetiden og fellesskapet som metode? *”Folk tar til seg det som blir sagt.. at folk sier det som skal sies, det er veldig viktig for meg”* (innsatt). I fellesskapet observerte jeg flere ganger at de innsatte snakket om hva de syntes de fikk ut av metoden på rusmestringsenheten. Det er viktig at de er ærlige med hverandre, villige til å både ta og gi konstruktiv kritikk og tilbakemeldinger, og viktig at de føler seg trygge. *”Nå sitter det jo ni andre rundt bordet med masse erfaring”* (innsatt). Her kommer viktigheten av utveksling av erfaringer frem. *”Jeg kan lære av deg og dra nytte av det, du kan lære av meg og dra nytte av det”* (innsatt). Fellesskapet som metode er nært knyttet til ærlighet og trygghet på avdelingen. For at de innsatte skal kunne bruke fellesskapet som metode optimalt må det ligge en ærlighet til grunn. Innsatte har nevnt at det er viktig at ting kommer frem i diskusjoner, at man skal se hverandre. Dette forutsetter ærlighet. I likhet med ærlighet er også trygghet en forutsetning for at fellesskapet som metode skal fungere. De innsatte må være trygge på hverandre for å kunne vært ærlige, de må stole på at det de sier blir forvaltet på en god måte av både ansatte og innsatte. Jeg kommer til å diskutere både ærlighet og trygghet i egne kapitler senere i oppgaven.

Hvilke forventninger har de innsatte til hverandre i gruppa? *”Fellesskapet som metode. Det vil si at vår egen kunnskap, altså vi som har vært her lengst bidrar i stor grad til å hjelpe de som har vært her kortest”* (innsatt). Hvilken kunnskap sitter en innsatt på som kan hjelpe andre innsatte ved avdelingen? *”Så har man en kjemperessurs i det at man har vært profesjonell til å lese mennesker, for det er jo stort sett det å være rusmisbruker i stor grad går ut på; lese andre mennesker, bruke andre mennesker”* (innsatt).

Dette er hva arbeidet med fellesskapet som metode på rusmestringsenheten går ut på – slik de innsatte ser det. For de innsatte er hovedsaken at de må leve etter fellesskapet som metode i sin hverdag, både i formell kjernetid og uformell fritid. Det forutsetter ærlighet og trygghet. Dette bringer oss videre til neste tema. De innsatte har ervervet seg visse

egenskaper fra en type kultur som passer dårlig inn i en annen kultur. På rusmestringsenheten forsøker de å konvertere egenskaper de har med seg fra et rusmiljø til å bli verdier som kan være nyttige og passe inn i samfunnet for øvrig.

#### 4.2.1 Kulturøkonomisk avhengighet

På hvilken måte bruker de innsatte fellesskapet som metode i sin rehabiliteringsprosess? Er det bare rusfrihet som er målet for rehabiliteringsarbeidet på rusmestringsenheten? Jeg snakket med en innsatt om hans tanker rundt hans tillærte kvalifikasjoner fra brukerhverdagen og hvordan han som rusmisbruker i rehabilitering ville konvertere disse kvalifikasjonene til en nykter og lovlig hverdag. For å snu det på hodet; kvalifikasjoner som er tillært og ses på som noe positivt i et rusmiljø (og negativt i et rusfritt miljø) kan brukes for å oppnå noe positivt i et rusfritt miljø. *”..vi prøver å utnytte hverandre, men på en konstruktiv måte (...) det tror jeg er det sunneste med at rusmisbrukere, kriminelle sådan, hjelper hverandre” (innsatt). ”Den store forskjellen er jo.. hvordan vi håndterer det vi får vite om hverandre. Altså på en vanlig avdeling så vil stort sett de færreste prøve å hjelpe hverandre på en fornuftig måte i forhold til vanlig standard” (innsatt).* Hvordan kan de innsatte bruke fellesskapet som metode i denne prosessen? Den innsatte forteller her at på rusmestringsenheten behandler de innsatte hverandre på en annen måte enn ellers i fengselet. De kommer alle fra lignende situasjoner og miljøer hvor de har blitt flinke på enkelte ting. Disse kvalifikasjonene kan brukes til noe positivt i rehabiliteringen.

Dette er noe Tungland, Smith-Solbakken og Claussen (1996) tar opp i sin studie ”Talent eller klient?”, en studie basert på feltarbeid blant unge rusmisbrukere i to norske byer. Der det tidligere har vært gitt en forklaring på avhengighet basert på fysisk avhengighet har Tungland, Smith-Solbakken og Claussens studie i tillegg fokusert på avhengighet til rusmidler fra en kulturøkonomisk synsvinkel. *”Kulturøkonomisk avhengighet betyr å bli avhengig av inntekter, ferdigheter og forbruk knyttet til illegale rusmidler. (...) Deltakelse i en slik kulturøkonomi skaper en opplevelse av identitet som definerer misbrukerens tilhørighet” (1996:2).* Dette passer godt med hva den innsatte beskriver i sitatet over. Som en rusmisbruker i et miljø har de lært seg å lese mennesker, og de vet hvordan de kan bruke hverandre for å oppnå det de selv ønsker og trenger. I en rehabilitering kan dette være nyttig hvis det blir brukt i en endringsprosess fra en rusmisbruker til en nykter person.

*”Du blir så blenda av folk.. du får jo mye oppmerksomhet og komplimenter og alt mulig i det at alle kommer til deg. Det er veldig lett å bli fortapt i det hvis det gir deg flere hundre tusen i måneden i*

*inntekt, stort sett nesten ved å bare være det folk vil du skal være. Og det er det vanskelig å bryte opp” (innsatt).*

Denne innsatte sa også at han ønsket å *”skape en identitet som er så nære opp til det jeg ønsker” (innsatt)*. Han fortalte at han ønsket å skape en identitet i det nyktre og lovlige samfunnet som ligner på den han har hatt i rusmiljøet. Tungland, Smith-Solbakken og Claussen mener også at jo mer en person er avhengig av stoff og jo mer tid de bruker i rusmiljøet, jo mindre attraktive blir de for det rusfrie samfunnet. De sitter igjen med en klientidentitet, men er talenter i rusmiljøet. Denne innsattes talent var å være rådgiver og en lederskikkelse i et rusmiljø. Det er kvalifikasjoner som ikke er direkte overførbare til en nyktert samfunn, men det er noe han kan ta med seg og lære å bruke til noe positivt i rehabiliteringsprosessen. Han kan lære seg å bruke det han har lært i rusmiljøet på en lovlig måte i samfunnet ellers.

Christie og Bruun (2003) skriver om norsk narkotikapolitikk. I *”den gode fiende”* diskuterer de hvordan rusmisbrukerne i samfunnet er taperne i en narkotikakrig (sst.:163). Som samfunnets hovedproblem blir de møtt med et stempel som nåværende eller tidligere narkoman, en avviker (sst.:161). De innsatte på rusmestringsenheten får en mulighet igjennom rehabiliteringsarbeidet å gjøre noe med samfunnets oppfattelse av dem.

De innsattes perspektiv på fellesskapet som metode er viktig; de står i sentrum av denne metoden på avdelingen. De har en egen erfaring som de deler av i kjernetiden og som både de selv og andre i gruppa kan dra nytte av. Det er de som sitter på kunnskapen som kan bidra til deres rehabilitering; endring fra en rusmisbrukeridentitet til en nykter og lovlig identitet som kan passe inn i samfunnet. I neste delkapittel diskuteres fellesskapet som metode i et habitus perspektiv. Hvilke muligheter har de innsatte for å endre sin habitus?

## **4.3 En rusmisbrukers habitus**

Hvordan kan Bourdieus habitusbegrep brukes til å forstå på hvilken måte de innsatte på rusmestringsenheten kan endre atferd, livsstil, og tillærte kvalifikasjoner gjennom rehabilitering? Først må vi se på hva de innsatte selv mener om sin egen situasjon og muligheten for endring på avdelingen. *”Vi snakker om hva vi burde endre på i forhold til det man har lagt til seg av vaner som rusmisbruker, og som kriminelle da så har man noen stygge uvaner” (innsatt)*. Temaene i kjernetiden går ofte ut på at de innsatte skal kjenne igjen sider ved seg selv som de burde endre for å klare å møte samfunnet på en ny måte etter

løslatelse. De uvanene som den innsatte i sitatet over sikter til kan for eksempel være at man ikke stoler på folk.

*"Da kan jeg løse ordentlig opp i ting som gjør at jeg velger å gjøre det jeg gjør. At jeg ikke på en måte blir rusfri bare for å bli rusfri. Det må en endring til"* (innsatt). En annen viktig ting som de innsatte gjør i sin rehabilitering er å komme til et punkt hvor de skjønner at det ikke er nok å slutte å ruse seg. Det må en mer drastisk endring til. Hva som skal endres er individuelt, og er det som blir jobbet med i kjernetiden.

Hva mener de ansatte om endringsarbeid? *"Stikkordet her er hele tiden endring.. det er sånn vi jobber da, med å endre folk, endre holdninger, endre tankesett, endre alt egentlig. (...) Det handler om hvordan de håndterer alle ulike situasjoner ute"* (ansatt). Det blir viktig at de innsatte ikke bare lærer seg å endre rusmisbruket, men at de må endre mye som har med det å leve et liv ute i samfunnet å gjøre. *"Vi henter inn eksterne samarbeidspartnere til å holde rene informasjonsgrupper. Og det kan handle om alt fra gjeldssanering til.. Røde Kors, nettverksbygging, Way Back.."* (ansatt).

Klarer man som innsatt å gjøre denne endringen alene? Ingen av de innsatte jeg snakket med trodde de ville søkt seg til behandling hvis de ikke hadde vært i fengsel. *"Jeg hadde aldri valgt det på utsiden nei. Jeg hadde prøvd å kutte ut på egenhånd, men om det hadde gått bra eller ikke, det vet jeg ikke noe spesielt om"* (innsatt).

Habitus er, i følge Bourdieu (1999), en persons tillærte disposisjoner for å handle på bestemte måter. Et menneske vil gjennom barndom og oppvekstens sosialisering utvikle sin egen habitus. Man har en type musikksmak, leser visse bøker, går, står og spiser på en viss måte, og søker ubevisst venner blant likesinnede (Prieur og Sestoft 2006). Bourdieu mente at man kunne dele mennesker inn i sosiale felt. Et individs habitus er på denne måten en variant av en klasses habitus (Prieur og Sestoft 2006:41), og kan plasseres i et bestemt sosialt rom; *"åstedet for sameksistensen av sosiale posisjoner"* (Bourdieu 1999:136).

*"Det er mulig å ha en høy sosial posisjon innenfor et felt, men lav posisjon i samfunnet for øvrig"* (Nafstad 2013:3). Ida Nafstads doktoravhandling om møter mellom rusbrukere og det offentlige rom i Oslo bruker blant annet Bourdieus begreper om sosialt rom og habitus for å forstå dette. Hun bruker habitusbegrepet for å beskrive rusmisbrukeres praktiske, kroppslige kunnskap om sin posisjon i det sosiale rom (sst.:207). Individene på rusmestringsenheten har en slik habitus og de er en del av en større klasses habitus med disposisjoner tillært gjennom flere år i rusmiljøet. De har lært seg overlevelsesteknikker og hvordan de best burde forholde seg til andre mennesker. Når de kommer på rusmestringsenheten starter endringsarbeidet med rehabiliteringen fra å være en rusmisbruker



til å bli en nykter person med muligheter i det nyktre og lovlige samfunn. Bourdieu tilbyr et svar på hvordan denne prosessen kan foregå når han skriver at *"habitusformene endrer seg ustanselig i forhold til nye erfaringer"* (Bourdieu 1999:168). Det er altså åpninger for individers endring av habitus, for eksempel i situasjoner hvor individet opplever en rask forflytning i det sosiale rommet (sst.). Det sosiale rom, i følge Bourdieu, kan defineres *"ved den gjensidige utelukkelsen, eller ved distinksjonen mellom de posisjonene som danner det, dvs. som en struktur hvor sosiale posisjoner stilles opp mot hverandre"* (sst.:140). Aktørene i det sosiale rom innretter seg etter en orden basert på hvilken klasse man tilhører (sst.). Bourdieu (1995) argumenterer for at

*"De som befinner seg innenfor et avgrenset område i rommet, vil på en og samme tid være nærmere hverandre (i egenskaper og i disposisjoner, i smak) og mer tilbøyelig til å ville nærme seg hverandre, de er mer tilnærmelige og er lettere å mobilisere for hverandre"* (sst.:40).

Bourdieu presenterer også en modell over rommet for sosiale posisjoner og rommet for livsstiler (sst.:35). Her tydeliggjøres det hvor i det sosiale feltet individer posisjonerer seg basert på deres kulturelle og økonomiske kapital. De innsatte på rusmestringsenheten har tidligere tilhørt en bestemt posisjon i det sosiale felt. Når de kommer til rusmestringsenheten flytter de seg i det sosiale rommet. De kommer fra en rusmisbrukerkultur til en avdeling som tilbyr rehabilitering. Det krever mye av de innsatte, blant annet en total omstilling av mye av det de kan fra før. For å vise tilbake til det en av de ansatte på avdelingen sa; på rusmestringsenheten driver de med endring av folk, holdninger og tankesett. I den situasjonen de innsatte befinner seg i må de gi avkall på det gamle livet og se fremover, og gjennom situasjoner de opplever på avdelingen og i tiden etter løslatelse, formes det sakte men sikkert en ny type habitus. Det er vanskelig å si noe om er hvorvidt de innsatte aksepterer en slik endring og tar i bruk det de har lært etter løslatelse til å bygge opp et nytt liv. Man kan si at rehabiliteringsarbeidet tilbyr de innsatte en mulighet til å endre habitus og til å flytte seg i det sosiale rom.

## **4.4      Utfordringer for fellesskapet som metode**

Fellesskapet som metode støter på noen åpenbare utfordringer i det at den skal utøves på en rehabiliteringsavdeling i et lukket fengsel. Det oppstår en uenighet mellom det fengselsfaglige aspektet som handler om straffegjennomføring, og det helse- og sosialfaglige aspektet som handler om rusrehabilitering. Fengselet som anstalt har sine regler og rutiner å

forholde seg til, samt at de har ansvaret for de andre innsatte på andre avdelinger i fengselet. Har fengselets sikkerhetsarbeid og kontroller noe å si for om fellesskapet som metode skal fungere?

#### 4.4.1 En dårlig dag

*"En dårlig dag er en torsdag som det ikke skjer noen ting her.. når det ikke er noen gruppe" (innsatt).*

*"[På] torsdager så er det ikke noe grupper, da går folk oppå hverandre hele dagen fordi det er andre ting som skjer.. handling og.. andre ting som skjer som gjør at vi ikke får tid" (ansatt).*

Både ansatte og innsatte på avdelingen beskriver i sine samtaler med meg hvordan en dårlig dag på avdelingen kan se ut. Flere innsatte mener at torsdager er dårlige dager. Fengselets fysiske stengte dører og avdelingens relativt lille område å oppholde seg på skaper gnisninger de dagene som ikke er fylt med kjernetid og andre fastsatte aktiviteter. *"Kassakontoret er de som styrer med.. ja, pengene da.. sette penger på telefonen, handling. Torsdag og ikke få handlewarene sine som du har bestilt, en gang i uka liksom (...) systemets shit. Da blir det en dårlig dag" (innsatt).* Dager hvor tiden ikke er styrt av aktiviteter eller kjernetid er ofte en kilde til frustrasjon og sinne over fengselets rutiner og system. Hvorfor får de ikke handlingen som de har bestilt?<sup>12</sup> Hvorfor har det ikke blitt satt penger på telefonen? Hvorfor får man ikke en ny genser fra lageret når man trenger det? Fokuset ligger helt tydelig ikke på rehabilitering når de innsatte opplever slike dager på avdelingen. Igjen blir det tydelig hvordan fengselets regler og rutiner preger hverdagen til de innsatte. Disse begrensningene oppleves muligens som ekstra forsterket de dagene hvor ting ikke er organisert. Når de innsatte jobber med rehabilitering på rusmestringsenheten er de i en sårbar posisjon. De bruker masse tid på å tenke, reflektere over egen livssituasjon, tidligere hendelser, familie osv. De fleste opplever å være mentalt slitne på grunn av metoden som tas i bruk på avdelingen. Som en av de innsatte sa: *"Det er veldig slitsomt psykisk (...) jeg har jo tenkt meg sønder og sammen.. men jeg tror det måtte til"*. Dette er de innsattes tanker om en dårlig dag; dager det ikke skjer noe.

---

<sup>12</sup> De innsatte sender inn bestilling på varer de vil handle søndag hver uke og får utlevert varer på avdelingene torsdag påfølgende uke.

Hva med de ansattes dårlige dager, hva går det ut på? Jeg spurte en ansatt på avdelingen hva han synes det var vanskelig å hjelpe de innsatte med:

*"Vi er i et fengsel, så vi må på et vis forholde oss til de rammene som er her. Så skulle vi nok ønske at vi hadde noe større frihet i forhold til enkelte ting. (...) Vi kunne jo godt tenke oss og for eksempel ha med innsatte, altså i flertall, ut på type treningsturer, sånne ting. Også kunne vi nok ønske oss av og til at våre vurderinger ble enda mer vektlagt både når det gjelder.. både det som handler om pasientrettigheter opp mot helseforetakene, men også internt i fengselet i forhold til permisjoner og overføringer og sånn"* (ansatt).

Siden rusmestringsenheten er i et lukket fengsel er det ikke mulighet for utflukter og treningsturer ut av fengselet. I følge informanten over er dette en kilde til frustrasjon. Det er uenighet mellom avdelingens rehabiliterende arbeid og fengselets regler. Rusmestringsenheten får ikke utrettet alt av det de ønsker i rehabiliteringsøyemed fordi avdelingen holder til i et fengsel. I tillegg bemerker informanten over hvordan fengselets beslutningstaking i forhold til søknader fra de innsatte på avdelingen burde bli vurdert i de innsattes favør på bakgrunn av de ansattes vurdering ut i fra et rehabiliteringsperspektiv. En annen ansatt beskriver også en dårlig dag på avdelingen: *"En dårlig dag er fylt av negativitet og motløshet.. (...) Lite motiverte innsatte og ansatte"* (ansatt). Dette knytter seg litt til hva de innsatte mener er dårlige dager. Dager der det ikke skjer noe på avdelingen skaper en følelse av negativitet og motløshet.

#### **4.4.2 "Jeg vil ha flere grupper faktisk"**

*"Også deltar vi [fengselsbetjentene] jo i daglig drift, i faglig sammenheng da, rusmestring. Det er ikke vår primæroppgave, vår primæroppgave er å ivareta sikkerheten"* (ansatt). Fengselsbetjentene på avdelingen skal delta i rehabiliteringsarbeidet, men de har også andre arbeidsoppgaver som de er pålagt fra fengselets side. I tillegg til å være deltagende i rehabiliteringen, er det også fengselsbetjentene som har sikkerhetsansvaret på avdelingen. I mine observasjoner på avdelingen så jeg at de ansatte måtte vie noe av tiden sin på kontrollarbeid og andre rutinemessige oppgaver som følger med det å jobbe på en fengselsavdelingen; urinprøver, visitasjoner av celler, gittersjekk, avlytting av telefonsamtaler innsatte har ut, journalføring, kontaktbetjentarbeid etc.

Det kom frem i intervjuer med de innsatte at de faktisk ønsket seg flere grupper. *"..for dem er jo ferdig etter lunsj.. jeg synes faktisk vi kunne ha fortsatt etter lunsj"* (innsatt). Tre

dager i uken er det kjernetid før lunsj. Tirsdager er det fellestrening, torsdager og i helgene er det ikke kjernetid. *"Jeg synes det blir for lite grupper rett og slett, jeg synes det blir gjort for lite ut av det"* (innsatt). *"Ja, jeg har sagt at jeg synes vi har for lite grupper.. det har jeg sagt. Om jeg blir hørt det vet jeg ikke.. om dem ikke har tid til mer.."* (innsatt). Dette er hva de innsatte sier.

I fellesskapet som metode er det grupper som betyr mest for de innsatte. De innsatte opplever det som begrensende på rehabiliteringen at det er mindre tid til kjernetid enn det som er ønsket. Er det mulig at de ansattes pålagte sikkerhetsarbeid fra fengselet på denne måten virker begrensende på fellesskapet som metode? Dette forholdet mellom fengsel og rehabilitering er noe jeg ser nærmere på i kapittel 9. I neste delkapittel vil jeg diskutere hvordan de ansatte fastsetter rutiner for hvordan fellesskapet som metode skal drives på avdelingen.

## 4.5 Føring i rehabiliteringsarbeidet

I dette delkapittelet legger jeg særlig vekt på de ansatte som ledere av fellesskapet som metode og hvordan de tilrettelegger for at metoden skal resultere i best mulig rehabilitering av de innsatte. Dette vil jeg se på i lys av Foucaults teorier om regjering og hyrdemakt.

Jeg snakket med en ansatt om forholdet mellom ansatte og innsatte på avdelingen. *"De [innsatte] har behov for at fengselet er på en bestemt måte, og at det skal være styring, det skal være kontroll, det skal være rammer (...) man opplever det som utrygt hvis det blir slepphendt"* (ansatt). Den ansatte mener at styring er nødvendig på avdelingen for at de innsatte skal føle seg trygge. De ansattes rolle er å tilrettelegge for god rehabilitering ved å bruke fellesskapet som metode. Informanten i sitatet over mener at det er for avdelingens og de innsattes beste at de blir styrt på en viss måte, og at det finnes fastsatte rammer for rehabiliteringsarbeidet. Fengselet og avdelingen må styres på en viss måte for at de innsatte ikke skal bli utrygge.

Først vil jeg få frem i hvilke situasjoner denne styringen over de innsatte foregår. *"Alle gruppene er obligatoriske, det er makt i seg selv"* (ansatt). Fellesskapet som metode betyr at de innsatte skal være aktive i fellesskapet, dele kunnskap, opplevelser og tanker med hverandre. Denne kunnskapsutvekslingen styres delvis av de ansatte ved at de bestemmer temaer til gruppene, bestemmer når gruppene skal være, og bestemmer premissene for deltagelse. I tillegg er det forventet at de innsatte kan komme med sine egne ønsker til temaer

de mener burde bli diskutert i grupper. De ansatte styrer på god vei, men det er åpning for at de innsatte skal ta del i styringen av seg selv.

Hva skjer i kjernetid når de innsatte sitter i grupper? *"..når jeg er minst mulig deltagende og ser at de [innsatte] driver seg sjøl, da funker det (...) de er jo hverandres verktøy sånn i hovedsak. Så er vi med og kaster inn spørsmål eller fyrer opp, eller trekker i tråder.. det er på en måte de som er metoden her"* (ansatt). De innsatte er hverandres verktøy. Informanten forteller her at de innsatte skal bruke hverandre, at det er best når de ansatte legger føringer for en diskusjon i kjernetiden, og når de innsatte driver seg selv.

Her er det interessant å se på maktrelasjonen mellom de ansatte og innsatte. Neumann (2011) deler Foucaults teorier om maktrelasjoner inn i tre former: dominans, strategi og regjering (sst.:45). Neumann skriver om regjeringsbegrepet at det er *"en ny type maktteknikk som kommer i tillegg til og modifiserer de allerede bestående maktteknikker, som Foucault kaller strategi og disiplinering"* (sst.:13). Foucaults (2003) regjeringsbegrep handler om hvordan man styrer seg selv, hvordan man styrer andre, på hvilken måte man aksepterer å bli styrt og hvordan man kan bli en best mulig styrer (sst.:229). Begrepet kan være med på å tilby en forklaring på hvordan maktrelasjonen mellom ansatte og innsatte er på rusmestringsenheten. Rusmestringsenheten kan ses som sitt eget lille samfunn, en egen stat i fengselet, hvor lederne er de ansatte og subjektene de innsatte. Maktforholdet mellom disse to kan langt på vei forklares ved å anvende Foucaults hyrdemaktbegrep som en videreføring av regjeringsbegrepet. Staten utpekes som utøver av en spesiell type makt; hyrdemakten (Foucault 2002a:332), som utøves over befolkningen.

Et av rusmestringsenhetens mål er å starte en rehabiliteringsprosess og forberede de innsatte til videre behandling. Hyrdemakten blir opprinnelig beskrevet som makten en gjeter har over sin flokk med sauer: *"Hyrden samler, styrer og leder sin flokk (...) det hyrden samler er spredte individer. (...) Hyrdens rolle er å sikre sin flokks frelse (...) Hyrden har en plan for sin flokk"* (Foucault 2002b:78-79). Men har ikke de innsatte noe de skulle sagt om sin egen deltagelse på avdelingen? Lar de seg lede av de ansatte på avdelingen uten å selv ta del i sin egen rehabiliteringsprosess? De innsatte utøver en bevisst handling ved å søke seg til rusmestringsenheten. De er motiverte for endring. Foucault skriver at regjering handler om *"styringen av individer ved hjelp av deres egen sannhet"* (2002b: 94). De ansatte veileder og tilrettelegger for de innsattes suksess på avdelingen, men de er avhengige av de innsattes innsats og bruk av fellesskapet som metode. De innsatte er bevisste individer som tar aktivt del i sin egen rehabiliteringsprosess. De ledes ikke blindt, og har hele tiden valget til å forlate avdelingen.

Begrepene regjering og hyrdemakt kan være med på å gi en forklaring på det som skjer på rusmestringsenheten; hvordan de ansatte til dels styrer de innsatte i rehabiliteringsarbeidet. Ved å ta i bruk fellesskapet som metode og stille krav til innsattes deltagelse i gruppesammenheng kan man si at de ansatte utøver en type hyrdemakt over de innsatte. De ansatte bruker kunnskapen de får om de innsatte til å styre deres bevissthet i en viss type retning. Sagt på en annen måte tilrettelegger de for det de selv mener er god rehabilitering av de innsatte. *"This form of power cannot be exercised without knowing the inside of people's minds, without exploring their souls, without making them reveal their innermost secrets. It implies a knowledge of the conscience and an ability to direct it"* (Foucault 2002a:333). Foucaults beskrivelse av maktutøvelsen over mennesker ligner litt på det som foregår på rusmestringsenheten. I kjernetid foregår det en informasjonsutveksling mellom innsatte og ansatte som i stor grad er ensidig, det er de innsatte det stilles krav til og som er i fokus. De ansatte veileder og tilrettelegger for de innsattes suksess på avdelingen, men de er også avhengige av innsattes innsats og bruk av fellesskapet som metode.

Fellesskapet som metode er rusmestringsenhetens metod. I dette kapittelet har rusmestringsenhetens muligheter og begrensninger for rehabilitering, med utgangspunktet i fellesskapet som metode, blitt diskutert. Fellesskapet som metode er viktig for rehabiliteringsarbeidet på avdelingen, og det legges føringer på de innsatte så de kan få mest mulig ut av sin rehabilitering. De ansatte tilrettelegger langt på vei for god rehabilitering av avdelingens innsatte. Allikevel er avdelingen avhengig av de innsattes deltagelse.

For at metoden på rusmestringsenheten skal fungere forutsetter det at det er en motivasjon til stede hos de innsatte. Hvor henter de innsatte sin motivasjon og hva ligger til grunn for deres motivasjon? I neste kapittel vil dette diskuteres nærmere.

## 5 Motivasjon

*”Ja, vi prøver jo å finne de som er motiverte for å jobbe med sine egne problemer, og det er jo det som er utfordringa egentlig. Hvis vi ikke finner det så.. så ønsker vi egentlig ikke å ha dem her. Men det er jo.. søkerne er jo ordentlig motiverte når de søker. Men de må bevise det når de har kommet hit. Og det er jo en utfordring. Så det er jo, vi er jo ganske strikse på det (...) Motivasjonen på rusmestring den må være til stede hvis ikke så får ikke vi gjort den oppgaven vi skal gjøre” (ansatt).*

Med begrepet motivasjon sikter jeg her til både den type motivasjon en innsatt har for å søke seg til rusmestringsenheten og også den motivasjonen han har for å jobbe rehabiliteringsrettet med seg selv slik det er lagt opp til på avdelingen. Motivasjonens muligheter og begrensninger for rehabiliteringsarbeid vil således diskuteres i dette kapittelet.

De innsattes motivasjon på avdelingen har stor betydning for flere ting. I søknadsprosessen må motivasjonen fremheves for at de skal være aktuelle kandidater til å få plass. Motivasjonen kan da ses som en forutsetning for å få plass. Når en innsatt har fått plass på avdelingen fortsetter hans motivasjon å bli målt; det er krav om at en viss grad av motivasjon skal være synlig overfor både andre innsatte og de ansatte.

Jeg argumenterer i dette kapittelet for at de innsattes motivasjon kan ses på forskjellige måter: Noen innsatte påvirkes av levd liv og opplevelser, deres livsfase står i fokus når de finner frem til sitt grunnlag for motivasjon. Andre innsatte påvirkes av hendelser i livet, en slags ytre faktor som spiller inn og som de henter sin motivasjon fra. Jeg har valgt å kalle disse to måtene å se motivasjon på for ”livsfase” og ”ytre hendelser”. De innsatte jeg intervjuet og snakket med på avdelingen kan plasseres i disse motivasjonsfeltene i en aldersakse. De litt eldre og mer erfarne rusmisbrukerne plasserer seg i feltet ”livsfase”, mens de yngre og mindre erfarne rusmisbrukerne plasserte seg i feltet ”ytre hendelser”. I tillegg til disse to typene motivasjoner vil jeg også, basert på mine intervjuer og observasjoner, argumentere for at ikke alle de innsatte passer inn i disse kategoriene, det finnes motivasjonstyper som glir over i hverandre.

Hvilke muligheter og begrensninger er det for de innsattes motivasjon på rusmestringsenheten? Motivasjonens muligheter ligger i at det er åpninger for hvordan de innsatte blir motiverte. De finner sine måter å hente motivasjon på selv om de er i fengsel – og på rusmestringsenheten er de i en situasjon hvor de får tid, mulighet og hjelp til å reflektere over egen livssituasjon, og ut i fra det finne motivasjon til å endre seg. Det kan oppstå et press på de innsatte for å uttrykke og tydeliggjøre sin situasjon for å være sin plass på avdelingen verdig. Fengselssituasjonen bidrar til dette presset når de innsatte tenker på

progresjon. *"Du har jo rehabilitering også har du progresjon, ikke sant. Det er to vidt forskjellige ting, men det blir jo en samlet ting her inne da. (...) Sånn fengselsmessig så er det jo progresjon som står først, det er der motivasjonen er, helt ærlig"* (innsatt). Han forteller her om sine opplevelser av fengselet, rehabilitering og progresjon. På rusmestringsenheten skal det være fokus på rehabilitering, men fordi avdelingen ligger i et fengsel er fokuset til denne innsatte på progresjon. Spørsmålet er om disse tankene er med på å ta hans fokus vekk fra rehabiliteringsarbeidet.

## 5.1 Livsfase

En innsatt jeg snakket med fortalte at hendelser i hans liv fikk en sterkere betydning fordi han var lei av det livet han hadde levd:

*"Jeg fikk en aha-opplevelse om at nå har det gått for langt. Nå går det ikke lenger (...) for det er ganske kjipt å innrømme at.. ja, jeg går med på at jeg er narkoman, at jeg har ødelagt meg sjøl fullstendig (...) Jeg var rimelig.. bedritent lei av meg sjøl til slutt".*

For denne innsatte betyr det at han har lang fartstid som rusmisbruker noe for hvordan han oppfatter sin egen situasjon. Han er selv klar over at det har gått for langt. De med lengre erfaring fra rusmiljøet er slitne og lei av livet som rusmisbrukere fordi de har holdt på med dette så lenge. Ikke bare er kroppen sliten, men hodet og psyken er også tynnslett. Deres oppfattelse av egen livssituasjon spiller inn på motivasjonen de sitter med. Denne innsatte i sitatet over hentet motivasjon til å endre livsstil i det at han var sliten og lei av seg selv, på grunn av en lengre periode som rusmisbruker. Som en av de ansatte sa i et intervju: *"Festen har tatt slutt liksom, du har gått på snørre mange ganger og ryki inn på Ullersmo fengsel.. det er liksom på tide å ta tak i ting. Det blir litt sånn at du våkner opp når du kommer hit at 'nå må det skje ting i livet mitt'".*

Dette er en type motivasjon som har dukket opp i samtale med de litt mer erfarne innsatte (ca. fra 30 årene og oppover), hvor lengden på deres rusmisbruk spiller inn på hvordan de oppfatter sin egen livssituasjon. De ansatte har også sine synspunkter på temaet motivasjon.

*"Veldig mange beskriver.. altså de er nå en plass mellom tredve og femti og.. det ligger familier og flyter med buken i været i kjølvannet av livet dems.. altså dems eget liv er ute å kjøre (...) det blir så*



*tydelig hvordan man har blitt da. Og det at man har vært nær døden mange ganger. (...) Det som er gjennomgående er at de er lei. De har lyst til å ta tak i det før.. før de liksom er ferdig” (ansatt).*

På denne måten kan man se motivasjon i en aldersakse. De mer erfarne (og også gjerne eldre) innsatte fant motivasjon i den livsfasen de befant seg i når de valgte å søke seg til rusmestringsenheten. De mindre erfarne (og gjerne derfor yngre) innsatte har ikke befunnet seg i samme livsfase som sine eldre medinnsatte og vil derfor finne motivasjon i andre ting enn at de for eksempel har vært nær døden eller ikke finner positive ting ved rusen lenger. En ansatt sa i et intervju at

*”vi ser at for de som har runda en viss alder så handler det rett og slett om.. være eller ikke være, altså liv eller død (...) det vi ser hos mange når vi spør de direkte og skal ha de til å komme opp med positive ting rundt rusen.. det ser veldig annerledes ut når du er tjue enn når du er femogførti. De på femogførti klarer ikke komme opp med noe positivt” (ansatt).*

## **5.2 Ytre hendelser**

Flere av de litt yngre innsatte på rusmestringsenheten som jeg var i kontakt med refererte ofte til noen ytre hendelser som de festet motivasjonen sin til. Fordi de er yngre har de ofte ikke samme utgangspunkt for å være like slitne og leie av rusmiljøet som sine litt eldre medinnsatte. De har kanskje heller ikke følt like tett på kroppen hva mange år med rusmisbruk gjør med en. De yngre innsatte jeg snakket med hadde heller fokuset på ting rundt dem selv og deres liv hvor de hentet sin motivasjon. Noen kjenner på forventninger og press fra familiemedlemmer, kjæreste og samfunnet for øvrig. Andre føler kanskje at venner rundt dem har utviklet seg og vokst fra det gamle rusmiljøet mens den innsatte selv har blitt hengende etter.

Jeg snakket med innsatte på avdelingen som fortalte om et liv og om venner med mye fart og spenning. Det skal hele tiden skje noe, og rus og kriminalitet har vært en del av dette livet. Deres motivasjon er at de også ønsker seg et nyktert og vanlig liv, men de trenger hjelp til å finne ut hva et vanlig liv egentlig er. De innsattes motivasjon ligger da i ønsket om dette nyktre livet og at de ikke vil tilbake i fengsel. De innser at ting må endres for å klare dette. Det er altså ytre hendelser i disse innsattes liv som er med på å styre deres motivasjon.

En annen innsatt jeg snakket med ønsket å komme seg vekk fra det gamle miljøet slik at han kunne ta vare på hunden sin. Han fortalte meg om sin dårlige samvittighet og at han ikke kunne la hunden være alene lenger. Det var moren til den innsatte som passet hunden

mens han sonet og han brukte de fleste permisjoner og fremstillinger på å møte hunden og moren sin.

*”Senere fortalte han meg at han gledet seg veldig til å se igjen hunden sin. Det viste seg at han hadde ordnet så moren hans skulle møte dem på veien til behandlingsstedet han skulle fremstilles til og ha med hunden til den innsatte så han kunne møte den. Han sa at han sleit veldig med dårlig samvittighet overfor hunden som han hadde hatt siden den var valp. Hunden var 10 år nå og han sa til meg at han håpet på at han fikk være sammen med hunden sin de siste årene den hadde igjen å leve. Han sa også at det vanskeligste med den videre behandlingen etter rusmestringsenheten var at han da måtte forlate hunden sin for en lengre periode igjen. ”Men jeg er heldig som har muttern da, så hun kan passe på han”, sa han. Han fortalte også at når han tidligere hadde sittet i varetekt hadde han valgt å ikke møte i retten, men heller brukt tiden på å møte hunden sin siden han synes det var viktigere”*

*– feltdagbok*

Hunden og forholdet til moren kan her ses som ytre faktorer som er med på å skape en motivasjon for rusfrihet.

Til nå har jeg sett på hvilke forutsetninger de innsatte har for å finne en motivasjon for rehabilitering, men hva med de innsatte som ikke passer inn i disse satte kategoriene for motivasjon jeg har nevnt?

### **5.3 Sammensatte motivasjoner**

Det er ikke gitt at alle de yngre innsatte på rusmestringsenheten opplever å finne sin motivasjon i ytre hendelser i sine liv, mens alle de litt eldre finner sin motivasjon i sin egen livsfase som de gjennomgår. De innsatte jeg intervjuet kan plasseres i en aldersakse, flere kunne fortelle at de hadde sammensatte motivasjoner for å være på rusmestringsenheten. Her kan en innsatt på den ene siden ha fokus på familie og venner utenfor som motivasjon for rusfrihet samtidig som de ønsker å bli rusfrie fordi de selv er lei og slitne av det gamle livet – på tvers av aldersgrupper. Alle de innsatte på rusmestringsenheten har noen felles trekk som gjør at de passer inn på avdelingen under dens gitte rammer, men alle har også forskjellige personligheter og forskjellige utgangspunkt for hvilken type motivasjon de selv utvikler. Ofte kan det altså være en blanding av ytre hendelser og livsfase som motiverer de innsatte.

En innsatt jeg pratet med sa at han ønsket å bli rusfri, men samtidig nevnte han at han ikke var klar for å gi opp alkoholen.

*"Rusen da, det har jeg fått en avstand fra, men alkoholen.. det ser ikke jeg på som et problem (...) Så er det jo det at man må ha lyst, ikke sant.. det er jo en god motivasjon da, å ha lyst til å bli rusfri. Også er det en annen god motivasjon, det er at du er dritt lei. Lei miljøet" (innsatt).*

Dette er med på å illustrere nettopp det at en innsatt kan ha en fot i hver leir. Denne innsatte ønsket å bli rusfri, men uttrykte ambivalens overfor hvor hans motivasjon var grunnfestet. Hans motivasjon kan plasseres midt i mellom livsfase og ytre hendelser; som en blanding av de to. *"Det går jo først og fremst i det å holde seg rusfri, men.. det er ikke alle som har den fullstendige motivasjonen om å bli rusfri.. det er veldig mange som er litt ambivalente og ikke helt vet hva de vil" (innsatt).*

Variasjon i type personlighet og hvilke rusmidler den innsatte har brukt kan også ha noe å si for hvilken type motivasjon de innsatte føler de sitter med, i følge en av de ansatte jeg intervjuet.

*"Jeg opplever jo det at (...) jeg mener å se forskjell på de som har rusa seg på heroin for eksempel og de som har rusa seg på amfetamin. Jeg mener å se at det er en forskjell på hvor lett de har for å snu seg fremover i livet. Og folk med heroinproblematikk og opiatproblematikk har veldig lett for å.. altså grave seg ned i sine egne problemer (...) det blir mye tungsinn" (ansatt).*

Innsatte henter motivasjon fra forskjellige steder og det kan ofte være en blanding av ytre hendelser og egen livsfase som spiller inn. Men som en ansatt sa: *"Ikke minst så er det jo metoden med fellesskapet som metode, den er jo helt vesentlig der. At resten av gruppa hjelper de forskjellige til å holde motivasjonen oppe"*.

## **5.4 De ansattes viktige motivasjon**

*"Dem har ikke ubegrensa med tid for å vise den motivasjonen, da blir dem vurdert ut for å si det sånn (...) da snakker vi om to måneder, kanskje tre måneder maks, før engasjementet dems bør vise seg litt da" (ansatt).*

Motivasjonen til de innsatte på rusmestringsenheten blir vurdert og er tidsstyrt. Som sitatet over viser så får ikke de innsatte ubegrenset med tid for å vise motivasjon. En annen ansatt jeg snakket med sa at *"altså, surfere vil vi ikke ha her. (...) Hvis folk ikke deltar i gruppene så er jo det grunn nok til å ikke være her, det er brudd på samarbeidsavtalen"*. Jeg

har tidligere diskutert motivasjon i en aldersakse og vist hvordan de innsatte på rusmestringsenheten ikke alltid kan plasseres i en bestemt kategori. I løpet av feltarbeidet mitt på avdelingen observerte jeg hvordan selve rusmestringsenheten, reglene de innsatte lever etter, hva som forventes av dem, og hvordan de ansatte på avdelingen jobber for å oppnå dette, er alt med på å motivere de innsatte til videre rehabiliterende arbeid. Hvordan styres de innsattes motivasjon på avdelingen? Er det en spesiell type motivasjon de ansatte prøver å styre de innsatte mot?

#### **5.4.1 Føringer for motivasjon?**

Motivasjon er grunnleggende for at fellesskapet som metode skal fungere på rusmestringsenheten. Fellesskapet som metode er avhengig av at fengselet forutsetter gode vilkår for rehabilitering, men det oppstår en annen type forutsetning som rusmestringsenheten er avhengig av for at motivasjonen skal fungere. Forutsetningen ligger hos de innsatte – ikke hos fengselet.

Hva mener de ansatte? *"Så det man (de innsatte) gjør er å rette fokuset utenfor.. på familien og venner der ute. Eller på fremtiden, at man begynner å tenke på ting som kommer kanskje et år frem i tid"* (ansatt). Flere av de innsatte jeg snakket med fortalte at det som var enklest for de når de først kom til rusmestringsenheten var å flytte fokus vekk fra seg selv og over på praktiske ting eller ut på familie eller venner. Det ble til en effektiv strategi for å takle det stresset det var å først komme inn på en rehabiliteringsavdeling, til det ukjente. *"..men det er veldig lett da og komme inn her og begynne med alle de praktiske tingene, sånn som jeg gjorde. Bare praktiske ting, 'ja, det er bra, da slipper jeg å tenke på meg selv' (ler)"* (innsatt). En ansatt sa at det var viktig for de ansatte å hjelpe de innsatte til å flytte fokus og finne motivasjon i dem selv.

*"Ja altså vi prøver så godt vi kan, og det er ikke alltid like lett, men vi prøver å lodde sånn motivasjon, men motivasjon det kan være så ulikt, det.. for noen så handler det om at de rett og slett har blitt så gamle at de dritt lei det, altså at de ikke orker det livet lenger. For noen så handler det om at de trenger å ha kontakt med barna sine, så det er veldig ulik motivasjon. Det vi prøver å få frem er en sånn motivasjon som handler om dem sjøl. At de ønsker det for sin egen del, og det er ikke sånn at alle er der og heller ikke kommer dit, men de fleste klarer å hente det opp på et eller annet tidspunkt"* (ansatt).

De ansatte ser det slik at det er best om de innsatte finner en motivasjon som er dem selv og at de vil dette for seg selv. De begynte å ruse seg for seg selv og de skal slutte for seg selv

*"Mange kommer inn her og har.. en motivasjon om å slutte å ruse seg for en kjæreste eller de har fått unger og sånne ting som det der. Vi prøver å fortelle at de må slutte av sin egen.. man begynner jo å ruse seg for seg sjøl og man må også slutte å ruse seg for seg sjøl" (ansatt)*

#### **5.4.2 Motivasjon i et regjeringsperspektiv**

*"Hva styring angår, dreier det seg derimot ikke om å sette gjennom én lov for menneskene, det dreier seg om å ordne tingene, det vil si å bruke taktikker i stedet for lover, eller i høyden å bruke lovene mest mulig som taktikker, å sørge for at dette eller hint mål kan nås ved hjelp av et gitt sett hjelpemidler (...) Målet ligger i jakten på perfeksjon. (...) Styringens virkemidler blir ikke loven, men forskjellige taktikker"(Foucault 2002b:55).*

De ansatte passer på at de innsatte følger reglene som gjelder på rusmestringsenheten. Deres mål er blant annet dette: *".. å sette den enkelte i stand til bevisstgjøring, refleksjon og ved det reell mulighet til endring av egen livssituasjon"* (Rusmestringsenhetens fag- og metodebok:2). De ansatte ønsker det beste for de innsatte, de ønsker at de skal bli rusfrie og oppnå det de selv ønsker etter fengselsoppholdet. De utrunder de innsatte med verktøy som gjør at de har bedre forutsetninger for å klare nettopp dette. De bruker forskjellige taktikker i sitt rehabiliteringsrettede arbeid for å oppnå at de innsatte klarer seg på best mulig måte. Som en innsatt sa det i sitt intervju med meg: *"Jeg får jo russug, men jeg har verktøy for å komme meg ut av det"* (innsatt).

Rusmestringsenheten er underlagt Ullersmo fengsels rammer og regler for soning, og samtidig har de sitt eget lille samfunn av innsatte på avdelingen de skal passe på. Avdelingen fastsetter regler for de innsatte; herunder regler for deres motivasjon. Det begynner allerede i søknads- og inntaksprosessen hvor motivasjon kartlegges og fortsetter når den innsatte kommer på avdelingen og det stilles krav og forventninger til deltagelse og motivasjon for å jobbe med den metoden som er fastsatt.

*"...så har vi en på avdelinga akkurat nå som er veldig stille i grupper. Og.. mange grunner til det. Men han har jo da vært her i flere måneder og har knapt nok sagt et ord i noen grupper i det hele tatt. Og vi har tenkt mye frem og tilbake på om dette er en person som har noe utbytte av å være hos oss i et hele tatt eller hvordan er det.. skal han kanskje få et annet tilbud" (ansatt).*

En av de ansatte illustrerer her nettopp hvor viktig det er at de innsatte viser motivasjon og følger det fastsatte opplegget for avdelingen. Men hva med de som holder en lavere profil og kanskje er mer stille? Vil det si at de ikke er motiverte for rehabilitering? Her er det altså snakk om at de ansatte har en type motivasjon de mener fungerer best.

Man kan se på de ansatte på avdelingen som forvaltere av de innsatte og deres motivasjon; de er med på å styre over sitt samfunn av innsatte. De vil sikre at den innsatte har best mulige forutsetninger for å lykkes innenfor rusmestringsenhetens gitte rammer.

Foucault brukte uttrykket *conduct of conduct* for å forklare utøvelsen av makt. *"To 'conduct' is at the same time to 'lead' others (...) The exercise of power is a 'conduct of conducts' and a management of possibilities (...) To govern, in this sense, is to structure the possible field of action of others"* (Foucault 2003:138). Dette er en del av forklaringen på hva regjering og styringskunst er. De ansatte på rusmestringsenheten strukturerer hverdagen på avdelingen slik at de innsatte kan velge ut i fra de mulighetene som blir lagt frem for de. Ved å gjøre dette kan de være med på å lede de innsatte til en (forhåpentligvis) bedre fremtid. Ved å bruke organiserte metoder og strategier jobber de ansatte for å ordne livene til de innsatte.

Men som nevnt i kapittel 4.5; denne styringen av de innsatte må ikke forveksles med tvang, de har selv valgt å søke seg til rusmestringsenheten på bakgrunn av et ønske om å bli rusfri. De har også muligheten til å trekke seg fra sin plass på avdelingen når som helst. Foucault mente også at selv om regjering betyr å lede individer kan ikke denne makten over disse individene utøves med mindre de faktisk er frie til å velge andre muligheter (Foucault 2003:139).

På hvilke måter kan man forstå motivasjonen til de innsatte? De innsatte finner motivasjon i så mangt, og den type motivasjon en spesiell innsatt har for å søke seg til rusmestringsenheten og for å jobbe rehabiliteringsrettet med seg selv kommer blant annet an på hvor i livet han befinner seg, hvordan hans familiesituasjon ser ut og hvilke erfaringer han sitter med fra rusmisbrukermiljøet. De innsatte viser en grunnleggende motivasjon i det at de søker seg til rusmestringsenheten, altså kan man si at de allerede er i besittelse av motivasjon til rehabilitering og til å bli rusfri. Inne på avdelingen har de ansatte på sin side en spesiell type motivasjon de ønsker at de innsatte skal finne frem til for å få best utbytte av rehabiliteringen. De innsatte passer ikke alltid inn i den motivasjonskategorien de ansatte ser som best, men det betyr vel ikke at de ikke er motiverte? Er det bare en type motivasjon som passer inn på avdelingen? Forutsetningen for å lykkes med dette ligger som nevnt i innledningen til dette kapitlet hos de innsatte, ikke hos fengselet. I neste kapittel skal

trygghetens betydning for rehabilitering diskuteres opp mot fellesskapet som metode og rehabiliteringsarbeidet som foregår på rusmestringsenheten.

## 6 Trygghet

Rusmestringsenheten er en avdeling for rehabilitering i et fengsel. Trygghet er en av de innsattes verdier som er en del av fellesskapet som metode på avdelingen. I dette kapittelet ser jeg nærmere på hvilken måte trygghet er en viktig forutsetning for rehabiliteringsarbeidet. Påvirker det institusjonelle fengselsmessige de innsattes trygghet på noe vis? I så fall - på hvilken måte? De innsattes trygghet diskuteres i forhold til fengselets luftegård, ansatte og gruppa av innsatte på rusmestringsenheten. I tillegg til de innsattes perspektiv ser jeg også på hva trygghet betyr for de ansatte. Har de ansattes trygghet noe å si for rehabiliteringsarbeidet de utfører? Beskrivelsene i dette kapittelet er i stor grad bygget på mine observasjoner og feltnotater.

Hva er trygghet for de innsatte? Hva gjør de innsatte på rusmestringsenheten utrygge i en fengselsinstitusjon? Hvordan beskrives spenningen i forhold til de andre innsatte?

### 6.1 Trygghet i et spenningsfelt: Luftegården

Vinduene i fellesrommet på rusmestringsenheten dekker den ene langveggen. Vinduene er relativt store og har dobbelt glass med hvite jernstenger i mellom. Vinduene vender ut mot den store felles luftegården til fengselet. Men vinduene har punktert, de er tåkete og det er ikke lett å se ut på luftegården og det som skjer der. Man kan kun skimte skikkelser som går forbi i runder rundt plassen og man kan høre prat og rop når det er lufting. For å se ordentlig ut på luftegården må man heller stå i gangen og se ut igjennom vinduet i hoveddøra. Jeg kommenterte de punkterte rutene en dag jeg og noen innsatte satt rundt fellesbordet. En av de innsatte sa da at det var nesten like greit at det var sånn fordi da slapp de å ha de andre innsatte utenfra stående og se inn på de på rusmestringsenheten når de hadde grupper. Det hadde bare blitt ubehagelig uansett, mente de, siden det ikke er så populært å være på avdelingen blant de andre innsatte i fengselet. Ofte er de andre innsatte også veldig nysgjerrige på hva som foregår inne på rusmestringsenheten. Fordi vinduene er punkterte får altså ikke de andre innsatte i fengselet innsyn i hva som skjer på avdelingen. Vinduene som vender ut mot den felles luftegården oppleves av flere innsatte som et utrygt moment i forhold til resten av fengselet.

Rusmestringsenheten med sitt utradisjonelle innhold i fengselssammenheng og med sine utradisjonelle innsatte vekker oppsikt ellers på Ullersmo.



*”Jeg har noen venner som sitter bortpå der (blokka) og de prøver jeg å holde meg unna. Da er det ikke så lett å gå ute i den store luftegården og si at nei jeg vil ikke gå med dere liksom. Det klarer ikke jeg helt. Jeg er så lei av å gå runder med de, det blir den samme praten hele tiden, jeg orker ikke det mer” (innsatt).*

Informanten i sitatet over forteller her om den store luftegården som av mange innsatte på rusmestringsenheten oppfattes som et spenningsfelt mellom dem selv og resten av fengselet. Spenningen for informanten over ligger i at han vil unngå å møte på gamle kjente. Han har kanskje et endret fokus i livet som gjør at å lufte med de gamle vennene virker mot sin hensikt og han sier rett ut at det orker han ikke mer.

En annen innsatt fortalte også om lignende hendelser: *”..lufting som jeg egentlig har slutta med sammen med de andre innsatte.. fordi jeg har absolutt overhodet ingenting å prate med de andre på blokkene med. Har mista helt interessen. Har ingenting å prate med de om”*. Felles for disse to innsatte er at de begge føler at de ikke lenger har noe å prate om med de andre innsatte i den felles luftegården. Her kan man kanskje tenke seg at de innsatte på rusmestringsenheten har fått et annet fokus og andre interesser i fengselet på grunn av rehabiliteringsarbeidet.

Det er flere innsatte på rusmestringsenheten som kvier seg for å gå ut i den felles luftegården i frykt for hvordan de vil bli mottatt. Som en av de ansatte på avdelingen sa: *”Fordi de hører det ute i luftegården, absolutt.. uten unntak så blir man snakket om her.. og da er det narkisavdelingen liksom” (ansatt)*. En av de innsatte fortalte meg i sitt intervju at han aldri slappet av når han var ute i luftegården: *”Du blir litt lei av å gå ute i den luftegården også for du slapper aldri av”*. Det å skulle gå ut for å få frisk luft etter mange timer innendørs burde ikke være forbundet med noe negativt, det er jo her de innsatte får et lite avbrekk fra livet innendørs. Selv om murene fortsatt omringer den store luftegården er det muligheter for bevegelse, ballspill, møte bekjente og på fine dager se blå himmel og kjenne solen på kroppen. Hva er rusmestringsenhetens løsning på dette?

De innsatte på avdelingen har et alternativ til den store luftegården i sin egen litt mindre luftegård på baksiden av bygget hvor avdelingen ligger. De innsatte går ut og inn via en egen inngang og har benker og stoler de kan sitte på, gress, volleyballnett på sommeren og en isbane på vinteren de kan bruke. Det er til og med en grill som benyttes ved ulike anledninger. Her kan de innsatte være i fred for gamle kjente og den eventuelle utryggheten de skulle føle i forbindelse med den store luftegården. Her kan de gå og ta seg røykepauser, sitte litt i sola eller spille lagspill uten at innsatte fra resten av fengselet forstyrrer.

*"De fleste tror jeg sitter her kun for å få det lettere.. og det skal dem få lov til å tro, det gjør meg ingenting. Og jeg orker ikke gå ut der og rette på det dem sier"* (innsatt). Denne informanten prøvde muligens å lette på inntrykket de andre innsatte hadde av han ved å ikke rette på dem når de tenkte at han var på russtringsenheten kun for å få lettere soning. Selv om han i intervjuet med meg fortalte om planene sine for rehabilitering og videre behandling mot å bli rus og kriminalitetsfri var ikke dette noe han nødvendigvis ville at de andre på fengselet skulle få vite om. Det at han ikke orket å rette på de andre innsatte kan tyde på at han likte å ha et tøft image eller at han rett og slett ikke hadde lyst til å være ute i luftgården lenger, som han nevner i sitatet over.

Det var flere innsatte på avdelingen som fortalte at de synes det var ubehagelig å være ute i luftgården. Å forholde seg til andre innsatte fra resten av fengselet kan nok virke begrensende på de innsattes rehabilitering. Avdelingen skaper et sosialt rom for de innsatte hvor de kan få være seg selv uten forstyrrelser fra resten av fengselet i sin egen lille luftgård. Hva er det resten av fengselet omtaler de innsatte på russtringsenheten som?

### **6.1.1 Tystere, smiskere, narkiser, svake**

*"Jeg prater med den jeg har lyst til, om det passer dårlig i fengselet, inkludert ledelsen, så gjør jeg det (...) Det betyr ikke at jeg stikker og smisker med alle"* (innsatt). Her forteller en av mine informanter at han ikke er redd for å prate med de han har lyst til, uansett hvem de er. Han siktet til at han ofte pratet med både fengselsbetjenter og andre ansatte på avdelingen. Når avdelingen hadde besøk av fengselsinspektøren på vårparten i løpet av mitt feltarbeid, observerte jeg at denne innsatte var en av de første som gikk bort og håndhilste når inspektøren hadde kommet innenfor døra. Han var også en av de første som satt seg ned og pratet med meg når jeg først kom til avdelingen og skulle begynne mitt feltarbeid. Jeg opplevde stort sett alle på avdelingen som åpne og vennlige og uredde for å ta seg en prat med meg. I følge både innsatte og ansatte på russtringsenheten er dette motsatt oppførsel enn det som er vanlig på blokka (de andre delene av fengselet/de andre avdelingene). *"Der borte på blokka, å stå inne på kontoret og snakke med betjenter der, da er du tyster.. du gjør ikke det vet du"* (innsatt).

De ansatte på avdelingen beskriver en kultur som regjerer ellers i fengselet, som en fangekultur, og det er viktig å understreke at dette er deres beskrivelser av en fangekultur, men det finnes også norske forfattere som tidligere har tatt for seg dette begrepet (Galtung 1959; Mathiesen 1965). De ansatte på russtringsenheten forteller at det på avdelingen

handler om holdningsendring, og det dreier seg i stor grad om at de innsatte må avlære seg denne fangekulturen. *"..gata skal ut av avdelingen"* (ansatt). Fangekulturen blir til et hinder for rehabiliteringen på avdelingen hvis de innsatte ikke gir slipp og endrer kultur. *"Stikkordet her er jo hele tida endring. Det er jo sånn vi jobber med da, endre.. endre folk, endre holdninger, endre tankesett, endre alt egentlig"* (ansatt). *"Det de er veldig prega av mange av de, det er en sånn fangekultur. Så de har noen sanne inngrodde greier i forhold til både kriminalomsorgen som system og også de som jobber her. Det bruker vi mye tid på å jobbe med"* (ansatt). Men selv om det skjer en kulturendring på rusmestringsenheten må de innsatte fortsatt forholde seg til andre innsatte på fengselet og deres holdninger til de som er på rusmestringsenheten.

*"Folk her (på blokka) synes vi er en gjeng med idioter (...) dem tror jo at vi sitter og får vafler og kaker hver dag og.. sitter og holder hverandre i henda og snakker om følelsene våre"* (innsatt). *"Jeg fikk klar beskjed fra de på andre siden her om at jeg var svak som dro hit"* (innsatt). Innsatte i resten av fengselet ser på rusmestringsenheten som lett soning. *"Vi hadde jo hørt at eneste vei ut fra Ullersmo var gjennom den avdelingen her. Det får jo alle høre om her ute"* (innsatt). De som søker seg til avdelingen har som regel et stort ønske om å endre livsstil, med rusfrihet som et av hovedmålene. *"De (andre innsatte på blokka) har jo klare meninger der borte om at her sitter det bare tystere og narkiser"* (innsatt).

Det krever en del fra de innsatte på rusmestringsenheten å stå i mot baksnakkingen og stemplingen fra resten av fengselets innsatte. Hvem vil vel høre at de er svake mennesker og ikke til å stole på? Derfor jobbes det såpass mye med holdningsendring på avdelingen for å skape et godt rehabiliterende miljø.

### **6.1.2 "Jeg er narkoman"**

*"..men det å definere seg selv som rusmisbruker, eller enda verre som narkoman, det er ille, det gjør man ikke. Da blir man sett ned på og havner nederst på rangstigen her inne"* (ansatt). Denne ansatte beskriver her veldig godt hvordan resten av fengselet ser på de innsatte på rusmestringsenheten. De som søker seg til avdelingen har for det første innrømmet at de er rusmisbrukere, at de har et problem som de trenger hjelp til å få bukt med. Mange har også et ønske om å ikke bare bli rusfri, men å kunne lære seg å leve et kriminalitetsfritt liv. Dette er noe av det de kan få hjelp til å lære seg på rusmestringsenheten. Samtidig har plassen på avdelingen en pris. Mange av informantene i sitatene over opplever å bli stemplet som både tyster og narkoman. Sett fra resten av fengselets innsattes perspektiv

ender de innsatte på rusmestringsenheten opp nederst på rangstigen. I det rusfrie samfunn stiger de derimot i kurs; de ønsker å få hjelp for problemene sine. Ved å innrømme at de er narkomane tar de ett skritt i riktig retning, mot et rusfritt samfunn.

*”Og det å skulle søke seg til rusmestringsenheten er på en måte det samme som å sette en kjempestor lapp i panna ’jeg er narkoman’, ikke sant. Så de som faktisk gjør det, de er faktisk ganske modige” (ansatt). ”..så står du ute i gården her og skriker at du er narkoman” (innsatt). Dette skaper en spenning mellom rusmestringsenheten som en rehabiliterende avdeling og fengselet for øvrig. Om de innsatte har tillært seg en viss type kultur før de kom på avdelingen skal denne avvennes, og ny kunnskap og kultur skal tillæres. Motsetningene mellom fengselet og rusmestringsenheten blir tydeliggjort gjennom denne overgangen fra blokkene og til rehabilitering. Som en informant forklarte det i sitt intervju; ”..det er en leir her på denne avdelinga, så er det en leir utenfor avdelinga” (ansatt).*

### **6.1.3 De innsattes sosiale identitet**

Noe av det samme som blir satt fokus på i de to foregående underkapitlene skriver også Crewe (2009) om. Han forsket i Wellingborough fengsel i England og rapporterer hvordan enkelte innsatte ble mistenkeliggjort og utnevnt som tystere fordi de pratet med fengselsbetjentene enten på måter som ikke var godtatt av den øvrige innsattegruppen eller ved å snakke med betjenter om ting som underforstått ikke skulle deles med fengselets ansatte (Crewe 2009:393). *”Prisoners who talked intimately with officers – often those with jobs on the wings – were looked upon somewhat wearily” (sst.).*

Goffmann (1975:13-14) skriver om stigma og sosial identitet. Mennesker i samfunnet deles inn i kategorier og det sosiale miljø fastsetter hvilke kategorier av mennesker man vil kunne forvente å finne på gitte steder. Goffman skriver videre at det finnes forskjellige typer av stigma, blant annet noe han kaller for *”karaktermæssige fejl, som giver sig tilkende som viljesvaghed, dominerende eller unaturlige lidenskaber, forræderiske og kompromisløse overbevisninger, eller uhæderlighed” (sst.:17).* Deler av hans tanker om stigma og sosial identitet kan benyttes for å forstå hva som skjer i fengselet hvor rusmestringsenheten holder til. Alle innsatte i fengselet blir kategorisert og behandlet som nettopp innsatte. Allikevel finnes det kategorier innad i samfunnet av innsatte som de deles inn i. Som Ugelvik (2011:150) skriver; *”en fange er ikke en fange”*. Ugelvik forsket i Oslo fengsel på makt, motstand og frihet i fengsel. Han tar blant annet opp hvordan innsatte forholder seg til

*”medfanger og andre fanger” (sst.). Innsatte blir av medinnsatte kategorisert som blant andre narkoman, søplenarkoman, voldtektsmann, tyster og drapsmann (Ugelvik 2011).*

Som nevnt tidligere i kapittelet blir de innsatte på rusmestringsenheten kategorisert som narkomane, svake mennesker og tystere. Spenningsfeltet mellom de innsatte på rusmestringsenheten og resten av fengselet er for mange den felles luftegården. Her opplever de å ikke høre hjemme lenger, og mange sier de får en enklere hverdag ved å holde seg unna luftegården, et utrygt element i deres hverdag. De innsatte plasseres utenfor det sosiale feltet av innsatte i resten av fengselet og opplever stempling og stigmatisering. Dette bidrar til at de distanserer seg fra resten av fengselet. Rusmestringsenheten møter på noen utfordringer ved at de i enkelte tilfeller faktisk må forholde seg til resten av fengselets innsatte og ansatte. Har dette da noe å si for rehabiliteringsarbeidet som foregår på rusmestringsenheten? I neste delkapittel vil de innsattes forhold til de ansatte diskuteres.

## **6.2 Trygghet i forholdet til de ansatte**

De innsattes deltagelse i rehabiliteringsarbeidet avhenger også av deres trygghetsfølelse i forhold til de ansatte på avdelingen er viktig. I hvilke situasjoner føler de innsatte seg trygge med de ansatte, og når føler de seg utrygge? Har dette noe å si for rehabiliteringsarbeidets muligheter og begrensninger?

### **6.2.1 Om å bli behandlet som et menneske**

*”Her så blir man behandla som et menneske” (innsatt). I flere av intervjuene jeg hadde med de innsatte dukket dette med å bli behandlet som et menneske opp. Det virket viktig for de innsatte at de ble sett på som noe mer enn kriminelle. De har tatt skrittet og søkt seg til rusmestringsenheten, de er derfor mer enn bare en innsatt; de er innsatte med et ønske om rehabilitering. ”Du vil jo gjøre noe med livet ditt når du er her også, og det skjønner vel betjentene. Du har jo tatt et skritt når du går hit ”(innsatt).*

De innsatte tenker muligens at de ansatte behandler dem som mennesker, eller behandler dem annerledes enn de er vant med fra resten av fengselet fordi de ser at de innsatte er villige til å endre livsstil. Når forholdet til de innsatte kom opp i et intervju med en ansatt sa vedkommende at dette var en bevisst handling; *”Jeg føler vi er gode på å se dem.. jeg vet vi er gode på det. Vi er gode på å tåle de innsatte, det er jo noe vi skal gjøre her inne også, tåle de innsatte i mye større grad enn det man gjør ellers på blokka” (ansatt).* Det er

altså ikke bare de innsatte som endrer kultur på rusmestringsenheten, de ansatte gjør også dette ved å gå bevisst inn for å behandle de innsatte på en ny måte. *"Vi snakker med de innsatte på en helt annen måte enn vi gjør når vi jobber i andre deler av fengselet"* (ansatt). Dette henger sammen med det som ble tatt opp tidligere i kapittelet om holdningsendring. Det er ikke bare de innsatte som skal endre holdning på avdelingen. Også de ansatte må være villige og motiverte til å jobbe på en ny måte i forhold til de innsatte for at rehabilitering skal være mulig.

*"Det betyr mye at en betjent smiler til deg og sier 'god morgen' om morgenen. Det betyr i hvert fall veldig mye for meg og dagen min"* (innsatt). Å bli behandlet som et menneske betyr ikke bare at de innsatte skal tåles. Å bli behandlet som et menneske ligger i de små dagligdagse kommentarer og handlinger som beskrevet av informanten over. Han fikk en god start på dagen ved at betjenten som vekket han ikke bare banket på og ropte 'stå opp', men tok seg tid til et smil og en hyggelig tiltale. *"..dem (betjentene) er mennesker da.. og jeg har enda ikke følt meg lurt"* (innsatt). Dette sitatet viser hvordan han også på sin side så på betjentene som mennesker og ikke bare fengselsbetjenter på vakt. Han forventet kanskje å bli lurt, men sier at det har han enda ikke opplevd på avdelingen.

*"Betjentene ser oss som personer, ikke som fanger som prøver og lure dem liksom. Det er gjensidig respekt"* (innsatt). Å bli behandlet som et menneske går begge veier. De innsatte merker om de ansatte behandler dem som mennesker og omvendt. Det å bli sett på og behandlet som et menneske skaper en trygghetsfølelse. Det skapes trygghet og tillit i forholdet mellom ansatte og innsatte når de innsatte føler at de blir behandlet som mennesker.

### **6.2.2 "Tillit skaper trygghet"**

*"..dem skal gi oss tillit. Tillit skaper trygghet, ikke sant"* (innsatt). De innsatte er i en sårbar situasjon på avdelingen. I kjernetid, flere ganger i uken, legger de frem mange av sine problemer og bekymringer så de kan diskutere med alle. Forhåpentligvis vil den innsatte få nytt perspektiv på saken og konstruktive tilbakemeldinger han kan ta med seg videre i rehabiliteringsarbeidet med seg selv. *"Trygghet. Det å vite at.. de som sitter rundt bordet klarer å forvalte det som blir sagt på en ålreit måte, og at de ikke minst blir ivaretatt i etterkant (...) jeg tenker at det kanskje er det viktigste for de, å føle trygghet. Ro og trygghet"* (ansatt). Det skaper trygghet på avdelingen at det er en kultur for å åpne seg for de andre uten å være redd for at det man sier skal spres videre utenfor avdelingen. Man kan jo tenke seg at for rusmisbrukere som har levd i et rusmiljø, kan det å stole på andre mennesker virke

vanskelig. Informanten i sitatet over påpeker her at noe av det viktigste for de innsatte i disse situasjonene er å oppleve trygghetsfølelsen; at de er trygge på de andre som sitter rundt bordet, både ansatte og innsatte.

På rusmestringsenheten er det noe de ansatte selv mener de er best på i gruppesituasjoner; at den innsatte føler seg trygg og ivaretatt. *"..det at vi bryr oss tror jeg er nesten viktigst ja, for dem."* (ansatt). Trives de innsatte så føler de seg ofte trygge på hverandre og omgivelsene sine. Trygghet bidrar til aktiv deltagelse på i grupper og en følelse av å bli ivaretatt i etterkant. *"Men så lovte han (en ansatt) da på tro og ære ikke sant at det jeg snakka med han om sånne ting, det blir hos han, han sladrer ikke videre til andre etater"* (innsatt). Trygghet for denne informanten var også å vite at de ansatte ikke skulle gå til andre etater og si videre det han fortalte i fortrolighet. Vissheten om at det han fortalte ble hos den ansatte virket betryggende.

*"Jeg har vært veldig åpen til betjentene og, det er liksom ikke noe som er taushetsbelagt rundt meg, det har vært helt åpent"* (innsatt). Her forteller en annen innsatt om at han uansett ikke var redd for at noe privat om han selv skulle komme ut, han var trygg nok på de ansatte til å åpne seg helt for dem.

Hittil har det blitt diskutert hva som skaper trygghet for de innsatte i deres forhold til de ansatte på rusmestringsenheten. Her følger en presentasjon av hva som skaper utrygghet.

### **6.2.3 Utrygghet i forholdet til de ansatte**

*"Jeg har nok gått litt forsiktig frem (i forhold til betjentene)"* (innsatt).

Selv om mange av de innsatte gav eksempler på episoder hvor de følte seg trygge på de ansatte kom det også frem flere momenter i hverdagen på avdelingen som gjorde de utrygge, eller som fremkalte en utrygghet. De innsatte har vært på avdelingen i varierende lengde av tid. Noen bruker lenger tid enn andre på å få tillit til de ansatte. *"Veldig mange som kommer kanskje fra blokka og ikke er vant til å sette seg inn i vaktboksen og snakke med betjentene da, de holder seg mye for seg selv og blir sjeldent fanget opp"* (innsatt). Det kan tydeligvis være vanskeligere for noen enn for andre å få et tillitsfylt forhold til de ansatte umiddelbart ved ankomst på avdelingen. Hva skjer med de som ikke helt tør, eller ikke stoler nok på de ansatte til å ha slik et åpent forhold som beskrevet over? Kanskje spesielt de helt ferske på avdelingen kjente på dette i større grad enn de som hadde vært der lenger.

Jeg intervjuet de tre innsatte som på det tidspunktet jeg gjorde feltarbeid på avdelingen var de som hadde vært på avdelingen lengst. De fortalte om ting de hadde lagt merke til som gjorde dem usikre og utrygge på de ansatte. *”Det er veldig mange som har problemer med å be om ting og.. du skal ikke måtte sitte inne på vaktrommet og smiske med betjentene for at ting skal være i orden.. det.. det blir helt feil” (innsatt).*

Her må vi litt tilbake til den tidligere nevnte fangekulturen for å forstå hva som skjer. De fleste innsatte på avdelingen kommer til rusmestringsenheten med en tillært fangekultur som avdelingen prøver å avvenne dem med ved å jobbe med holdningsendring. De fleste greier etter hvert å få et forhold til de ansatte basert på trygghet. De føler seg sett og hørt som mennesker og ikke som fanger. Likevel er det innsatte (og ansatte) på resten av fengselet som skaper utrygghet i hverdagen til innsatte på rusmestringsenheten ved å kalle dem for blant annet svake mennesker og tystere. Selv om de innsatte på avdelingen har lagt fra seg fangekulturen ved døra betyr ikke det at det ikke henger igjen noe. De innsatte på rusmestringsenheten er påpasselige med å ikke sitte for lenge inne på vaktrommet og ser skrått på de som utnytter sitt forhold til de ansatte til egen fordel. Et god relasjon til de ansatte er bra, men en for god relasjon skaper utrygghet. På rusmestringsenheten er det lagt opp til åpent vaktrom så de innsatte kan komme og spørre etter ting, eller de komme helt inn og sitte i sofaen med en kaffekopp og en samtale med en ansatt hvis de trenger det. De nye på avdelingen har nok vanskeligheter med å venne seg til dette i begynnelsen.

*”Også er det noen som sitter på rommet og har det skikkelig vondt og trenger hjelp.. så det synes jeg dem (de ansatte) kan bli litt flinkere til” (innsatt).* Denne informanten mente også at de ansatte hadde en jobb å gjøre for å se de innsatte som det ikke falt naturlig for å komme inn på vaktrommet. I stedet for at noen innsatte skal lide i stillhet på cella fortalte flere innsatte at de ønsket at de ansatte kunne bli flinkere på å oppdage dette. *”Jeg synes det veldig ofte blir sånn at noen får seg favoritter som de gjør ekstra mye for. At det er et par, tre gullunger som ikke nødvendigvis er flinkest i gruppene eller flinke i rehabiliteringen sin, men som kanskje sitter mye på vaktrommet og prater” (innsatt).* Favorisering av de innsatte var også noe informantene har tatt opp i intervjuene med meg. Her ble vaktrommet igjen trukket frem som en plass for de som var trygge nok til å benytte seg av det. Noen innsatte blir utrygge på om de ansatte skal forskjellsbehandle og bry seg i større grad om de som roper høyest. Om dette virkelig stemmer eller er praksis på avdelingen er ikke poenget i dette avsnittet, men å få frem de innsattes opplevelser av det som gjør dem utrygge på avdelingen.



## 6.3 Trygghet til gruppa

De innsatte og ansatte fortalte at det ofte kan bli klikker eller delinger i gruppa som ikke virker hensiktsmessig overfor rehabiliteringen. Hva skjer med avdelingen når slike situasjoner oppstår? I dette delkapittelet diskuteres trygghet i forhold til de innsattes syn på gruppa, dannelsen av splittelser, vennskap på avdelingen, og de innsattes ivaretagelse av hverandre. Hvilke muligheter og begrensninger for rehabiliteringen skapes i forbindelse med disse temaene?

### 6.3.1 De innsattes syn på gruppa

*”Det at det er en utvelgelse av både prioritering av behov og alder, men også hvordan gruppa ser ut til enhver tid. Sånn at det vil fungere. Det gjorde at jeg fikk litt mer troen på det” (innsatt).* Det blir tatt nøye hensyn til gruppesammensetningen på avdelingen når nye søkere skal vurderes for en plass. Nettopp dette gjorde at denne informanten sa at rusmestringsenheten var en plass han hadde tro på. De ansatte bryr seg om hvem som passer sammen med hvem og de innsatte bryr seg også veldig mye om hverandre og hva de andre kan tilføye gruppa. Dette er også noe de innsatte er opptatt av; *”Vi er ganske gode til å lage gruppe, altså i den forstand at vi får skape fort trygghet i en gruppe” (ansatt).*

Hvis gruppesammensetningen er god legger det et godt grunnlag for samarbeid. Det skaper situasjoner hvor de innsatte er trygge på hverandre og kan flytte seg fremover i sin rehabilitering. De ti innsatte på avdelingen har blitt plukket ut med tanke på at de skal gå godt sammen med de andre, at de skal være noen som kan tilføre avdelingen noe bra. Tryggheten på avdelingen skapes her ut av en nøye planlagt gruppesammensetning.

Det kan allikevel oppstå splittelser innad i gruppa. Dette er en kilde til utrygghet og dårlig stemning på avdelingen.

### 6.3.2 Klikker og splittelser

Hva skjer med miljøet på avdelingen når det oppstår grupperinger innad i innsattegruppen? *”Dårlige dager her det er vel.. sånn når gruppa ikke fungerer, når det er splittelser.. når det er sånn tre mot to mot en” (ansatt).* Splittelser innad i gruppa fører i følge denne informanten til dårlige dager. Dårlige dager fører til en lite produktiv kjernetid. Stemningen er dårlig og det kan være vanskelig å oppdage hvor det skurrer. *”..det er jo ofte sånn at enkelte innsatte har veldig stor påvirkning på gruppa. Og hvis de havner inn i en sånn negativ greie så klarer de veldig ofte å dra med seg folk” (ansatt).* *”Så det med*

grupperinger har vi hatt. Da blir det sånn der mobbekulturaktig greie her inne som skaper masse utrygghet” (ansatt). Her påpeker informantene at det blir negativt på avdelingen når det oppstår slike grupperinger. Noen få drar med flere slik at det blir splittelse i gruppa. Dette skaper utrygghet på avdelingen som igjen legger begrensninger på rehabiliteringsarbeidet.

Et annet problem er når de innsatte grupperer seg mot en spesiell, og da også med beskyldninger om rus. ”..det er et problem når de (innsatte) har bestemt seg for at en er rusa... og vedkommende ikke er det, da har vi et stort problem. For de gir seg ikke de andre innsatte som beskylder en annen for å ha rusa seg” (ansatt). Dette kom frem i intervjuet med en av de ansatte. Han var helt sikker på at det hadde vært episoder på avdelingen hvor innsatte hadde blitt tvunget ut på grunn av at de andre hadde vært overbevist om en rusepisode. Hvis dette er tilfellet; hvor ødeleggende kan splittelser i en gruppe bli når det dannes lag som står mot hverandre i såpass viktige saker som en overbevisning om rus på avdelingen? Ærlighet om rus vil diskuteres ytterligere i kapittel 7.4.

### 6.3.3 (frykt for) vennskap

”(Det) er ikke sunt at man blir for gode venner for da ender det opp med at man sitter og forsvarer hverandre og man går glipp av veldig mye” (innsatt). For mennesker i et rusfritt samfunn kan det å få seg nye venner via jobb eller aktiviteter bety noe positivt. Det er trygghet i å ha gode venner som omringer en. For de innsatte jeg pratet med på rusmestringsenheten oppdaget jeg at det var motsatt. ”Du er jo litt på vakt for å få deg venner, det er jeg veldig var på at jeg ikke vil ha noen venner her inne. Jeg vil ikke ha noe med disse gutta her å gjøre når jeg slipper ut.. da drar vi bare hverandre videre ned igjen” (innsatt). Denne informanten er redd for at et fortsatt vennskap med de andre innsatte på avdelingen etter løslatelse bare vil føre til at veien tilbake til rusmiljøet blir kortere. For han blir vennskap mellom innsatte på avdelingen til noe utrygt. Han fortalte meg også at han tidligere, etter et fengselsopphold, hadde begynt å trekke mot rus og det kriminelle miljøet fordi det var det som var kjent for han. Nå var han oppmerksom på dette og ville derfor unngå å skaffe seg venner på avdelingen som kunne bidra til at dette skjedde igjen.

Flere nevnte at de ikke ville ha venner siden vennskap ikke var noe smart for verken rehabiliteringsarbeidet eller for privatlivet etter soning. ”Så tror jeg det er vanskelig hvis man etablerer et godt vennskap her inne å sitte å kritisere han eller sitte å speile den personen

*hvis dere er gode venner” (innsatt). Det rehabiliteringsrettede arbeidet på avdelingen består blant annet av at de innsatte skal komme med solide og ærlige tilbakemeldinger til hverandre. Denne innsatte var redd for at det kom til å bli vanskelig å få en god rehabilitering av å sitte i grupper med venner. Det er vanskeligere å kritisere gode venner, man vil kanskje mye heller dekke over og forsvare enn å si det som det er. ”..og alt jeg sitter for nå, det er jo på grunn av folk jeg møtte i fengselet. Så jeg vet nøye hva som skjer hvis du er så smart å bli venn med noen i fengsel” (innsatt). Også denne informanten reflekterte over hva som kunne skje hvis han fikk seg nære venner i fengselet.*

Med dette i bakhodet observerte jeg at det allikevel så ut til å være en god tone blant de innsatte, i hvert fall når jeg var til stede på avdelingen. Det var godmodig erting og hverdagslig, vennskapelig prat de innsatte imellom. De snakket sammen, trente sammen og spilte spill. Det slo meg at selv om de innsatte er opptatt av å ikke få seg venner på avdelingen er de likevel opptatt av å være vennlige med hverandre, og å få noe ut av oppholdet på avdelingen. Til tross for dette er det slik at de innsatte, i hvert fall utad i sine samtaler med meg, mente at vennskap ikke var trygt.

#### **6.3.4 Å bli respektert, ivaretatt, lyttet til**

*”Men det er jo også det som skjer i gruppa det blir i gruppa. Så du er veldig beskytta” (innsatt).*

*”Det blir i hvert fall sagt at det som er i gruppa blir i gruppa” (innsatt).*

De innsatte på rusmestringsenheten er opptatt av å bli lyttet til, vist respekt, bli ivaretatt og at det som blir sagt i gruppa forblir i gruppa. Hvorfor er dette så viktig for dem? For at de innsatte skal føle trygghet er det en del ting de innsatte imellom som legges vekt på. *”..(innsatte) som hadde mye sterke meninger og som holdt på å skrike til deg rundt bordet, men du satt der allikevel. Det var ikke noe redsel, men det var sånn at du satt” (innsatt).* Denne informanten mente at han ble møtt med mange sterke meninger rundt bordet på avdelingen, men likevel var han såpass trygg på sine medinnsatte at han ikke forlot bordet, men fortsatte å sitte. Det at de innsatte er trygge på at de blir respektert, ivaretatt og lyttet til under og i etterkant av kjernetiden bidrar til et godt rehabiliterende miljø på avdelingen. Det kan være tøft å høre enkelte tilbakemeldinger. Da er det godt å kjenne at man blir respektert, at det ikke blir en usaklig diskusjon og at det som blir sagt rundt bordet forblir rundt bordet. *”Så det og på en måte bli pusha hele tida og bli sett hele tida, ikke kan slippe unna med noe..*

*så du kan ikke jukse deg til noe, du kan ikke... det fungerer ikke her. Og det er bra” (innsatt).* For at alle skal kunne bidra og få noe ut av kjernetiden må det som fortelles være sant, man kan ikke lyve og lure seg ut av situasjoner. På hvilken måte hadde rusmestringsenheten fungert hvis de innsatte hadde sladret om innholdet i gruppene til andre innsatte i fengselet for øvrig? Det man kan tenke seg er at situasjonen ville ha sett annerledes ut med tanke på innholdet på avdelingen. Hvis ikke tryggheten ligger i bunn vil det være vanskelig for et godt rehabiliteringsrettet arbeide å vokse frem.

## **6.4 De ansattes trygghet**

Hittil i kapittelet har det stort sett vært fokus på de innsattes følelser av trygghet og utrygghet på forskjellige vis. Jeg vil nå til slutt se på de ansattes trygghet på avdelingen. Etter å ha intervjuet mange ansatte kom det frem spesielle hendelser som gikk på sikkerheten ved avdelingen. Noen av hendelsene må diskuteres på bakgrunn av at de var et resultat av rus og psykiatri, mens andre hendelser inngår i en kontroll og sikkerhetsdiskusjon.

### **6.4.1 Rus og psykiatri**

*”Folk (innsatte) med personlighetsforstyrrelser som ikke fungerer godt i grupper blir det ofte mye greier rundt, og det som har skjedd i de tilfellene der er at vi har måttet være nødt til å avslutte oppholdet deres her” (ansatt).* Selv om det i inntaksprosessen blir nøye vurdert hvem som skal innvilges plass på rusmestringsenheten, hender det at problemer dukker opp i etterkant av inntak. De ansatte jeg snakket med fortalte at det ofte dreide seg om personlighetsforstyrrelser som kunne være vanskelig å oppdage ved et intervju før inntak. De ansatte jeg intervjuet fortalte at det var vanskelig å håndtere innsatte som viste seg å ha vrangforestillinger. *”..innsatte med paranoide vrangforestillinger kanskje, det å håndtere det og stå i det.. det og ikke ha en som tar over, men ta sånne samtaler i fellesskapet” (ansatt).* De var også klare på at det potensielt kunne være veldig vanskelig for gruppa å ha en (eller flere) innsatte på avdelingen med slik problematikk. Miljøet på avdelingen er avhengig av alles deltagelse, og innsatte med personlighetsforstyrrelser eller andre psykiske lidelser vil til tider muligens ha vanskelig for å delta på lik linje med de andre.

I perioden jeg observerte ved rusmestringsenheten opplevde jeg en slik episode hvor en innsatt viste seg å lide under vrangforestillinger som potensielt kunne utviklet seg og blitt enda mer alvorlig enn det var. Vrangforestillingen gjaldt blant annet at han mente han hadde blitt truet av en ansatt. Jeg ønsker ikke å gå detaljert inn på denne hendelsen av etiske grunner

og av hensyn til den innsattes anonymitet, men jeg nevner dette for å vise hvor begrensende en slik hendelse potensielt kan være for rehabiliteringen i gruppa.

Den dagen den innsatte fortalte om sine vrangforestilte tanker til gruppa ble det fokusert på dette ut dagen for å finne en løsning. De ansatte jobbet iherdig for å komme frem til en løsning på situasjonen og for å komme til bunns i saken. Som en av de innsatte fortalte: *”..dette her kan innebære en sikkerhetsrisiko (...) hvis det viser seg at han har utøvd vold i perioder han har vært vrangforestilt og opplevd at folk har vært i mot han” (ansatt)*. Dette viser at det også ble foretatt en sikkerhetsmessig vurdering i forhold til hvordan denne innsatte og situasjonen skulle håndteres. Jeg har blitt fortalt i ettertid at den innsatte til slutt ble flyttet fra avdelingen.

#### **6.4.2 Usikre vikarer**

Hvordan oppleves fengselsbetjentvikarer på rusmestringsenheten? *”Hvis det kommer inn vikarer som jobber på blokka, ååh, det merker du med en gang da. Da blir de veldig sånn dere skeptisk” (innsatt)*. Fengselsbetjentene på rusmestringsenheten jobber turnus og har som nevnt sikkerhetsansvaret på avdelingen. Det skal alltid være to betjenter på jobb ved enhver vakt, og når noen blir syke må det tilkalles vikarer. Det kan enten bety at det ringes etter tilkallingsvikarer eller at noen som allerede er på jobb andre steder i fengselet blir beordret dit hvor det trengs en ekstra. På rusmestringsenheten jobber det betjenter som har hatt et ønske om å få jobbe på avdelingen. De har ønsket å jobbe med rusrehabilitering og med de metodene som er fastsatt der. Når det kommer vikarer inn på avdelingen er det ikke alltid at de har den samme opplevelsen av rusmestringsenheten som de faste betjentene i turnus. Har dette noe å si for forholdet mellom innsatte og ansatte på avdelingen? Har dette noe å si for gruppa og det rehabiliterende arbeidet?

*Vikaren var usikker på innlåsing. Låste inn resten av de innsatte på nord fløyen når sør fløyen gikk til trening. Dette ville ikke bli gjort til vanlig da både jeg og X (ansatt) skulle være til stede på avdelingen mens han skulle gå med de innsatte til trening. Han måtte ta et valg, men kom og forhørte seg med X (ansatt) som sa det var opp til han. Vikaren valgte å låse alle innsatte på nord inn på cellene når han skulle en kjapp tur ut av avdelingen. Hans følelse av å ha kontroll? Var han usikker på rutinene på avdelingen fordi han ikke var kjent? (feltdagbok)*

Vikaren som jeg skrev om i feltnotatene mine gjorde noen ting annerledes enn de faste ansatte fengselsbetjentene på avdelingen ville gjort. Han hadde ikke tidligere vært på

rusmestringsenheten, men hadde hørt om avdelingen. *Ansatt: "Hvor eksotisk på en skala fra en til ti vil du si at denne avdelingen er?" Vikar: "nja eksotisk.. men den er annerledes ja, ti på skalaen"*. Det var en av de faste ansatte som spurte vikaren i en litt fleipete tone om hvor eksotisk han synes avdelingen var. Det ble sagt på en fleipete måte, men vikaren mente alvorlig at avdelingen var annerledes. Han var ikke vant til de rutinene for sikkerhet som gjaldt og når han i en kort periode fikk hovedansvaret valgte han å følge regelverket til punkt og prikke. Ellers i fengselet hadde det ikke blitt noen sak ut av det valget han tok, men på rusmestringsenheten ble nok dette sett på som litt vel strengt og unødvendig. De faste ansatte betjentene kjenner til de innsatte og de interne rutinene på en helt annen måte enn en vikar kan.

En ansatt jeg intervjuet fortalte at vikarer som regel ikke likte å jobbe på rusmestringsenheten.

*"Mange betjenter som blir satt inn som vikarer hater å jobbe her, for da må de faktisk snakke med de innsatte. De stiller spørsmålstegn ved det vi gjør. De er vant til å bare sitte i vaktboksen og gjør stort sett bare det også når de er her hos oss. Dette har bare blitt verre og verre med årene, mens her på rusmestringsenheten er en av våre viktigste oppgaver og faktisk spise måltider med de innsatte"* (ansatt).

Dette var denne ansattes inntrykk av vikarer til avdelingen. Det sier også mye om de andre ansatte på resten av fengselets antatte holdning til rusmestringsenhetens opplegg. Hvis ikke vikarer som jobber på avdelingen er motiverte for å jobbe på den måten avdelingen drives blir det vanskelig å skape trygge og gode forhold mellom ansatte og innsatte.

#### **6.4.3 Sikkerhetsarbeid på avdelingen**

Selv om vikaren beskrevet over kanskje tok en sikkerhetsmessig streng avgjørelse i noens øyne betyr ikke det at det ikke eksisterer en kontroll og sikkerhetsdiskusjon på avdelingen. *"..vi (som betjenter) må jo ofte ivareta en del ting som de andre faggruppene ikke er skolert i overhodet.. de tenker jo ikke på sikkerhetsmessige ting"* (ansatt). Fengselsbetjentene står for sikkerhetsansvaret på rusmestringsenheten, men flere av de andre sosialfaglige ansatte går med nøkler og skal være med på å utføre oppgaver som inn og utlåsning av innsatte fra cellene. I tillegg skal alle ansatte, både betjenter, sosialfaglige og helsefaglige gå med sikkerhetsalarm. Betjentene går også med uniform.

Her oppstår det til tider en konflikt mellom det fengselsfaglige, institusjonsaktige og det sosialfaglige rehabiliteringsaktige. Helsefaglig personell som ikke er ansatt av kriminalomsorgen jobber side om side med fengselsbetjenter med sikkerhetsansvar, og midt i mellom finnes de sosialfaglige som ikke har uniform eller sikkerhetsansvar, men allikevel må engasjeres i sikkerhetsarbeid ved å bære nøkler i beltet og bidra til låserutiner. *”Nei, det kan være så enkle ting som å bære alarm da. Hvis en person blir tilsnakket flere ganger for å ikke bære alarm og det ikke skjer en dritt, så er det vel en type protest” (ansatt).* Denne informanten tolket det som en protest mot betjentenes sikkerhetsarbeid på avdelingen når andre ansatte for eksempel ikke bar alarm, og det kan han kanskje ha rett i. Det kan være de sosialfaglige ansattes protest mot det sikkerhetsmessige, fordi avdelingen er plassert innenfor fengselsmurene. Det resulterer i at det blir vanskelig for fengselsbetjentene å gjøre sitt arbeid riktig når de blir motarbeidet ved at de sosial- og helsefaglige ansatte ikke følger sikkerhetsrutiner.

Likeledes kan nok de sosial- og helsefaglige ansatte oppleve å gå på kompromiss med rehabiliteringsarbeidet fordi det foregår i fengselet med de forstyrrende elementene av sikkerhetsarbeid og kontroller som eksisterer der.

*”..du (som betjent) står i fare for å bli litt naiv og blåøyd for å si det sånn i forhold til å.. ha klart for deg hva slags mennesker du egentlig omgås da som.. innsatte som soner dom med historikk som er graverende og samfunnet må skjermes mot. Og det er det veldig lett å glemme hvis man har god kontakt med innsatte” (ansatt).*

Det er en grunn til at det skal være sikkerhetsrutiner i et fengsel som Ullersmo. Informanten over bemerket at de ansatte står i fare for å bli litt naive. Man skal huske hvem man omgås av innsatte så det ikke oppstår usikre situasjoner på avdelingen. På rusmestringsenheten hvor det er et stort fokus på å bli godt kjent med de innsatte, og hvor det legges vekt på et åpent fellesskap og kjernetid flere dager i uken, er det lett for at kontakten mellom innsatte og ansatte blir tett. Informanten satte ord på hvor viktig det er å huske at selv om man sitter på rusmestringsenheten befinner man seg faktisk også i et fengsel. Dette dreier seg i stor grad om sikkerheten og tryggheten til de ansatte på avdelingen.

Hva forteller alt dette om det særegne ved rusmestringsenheten? I dette kapittelet har muligheter og begrensninger for trygghet på avdelingen blitt diskutert ut i fra de innsattes og ansattes perspektiv. De opplever ulike utfordringer i forhold til sin egen trygghet. De innsatte opplever luftegården som begrensende for sin trygghet og rehabiliteringssituasjon på

avdelingen. De ansatte bidrar til en endring av kultur som skaper trygge relasjoner mellom innsatte og ansatte. De ansatte lager et sosialt rom hvor dette forgår. Det skapes muligheter for gode relasjoner med de ansatte når de innsatte føler at de blir behandlet som mennesker. Tryggheten til gruppa har også mye å si for hvordan miljøet på avdelingen er. Rehabiliteringen på avdelingen har best kår når de innsatte opplever å bli ivaretatt, respektert og lyttet til. Det som blir sagt i gruppa skal bli i gruppa, og dette er et viktig konsept hvis de innsatte skal tørre å åpne seg og bidra aktivt i rehabiliteringen. Hvis ikke tryggheten er til stede blir det vanskelig å få etablert gode relasjoner mellom ansatte og innsatte. Det er gode muligheter for rusrehabilitering når både innsatte og ansatte føler seg trygge på hverandre og resten av fengselet, men muligheten begrenses hvis trygghetsfølelsen blir svekket. I neste kapittel diskuteres ærlighetens vilkår i fengsel.



## 7 Ærlighet

Ærlighet på rusmestringsenheten presenteres som både en forutsetning for fremgang i rehabiliteringen og som et krav til de innsatte. De innsatte skal helst være ærlig om egen tilstand, avhengighet og rusbruk. Kan det å gjemme vekk deler av sannheten om seg selv virke mot sin hensikt i rehabiliteringssammenheng? De innsatte oppfordres til å være ærlige på avdelingen, men de innsatte jeg intervjuet fortalte meg at det var vanskelig å være ærlig om alt med alle. I følge en ansatt var heller ikke dette meningen; *"noe av det hører hjemme i en gruppe, noe av det hører hjemme i samtale med psykologen"* (ansatt). Avdelingen har lagt opp til at det meste kan deles i gruppa, mens andre ting kan de innsatte snakke med psykologen i individualsamtaler. Med dette åpner det seg en diskusjon om ærlighet som er tilpasset forskjellige grupper på avdelingen til forskjellig tid. Kommer rusmestringsenhetens og fengselets regler om ærlighet, taushetsplikt og meldeplikt i konflikt med hverandre? Virker fengselet begrensende på de innsattes ærlighet? Hvilke muligheter er det for å være ærlig på rusmestringsenheten?

Det første som diskuteres i dette kapittelet er åpenhet blant de innsatte og hvordan jeg som forsker opplevde å bli tatt i mot på avdelingen. De innsatte viste en annen type åpenhet og kultur i fengselet enn det jeg hadde forventet. Jeg presenterer fire typer ærlighet som åpner for at de innsatte kan være ærlige på forskjellige måter med forskjellige grupper på avdelingen. Deretter diskuteres den formelle og uformelle ærligheten på avdelingen. Avslutningsvis drøftes ærlighet om rus.

### 7.1 Åpenhet blant de innsatte

I mine observasjoner og intervjuer oppdaget jeg hvor stort fokus det var på ærlighet på rusmestringsenheten. Dette kan jeg spore helt tilbake til det aller første møtet jeg hadde med avdelingen sammen med min veileder i desember 2011, i forkant av oppstarten på mitt feltarbeid. Vi hadde blitt invitert til Ullersmo for å snakke med avdelingslederen for rusmestringsenheten, for at vi skulle få informasjon og for å gi informasjon om hva vi ønsket å oppnå ved å foreta feltarbeid på avdelingen.

På dette første møtet med fengselet ble jeg overrasket over hvor åpne de innsatte virket. Jeg hadde forestilt meg at det skulle være langt vanskeligere å komme i kontakt med de innsatte enn det viste seg å være. Min veileder Hedda Giertsen, vitenskapelig assistent på PBDT prosjektet Mari-Louise Pabsdorff og meg selv ble invitert til en samtale med

avdelingslederen og en tur inn på avdelingen til felles lunsj med ansatte og innsatte der. Etter besøket reflekterte jeg over besøket i feltdagboken min:

*”Noen innsatte kom og hilste på oss. Vi ble fortalt at noen av de innsatte ville hilse på oss fordi det var trening for de å omgås folk utenfra. I tillegg lærte de masse om sosiale ferdigheter og høflighet. De innsatte stod litt i grupper innover i gangen mens vi fikk omvisning av avdelingen. Vi fikk se tavla, kjøkkenet, en fin (og litt annerledes) julekalender, og gangen med cellene. (...) Noen av de innsatte kom etter hvert bort, presenterte seg og var med og forklarte hva tavla var, hvordan pådekking til lunsjen fungerte og om julekalenderen.*

\*\*\*

*Det var tid for felleslunsj og to innsatte hadde som jobb å dekke på bordet. Det luktet snart av nybakt (!) brød som de innsatte selv hadde bakt rett før vi kom. (...) Samtidig som de to innsatte dekket på pratet de masse med oss besøkende og de ansatte. Alle vrimlet rundt hverandre.*

\*\*\*

*Praten gikk livlig under lunsjen, litt kameratslig tulling på tvers av gruppene av ansatte og innsatte, og vi fikk stille mange spørsmål. (...) Mange var ivrige på å fortelle oss om livet ved rusmestringsenheten, noe jeg ble både overrasket og glad for. Jeg tenkte at her er det grunnlag for mange bra diskusjoner og samtaler.*

\*\*\*

*Jeg hadde aldri forestilt meg at både innsatte og ansatte skulle være så åpne og entusiastiske og så klare til å dele informasjon om personlige og dagligdagse ting med oss. Jeg ble veldig godt tatt i mot og kjente på en visshet og trygghet om at her kommer det til å bli interessant å observere og intervju. (Utdrag fra feltdagbok)*

Førsteinntrykket jeg fikk av de innsatte på avdelingen skulle vare. I løpet av mine mange besøk på avdelingen ble jeg alltid tatt godt i mot. I forhold til at de innsatte på avdelingen er mennesker fra forskjellige rusmiljøer ute ble jeg også overrasket over hvor åpent jeg ble tatt i mot som forsker. Dette er noe Smith-Solbakken og Tungland (1997) også bemerket i sitt møte med narkomiljøet de forsket på. De hadde også forventet at det kom til å bli vanskelig å opprette kontakt med informanter. Jeg tenkte på forhånd at jeg måtte forberede meg på å få en litt vanskelig start på feltarbeidet mitt, og at jeg kom til å måtte jobbe ekstra hardt for å oppnå god kontakt med mine informanter i fengselet. Bakgrunnen for disse tankene var at jeg forventet en del skepsis fra innsatte i og med at jeg kom fra universitetet og skulle forske på avdelingen. På forhånd hadde jeg også lest om flere vanskelig forsøk på å få innpass som forsker i et fengsel (se blant annet Ugelvik 2011) og tenkte at det sikkert ikke kom til å bli noe enklere for meg. Jeg skulle jo forske på mennesker som satt i fengsel og var rusmisbrukere; en svært utsatt og marginalisert gruppe. Jeg ble fortalt av de ansatte at åpenhet

overfor gjester på avdelingen var noe de innsatte trente på og noe de ansatte ønsket å få fokus på. Jeg trodde på forhånd at åpenhet mot andre mennesker ikke var det viktigste i en rusmisbrukers hverdag, tvert i mot.

Min førforståelse og oppfattelse av rusmisbrukere som lider under en avhengighet var at uærlighet, luring, triksing og unnvikelse stod for en del av en sammensatt personlighet. Jeg forestilte meg at mange som barn og i oppvekst hadde opplevde omsorgssvikt, vanskelige relasjoner til voksenpersoner og ofte også vold. Lie og Granby (2011) beskriver hvordan ungdommene på bo- og arbeidskollektivet Selbukollektivet hadde vanskelig for å knytte nære relasjoner med voksenpersoner som bunnet i en vanskelig oppvekst. Ut i fra blant annet denne kunnskapen forventet jeg et utfordrende møte med de innsatte på rusmestringsenheten hvor kanskje flere hadde en lignende oppvekst bak seg som hadde bidratt til deres vei inn i avhengigheten.

Man kan ikke glemme at veien inn i avhengighet er langt mer kompleks, og sammensatt av forskjellig typer problematikk. Det blir for enkelt å si at fordi man har en vanskelig oppvekst så blir man avhengig av rus. Kari Lossius (2012) skriver til eksempel at man ikke kan vaksinere seg mot å utvikle en rusavhengighet.

*”Rusavhengighet er komplekse tilstander som involverer genetiske, nevrologiske, fysiske og miljømessige forhold (...) Jenter og gutter som vokser opp under de mest problematiske hjemmeforholdene er ofte de samme som sliter mest med marginale nettverk, tilknytning til skolen, problemer med å utvikler gode relasjoner til venninner og venner og tro på egne krefter” (2012:23).*

Åpenheten jeg opplevde og innsattes ærlighet er tett knyttet opp mot hverandre på avdelingen. Flere innsatte jeg var i kontakt med påpekte hvor viktig det var for dem å være ærlige med de andre og overfor seg selv i rehabiliteringssammenheng. I de neste delkapitlene skal fire forskjellige typer ærlighet diskuteres som beskriver dette nærmere.

## **7.2 Fire forskjellige måter å være ærlig på**

De innsatte og ansattes uttalelser om ærlighet fikk fire typer ærlighet til å skille seg ut og stå frem. Mine observasjoner og uformelle samtaler med de innsatte og ansatte i fellesskapet har også bidratt til denne forståelsen av de fire ærlighetstypene.

### 7.2.1 Ærlighet til gruppa

I mine tre intervjuer med de innsatte nevnte alle at de setter ærligheten høyt på avdelingen. De kritiserer hverandre når noen presenterer usannsynlige planer for fremtiden eller hvis noen ikke fremstår som ærlig. Hvorfor er ærligheten til gruppa og hverandre så viktig? *”Men jeg valgte da, når jeg kom tilbake da, i en gruppe, så sa jeg helt ærlig at ja.. jeg drakk meg drita full jeg (...) det var egentlig åpningen for meg da, at jeg turte å si det, at jeg klarte å si det, at jeg turte å være så ærlig da” (innsatt).* Denne informanten fortalte meg at fordi han var ærlig og sa i fra til avdelingen at han hadde drukket på permisjon fikk han permisjonsnekt i fire måneder. Han så på det som en slags straff for å være ærlig. Allikevel var han glad for at han gjorde det; det gjorde at han beveget seg fremover i sin rehabilitering. Han følte at han fikk respekt fra de andre innsatte fordi han hadde turt å være ærlig.

*”..man ser hverandre hele tiden, så man kan for eksempel plukke ut en person som aldri gjør som han sier. Man legger merke til om det er en sammenheng mellom ord og handling” (innsatt).* Sammenheng mellom ord og handling fremstår som en måte å oppdage noens ærlighet på. De innsatte er opptatt av at det som sies skal følges opp med handling, og på den måten kan de andre se at en person er ærlig. *”..at folk sier det som skal sies, det er veldig viktig for meg” (innsatt).* En annen fremvisning av ærlighet er i følge denne informanten når de innsatte tør å si ting som de er. Når man ikke legger noe imellom og sier det som skal sies blir det oppfattet som ærlighet.

*”Det blir mer og mer alvorlig for deg jo lenger du er her og du klarer ikke å sitte å lyve folk i trynet og se på de samtidig. Når jeg ser hvor alvorlig alle tar det her inne så ville jeg ikke klart det” (innsatt).* Her presenteres en annen grunn til hvorfor de innsatte mener ærlighet på avdelingen er viktig. Det å ikke være i stand til å lyve til medinnsatte fordi man ser hvor viktig rehabiliteringen er for de andre. Her kommer man tilbake til påstanden om at ærligheten er en forutsetning for at fellesskapet som metode skal fungere. Er de innsatte så opptatt av hverandres og egen fremgang i rehabiliteringen at de velger ærligheten fremfor uærlighet? Og hva med å være ærlig overfor seg selv?

### 7.2.2 Ærlighet overfor seg selv

*” Altså du kan være så ærlig du bare vil da mot andre mennesker, men.. du må være ærlig med deg selv ikke sant” (innsatt).*

Det er ikke bare ærlighet overfor de andre som er viktig for de innsatte jeg snakket med; det er også viktig å være ærlig overfor seg selv. Hvorfor er dette så viktig?

*”Det at man må være ærlig med seg selv, det snakker vi veldig mye om. Altså det.. snakker jeg veldig mye om i hvert fall, i gruppene og sånn, det er veldig viktig” (innsatt).* Her beskriver denne informanten en type ærlighet de innsatte viser overfor seg selv. En alternativ virkelighet kan noen ganger være enklere å forholde seg til enn sannheten. Det kan være mer behagelig å late som om ting er bedre enn de er hvis vi har ting som er litt vonde og vanskelige å forholde oss til. På avdelingen jobbes det for at den alternative virkeligheten skal bort. Det forutsetter at de innsatte er ærlige med seg selv slik som informanten i sitatet over.

En annen innsatt fortalte hvor enkelt det var å fokusere på andre ting enn seg selv når han først kom inn på avdelingen: *”Det er veldig lett da å komme inn her og begynne med alle de praktiske tinga, sånn som jeg gjorde (...) da slipper jeg å tenke på meg selv” (innsatt).* Løsningen ble i begynnelsen å ha et stort fokus på å ordne opp i praktiske ting ved ankomst på avdelingen. Han utsatte å tenke på seg selv og sin egen situasjon.

De innsatte er opptatte av ærlighet, både det å være ærlige med hverandre, men også å være ærlig med seg selv. Hvilke muligheter og begrensninger er det for ærlighet i fengselet? På rusmestringsenheten er det fokus på at de innsatte skal være ærlige med gruppa og dele det de kan med hverandre så alle kan dra nytte av hverandre i rehabiliteringen. Fengselet på sin side kan legge begrensninger på de innsatte i det at det ofte kan bli følger av ærligheten. Dette diskuteres videre i neste delkapittel.

### **7.2.3 Ærlighet til betjentene/ansatte**

Hvor ærlige føler de innsatte på rusmestringsenheten at de *egentlig* kan være overfor de ansatte på avdelingen? De står i fare for å dele noe de ikke skulle ha delt, som de ansatte plikter å rapportere videre. Her tydeliggjøres konflikten mellom rusmestringsenhetens rehabiliteringsperspektiv og fengselets straffeperspektiv. Det er flere på avdelingen som ikke tør å være helt ærlige fordi de befinner seg i et fengsel; *”..og da er det en del man ikke skal ta opp” (innsatt).* Fellesskapet som metode brukes på rusmestringsenheten, og i følge avdelingens fag- og metodebok betyr det at *”gruppen brukes aktivt og kontinuerlig i alle henseende som berører den enkelte og dermed også fellesskapet. Dette innebærer at små og store temaer og hendelser løftes inn i gruppen og diskuteres der” (rusmestringsenhetens fag- og metodebok:8).* Det innebærer i praksis at det i kjernetiden skal diskuteres og tas opp ting som berører de innsatte til enhver tid, men som nevnt i kapitlets innledning er det ikke alt de innsatte trenger å ta opp med gruppa. Noe av det kan de heller velge å snakke med

psykologen om. Dette forutsetter at de innsatte ikke bare må være ærlige med hverandre, men også med de ansatte på avdelingen. Det er de ansatte som er med på å styre kjernetiden hvor saker som berører de innsatte blir løftet inn i gruppa og diskutert.

De innsatte opplever å bli stilt overfor et dilemma når de på rusmestringsenheten blir oppfordret til å være ærlige og dele med gruppen.

*”Men her på avdelingen har vi ingen formell taushetsplikt, den er mer uformell for å si det sånn. Så det er bare en uskreven regel. Hvis en innsatt kommer til meg og sier at ’ikke si dette til dine kollegaer’, så sier jeg at det er jeg jo sterkt uenig i. Da ber jeg egentlig vedkommende om å ikke si noe fordi det synes ikke jeg er riktig” (ansatt).*

De ansatte er ikke bundet av en spesiell taushetsplikt på avdelingen, og den ansatte i sitatet over mener vel heller at han har informasjonsplikt videre til sine kollegaer hvis en innsatt forteller han noe. Dette er han ærlig med de innsatte om; hvis det er noe de ikke vil at andre skal vite så nytter det ikke å si det til han.

De innsatte føler kanskje at de må passe litt ekstra på hva de sier i fengselet generelt, for det kan fort hende at noe de forteller blir plukket opp av en ansatt og rapportert videre. Som en innsatt sa; *”og der har du jo den lista på ærligheten da, for dette er et fengsel, ikke sant. Og da stopper det selvfølgelig også litt av rehabiliteringa” (innsatt).* Fengselsrammen legger således begrensinger på hvor ærlige de innsatte føler de kan være med de ansatte. Jeg spurte en innsatt om å beskrive hvilke situasjoner han følte at han fikk fri fra fangetilværelsen. Han svarte først at han syntes han hadde et generelt avbrekk fra fangetilværelsen på rusmestringsenheten, men at *”det som gjør at jeg husker det er når jeg egentlig begynner å fortelle om ting og jeg plutselig tenker at ånei, det her kan jeg ikke snakke om, det er kanskje noen som er plikta til å opplyse videre om hva jeg sier nå (...) Kan det få konsekvenser for meg” (innsatt).* Denne informantene veier frykten for å bli rapportert opp mot avdelingens krav om ærlighet. For han er det vanskelig å være ærlig om alle ting i grupper og med ansatte fordi han frykter hvilke konsekvenser det kan få. De innsatte kan være ærlige med de ansatte på avdelingen, men det finnes som nevnt også andre arenaer og andre åpninger for å være ærlig.

#### **7.2.4 Ærlighet til psykolog**

Nesten alle de ti innsatte på avdelingen benytter seg av tilbudet om å få snakke med psykologen som er tilknyttet avdelingen. Hvilken betydning har psykologen for de innsatte på

rusmestringsenheten? ”At hvis jeg liksom hadde begynt å skrive brev på cella.. så gidder ikke jeg å ta opp det i gruppa, for at det er mellom meg og sønnen min. Og da er det greit å prate med psykologen” (innsatt). Psykologen er en viktig ventil når det ikke er alt man vil dele med de andre ansatte eller resten av gruppa.

Psykologen på avdelingen er ikke ansatt av fengselet, men av spesialisthelsetjenesten og jobber på rusmestringsenheten i en 80% stilling. ”Så det er jo en utfordring det, å være ansatt et sted og å være utplassert et annet sted (...) Men det er jo her jeg føler mest tilknytning” (psykolog). Psykologen har en taushetsplikt i kraft av det å være psykolog, også overfor de andre ansatte på avdelingen. Det som blir sagt i samtale mellom pasienten (den innsatte) og psykologen er konfidensielt. ”Jeg har enda ikke opplevd å måtte oppheve taushetsplikten hvis det er et eller annet spesielt som jeg må informere om” (psykolog). Er det nettopp denne taushetsplikten til en person som er ansatt utenfor fengselet som gjør at de innsatte føler det tryggere å være ærlig?

*”Den eneste personen som jeg prater med om noe annet enn jeg prater med alle de andre ansatte om er psykologen. Det har noe med hennes taushetsplikt som gjør at jeg kan prate om en del ting (...) en del sånne private ting som jeg ikke vil at absolutt alle folk skal ta del i som er.. noe er for privat rett og slett til å ta med alle” (innsatt).*

Noen av de innsatte er ærlige på en annen måte med psykologen enn de er med andre ansatte og innsatte på avdelingen. De behøver ikke være redde for at psykologen skal si ting videre til fengselsledelse eller andre ansatte på avdelingen. Psykologens rolle blir derfor svært viktig på rusmestringsenheten; de innsatte får balansert rehabiliteringsarbeidet mellom grupper i kjernetiden og en-til-en samtaler med psykologen. Som et resultat kan de være ærlige i gruppa, og ærlige hos psykologen – men muligens på en mer personlig måte? Det at de innsatte har tilgang på å snakke med psykologen, i tillegg til kjernetiden og samtalene med gruppa og de andre ansatte, skaper muligheter for rehabilitering på rusmestringsenheten. De innsatte får dekket behovet for å være ærlig på forskjellige måter, og dette legges det til rette for på avdelingen.

Psykologen tilbyr en annen måte å være ærlig på som de innsatte ikke kan benytte andre ansatte til. Psykologen har en taushetsplikt som gjør at det er trygt å betro seg. Det er også viktig at de innsatte har en mulighet for å ventilere til psykologen (om forskjellige ting) uten at det får konsekvenser for dem.

*”Det å kunne legge alt på en annen person (...) Du er i et fengsel, du kan liksom ikke gå å kjeft opp i ansiktet på en betjent som du er dritsint på. Du kan prøve rolig å forklare, men hvis det ikke når igjennom så kan jeg lette på trykket til psykologen i stedet for å syte til de andre innsatte og lage dårlig stemning” (innsatt).*

Ærligheten får ingen negative konsekvenser hos psykologen. Som informanten over forklarer; det å bruke psykologen som en ventil for ulike saker er med på å bevare et godt miljø på avdelingen som de innsatte kan dra nytte av i rehabiliteringssammenheng. Som fortalt tidligere, det er vanskelig for rehabiliteringsarbeidet å fungere optimalt når det er uroligheter og uoverensstemmelser på avdelingen (se kapittel 4.4.1).

Deltagelse på rusmestringsavdelingen forutsetter rusfrihet underveis, og det jobbes også målrettet mot en rusfri hverdag etter løslatelse. I neste delkapittel diskuteres ærlighet om rus nærmere. Hva skjer med avdelingen hvis noen ruser seg eller ikke er motiverte for rusfrihet? Hvor ærlige kan de innsatte være om sin rusfrihet?

## **7.3 Ærlighet om rus**

Tidligere i dette kapittelet fortalte jeg om en innsatt som innrømmet overfor gruppa at han hadde drukket på permisjon. Ærligheten hadde sin pris for han i form av negative konsekvenser; han fikk permisjonsnekt i flere måneder på grunn av dette bruddet på reglene for permisjon. Jeg har også tidligere i oppgaven (kap. 6.3.2 ) diskutert hvordan beskyldninger om rus blant de innsatte kan føre til splittelser innad i innsattegruppen. I dette underkapittelet vil ærlighet om rus diskuteres ytterligere.

I fengselet for øvrig blir man sanksjonert for å være ærlig om rusbruk. Reaksjoner har tidligere (og kan fortsatt være) tap av TV og handling. Et alternativ til en reaksjon på dette kan også være at den innsatte må igjennom en russamtale med en fengselsbetjent. På rusmestringsenheten blir ikke de innsatte fratatt goder som TV, men de kan få som reaksjon å gjennomføre en russamtale med sin kontaktbetjent. På andre områder igjen er det litt annerledes; *”det er rom for å feile, men da må man i hvert fall være åpen om det” (ansatt).* Hvis en innsatt ruser seg på rusmestringsenheten vil han ikke bli kastet ut med en gang, men få en sjanse til å være ærlig om det og innrømme det som har skjedd. Det kommer an på om rusingen kommer frem i etterkant av at det har skjedd eller om den innsatte blir oppdaget mens han er ruset. Hvis det sistnevnte skjer vil han bli flyttet ut av avdelingen til han er nykter. *”Akkurat der og da når de er rusa så er ikke samtaler noe poeng, det kommer jo i kjølvannet av det. Og da har vi jo russamtalen som er våres reaksjon” (ansatt).* I etterkant av en slik episode blir det foretatt en samtale med den aktuelle innsatte. Og det er i løpet av



denne samtalen at et viktig valg må tas. Enten innrømmer den innsatte rusbruken og får bli på avdelingen, eller så nekter den innsatte for at han har ruset seg og må forlate avdelingen. En mulig følge av dette kan derfor være at han mister sin plass.

*”Vi har jo hatt en som ble kastet ut herfra, det er lenge siden nå, og han mener til dags dato at vi tok feil. At han ikke var rusa (...) hvis han hadde innrømmet det og sagt 'ja jeg rusa meg', så hadde han ikke mistet plassen. Men han mistet plassen fordi han ikke ville innrømme det” (ansatt).*

Man må være modig nok og klar nok til å ta støyten fra fengselets side hvis man vil være ærlig. Dette kan være problematisk hvis en (eller flere) innsatte beskylder en annen innsatt for å være ruset. *”..fra vårt ståsted så kan for så vidt de andre bestemme at en person dem ikke liker som menneske skal ut fra avdelingen. For eksempel ved å komme med beskyldninger om den type ting” (ansatt).* Hva skjer med ærligheten til de innsatte i slike type situasjoner? Dette var i følge betjentene jeg snakket med ikke en problemstilling de hadde møtt på ofte, men er allikevel verdt å reflektere over. Ærligheten kan ses på som noe negativt for de eller den som har opplevd å bli fjernet fra avdelingen ved en feilaktig beskyldning om rus. Hvis det er tilfellet at en innsatt ble fjernet fordi han ikke ville innrømme rus, og fortsatt står fast på at han ikke var ruset, førte hans ærligheten til noe negativt og belastende. Ærlighet om rusbruk på rusmestringsenheten kan derfor bli problematisk hvis den misbrukes av noen innsatte til å fjerne andre fra avdelingen.

Hva med triksing av egne medisiner? Innsatte som mottar substitusjonsmedisiner kan ha en negativ effekt på ærligheten på avdelingen. Hvis en innsatt trikser med egne doser med substitusjonsmedisin er det ingen som kan si at han lyver eller er uærlig hvis han nekter for det. Det er en ulovlig måte å trikse med lovlig stoff på avdelingen og det påvirker de innsattes miljø. *”..andre innsatte skal ikke se at han er rusa. For det gjør noe med fellesskapet, og det er vi veldig nøye på (...) Og da kom det melding fra de andre innsatte at de ikke klarte å være i samme rom som han fordi russuget ble veldig, veldig stort” (ansatt).* Ansatte jeg snakket med var alle bevisste på at triksing med egne medisiner kunne føre til noe negativt på avdelingen. Som en informant fortalte meg i et intervju:

*”Det er jo en kjemisk rus de får i seg. Og det er gjenstand for misunnelse og fare for misbruk i forhold til dealing og deling og unnaluring og.. det blir en tydelig ruseffekt av det som de andre ser med stor misunnelse på. (...) Det har ikke en heldig effekt på de andre” (ansatt).*

Den uheldige effekten på de andre innsatte går således også ut over miljøet på avdelingen, som igjen kan ha sin negative effekt på rehabiliteringsarbeidet. Hvis fokuset ligger på at noen opplever en ruseffekt av substitusjonsmedisinene sine så kan det trekke noe fokus vekk fra målet om rusfrihet og rehabiliteringsarbeidet på avdelingen. Det virker begrensende på miljøet og rehabiliteringen på avdelingen når substitusjonsmedisiner blir en del av hverdagen på rusmestringsenheten. Dette handler også om at gruppa må være samlet og fokusert for å oppnå best mulig fremgang i rehabiliteringen, og kan understrekes av noe en av de ansatte sa; *”hvis ikke gruppa er samlet som et team så fungerer ingenting her.”*

## 7.4 En tilpasset ærlighet

Det er vanskelig å måle ærlighet. Ingen er tankelesere, og det er derfor ingen som *egentlig* kan vite hvor ærlig en annen person er. Sann er det også på rusmestringsenheten. Ingen kan vite hvor ærlige noen egentlig er, men de innsatte har allikevel fortalt meg at de er opptatt av å være ærlige. De innsattes ærlighet tilpasses til de ulike situasjonene som oppstår på avdelingen. De forskjellige åpningene for ærlighet skjer i ulike sosiale rom. Det er en åpning for de innsatte for å være ærlige på forskjellige måter i møte med psykologen, de ansatte og hverandre – i formelle og uformelle situasjoner.

De innsatte deler tiden sin på avdelingen mellom formell kjernetid hvor det forventes deltagelse og en type ærlighet, og uformell fritid hvor de innsatte selv kan velge (til en viss grad) hvem de vil omgås med og hvem de vil fortelle hva til. I tillegg har de mulighet til å bruke sin kontaktbetjent eller andre ansatte til mer uformelle samtaler. Til slutt har de psykologen som tilbyr en-til-en samtaler med de innsatte ukentlig eller etter avtale.

Som nevnt tidligere i kapittelet føler noen innsatte at det er en begrenset ærlighet de kan vise de ansatte fordi avdelingen er i et fengsel. Fengselsrammene åpner ikke for taushetsplikt innad i fengselet. Betjentene som jobber på avdelingen, og også de sosialfaglige ansatte, må forholde seg til ledelse og regler internt på fengselet som sier at de må informere videre hvis det dukker opp noe som er av en slik karakter at det må meldes i fra om.

På en annen side opplever de innsatte at det er muligheter for å være ærlig på en annen måte med psykologen. Psykologen har tilhørighet i spesialisthelsetjenesten ute i samfunnet og er ikke underlagt reglene fengselet har for meldeplikt. Psykologen arbeider ut i fra sin egen taushetsplikt som psykolog; på godt og vondt. Hvis for eksempel en innsatt forteller om sine eventuelle personlighetsforstyrrelser eller andre lidelser så kan ikke dette i prinsippet fortelles videre til de andre ansatte på avdelingen fordi psykologen er bundet av sin

taushetsplikt. Dette kan skape et dilemma i situasjoner hvor innsatte potensielt blir utagerende og oppleves som utrygge av de andre på avdelingen på grunn av sine lidelser. Samtidig skal de innsatte føle seg så trygge på psykologens taushetsplikt at de velger å være ærlige på en måte som lar de få utløp for tanker det ikke hadde vært hensiktsmessig å dele med de andre i gruppa.

Ærlighetens vilkår i fengsel avhenger av at de innsatte får tilpasset sin ærlighet i forhold til forskjellige sosiale rom. Det er ikke alt som er hensiktsmessig å si til alle, noe passer best inn i samtaler med betjenter, noe med psykologen og noe med de andre ansatte. Derfor kan man si at det er en tilpasset ærlighet som har gode vilkår i fengsel. Rusmestringsenheten legger til rette for en slik tilpasset ærlighet ved at de innsatte kan velge å dele det de vil med gruppa i formell kjernetid, og uformelt på fritiden i samtaler med hverandre, de ansatte eller psykologen.

Ærlighet er nært knyttet til kameratstøtteprinsippet på avdelingen. Dette er temaet for neste kapittel.

## 8 Kameratstøtte

Kameratstøtte er en av de innsattes verdier som det arbeides etter på rusmestringsenheten. Som nevnt er kameratstøtten knyttet opp mot ærlighet, man kan si at kameratstøtte er en måte å utøve ærlighet på. Hva er kameratstøtte?

### 8.1 Kameratstøtte på bestemte premisser

*”Dette er en rusfri avdeling, ikke sant. Kommer det en og ruser seg da så er jo vi de første som ser det. Ikke sant, vi er de første som merker det i det hele tatt. Og da er regelen sånn at, og det er det om kalles for kameratstøtte da, at du sier fra til han det gjelder, si at.. ’nå ser du helt på trynet ut, du ser rusa ut’.. spør om han er det for eksempel, og prøve å hjelpe han litt da. Si at ’jeg syns du skal si i fra, for dette er stikk i strid med avdelingen her, og hvis du ikke gjør det så kommer jeg til å gjøre det.’ Det er kameratstøtte. Det blir jo sett på som tysting, ikke sant. Men tysting, det er.. da går du rett bak ryggen på noen, da. Sladrer liksom” (innsatt).*

Kameratstøtte på rusmestringsenheten betyr at det legges til rette for en kultur hvor de innsatte skal si i fra til de ansatte hvis de mistenker at noen enten er rusa, har bestilt rusmidler i luftegården, tatt med eller planlegger å ta med rusmidler inn på avdelingen. Kameratstøtten går også ut på at den mistenkte, eller den innsatte det dreier seg om, skal bli konfrontert med mistankene og bli gitt en sjanse til å selv si i fra til de ansatte. Hvis ikke han sier det selv så skal de andre innsatte eller den som har fattet mistanke si i fra til de ansatte. Dette er opprinnelig en metode flere innsatte har sett på som tysting. Men på rusmestringsenheten jobbes det med en endring av kultur og holdninger. Det innebærer også at tanker om hva som er tysting skal endres. På rusmestringsenheten er det ikke tysting å si i fra til de ansatte om mistanker om rus. Det viktigste punktet i denne sammenhengen er da at den som mistenkes skal få en mulighet til å stå frem selv. Fokuset ligger på at det ikke er tysting fordi man ikke går bak ryggen til andre. Ved å konfrontere den man mistenker først blir dette gjort på en åpen måte. Disse beskrivelsene er basert på mine egne observasjoner på avdelingen.

På rusmestringsenheten holdes det egne grupper med kameratstøtte som tema.

*”Kameratstøtte da, det er jo veldig spesielt, det er jo.. det ligger så mye i det ordet da, og det har vi pratet mye om. Da skriver vi opp liksom hva tror vi kameratstøtte betyr da. Det positive med kameratstøtte, og det negative med kameratstøtte” (innsatt).*

Jeg deltok selv på en slik gruppe en dag det var kameratstøtte som tema. Det innledende spørsmålet til denne gruppa var: "Hva legger hver og en i ordet kameratstøtte?" Gruppa fant som vanlig sted ved avdelingens fellesbord. Alle innsatte var til stede og det var forventet at alle skulle svare på spørsmålet etter tur. En av de ansatte ledet gruppa, var ordstyrer, og skrev ned det de innsatte sa på en tavle med ark og tusj så det var synlig for alle. Ord som 'støtte' og 'respekt' ble nevnt tidlig. Dette er videre hva jeg skrev i feltnotatene mine etter denne gruppa:

*"Det de innsatte som sitter på ruskompetansen. Når er det ok å komme til de ansatte med en info om at noen ruser seg på avdelingen? Om rus på avdelingen i forbindelse med kameratstøtte: Det er forskjell på å tyste og det å fortelle noe til ansatte fordi du bryr deg om den det gjelder (kameratstøtte i praksis). Men man må selv komme til den personen det gjelder først, og så kan man melde i fra til ansatte. Gi den det gjelder en sjanse til å ta det opp selv. Fordi man bryr seg." (Utdrag fra feltdagbok)*

De innsatte er eksperter på å oppdage om noen ruser seg på avdelingen. Flere ganger hørte jeg de ansatte si dette høyt, og flere innsatte sa det til meg i sitt intervju. Fordi de innsatte sitter på den kompetansen er det forventet at det er de som skal være med å passe på at rus ikke blir tatt inn på avdelingen, og at andre ikke ruser seg. Det er viktig for de innsatte å støtte hverandre og hjelpe hverandre til å takle det som er rusrelatert i hverdagen.

Kameratstøtte i rehabiliteringssammenheng på rusmestringsenheten kan ses på som en del av metoden. Det er også en teknikk de innsatte skal bruke overfor hverandre i situasjoner hvor det er nødvendig. I tillegg er det en måte å kommunisere på, og de innsatte lærer blant annet i kjernetiden om hvordan og når det forventes at de skal bruke kameratstøtte. Å ta i bruk kameratstøtten på den måten avdelingen ønsker at det skal gjøres handler også om en holdningsendring. Flere innsatte mener selv at kameratstøtteprinsippet minner de om tysting. På avdelingen jobbes det for å endre denne holdningen til at det å gi kameratstøtte er noe riktig og positivt i rehabiliteringssammenheng.

Avdelingens ansatte holder grupper om hvordan de ønsker at kameratstøtten skal brukes og hvorfor den er viktig. De skaper en holdningsendring med dette og en kultur hvor kameratstøtte er verdifullt. Kameratstøtten er derfor viktig på bestemte premisser; på fengselets premisser. De ansatte skaper en kultur for kameratstøtte på avdelingen ved å holde grupper med dette som tema, og ved å bevisstgjøre de innsatte på at kameratstøtte er bra. Samtidig forutsetter det at de innsatte er med på bruke kameratstøtten aktivt i sin rehabilitering. Nedenfor tar jeg opp på hvilken måte kameratstøtte blir benyttet av de innsatte

i sammenheng med den felles luftegården og hvordan dette er nyttig for de innsattes rehabilitering.

## 8.2 Kameratstøtte i luftegården

I kapittel 6.1 ble de innsattes trygghet i luftegården diskutert. Her vil jeg bringe dette videre i diskusjonen om kameratstøtte. I den felles luftegården blir de innsatte utsatt for et marked hvor rusmidler er tilgjengelige. *”De blir eksponert for et marked.. det blir de, det er den eneste treningsarenaen vi har i forhold til det å håndtere russug i et marked” (ansatt).* Hvor viktig er det for de innsatte på rusmestringsenheten å få en treningsarena slik som informanten her beskriver? Avdelingen befinner seg i et lukket fengsel, og det er ikke muligheter til å ta med de innsatte ut på turer i samfunnet som en trening. På avdelingen lever de innsatte også ganske skjermet fra resten av fengselet, men de har mulighet til å benytte seg av den felles luftegården. Her har de tilgang på rusmidler hvis de vil. Det er, som informanten over sier, et marked for rus inne i fengselet, og hvis noen sitter på avdelingen med et enormt russug så finnes det muligheter i luftegården. Jeg snakket med noen av de innsatte i fellesskapet om kameratstøtte og russug. En av de innsatte fortalte at han synes det var veldig fint at han kunne fortelle sine medinnsatte hvis han hadde russug og at han trengte en støttende ring rundt seg hvis han skulle ut i luftegården så han ikke skulle få tak i rusmidler. Hvis han først var ærlig om at han hadde et russug og et ønske om å få tak i dop ute i luftegården, så ville han at hans medinnsatte på avdelingen skulle holde han igjen. Det var kameratstøtte for han.

Jeg opplevde et par ganger på avdelingen i tiden jeg observerte at det var snakk om innsatte som hadde bestilt rusmidler fra andre innsatte i den felles luftegården. Så vidt avdelingen var kjent hadde ikke innsatte tatt med dopet inn på avdelingen. Jeg diskuterer mer i neste delkapittel hvordan de innsatte utøver kameratstøtte overfor hverandre.

## 8.3 Kameratstøtte de innsatte imellom

*”Før innsatte ankommer avdelingen, skal fadder være utpekt. Alle nye får tildelt fadder, som har et særskilt ansvar for mottak og oppfølging av den nye i hans første periode på enheten. Særlig vesentlig for fadderoppgaven er det å formidle enhetens verdier og kultur” (rusmestringsenhetens fag- og metodebok:14).*

De innsatte lærer om avdelingens verdier og hvilken kultur som er ønskelig. De innsatte jeg snakket med nevnte alle kameratstøtte. Noen fortalte, som nevnt tidligere, om grupper hvor de snakker om kameratstøtte. Andre fortalte om hvordan de selv hadde opplevd å bruke kameratstøtte i hverdagen. En innsatt sa at når han var fadder for nye innsatte pleide han å spørre de et spørsmål for å sette ting i perspektiv: *"..ser du kameraten din ligge i veigrøfta med et brukket ben og brukket arm, og ikke kan gå, tar du han da opp og ringer til ambulansen, eller går du bare videre?"* (innsatt). Dette utsagnet gjorde inntrykk på meg, og den innsatte sa selv at det var å sette det litt på spissen. Men som han også sa; *"kameratstøtte er å bry seg om noen."* Dette er viktig for de innsatte, og de følger med på hverandre for å sikre at ingen ødelegger rehabiliteringsarbeidet.

*"Det går på tillit, vi følger med på hverandre og har den kameratstøttebiten som går på at hvis man legger merke til at noen driver og ruser seg så skal man gå og ta det opp med den personen. Si til han at dette er ikke akseptabelt, du pisser på min rehabilitering vet at du ruser deg inne på avdelingen. Du ødelegger for meg, gå og fortell det selv eller så må jeg gå å fortelle det"* (innsatt).

I et intervju med en ansatt kom det frem en episode som involverte en av de innsatte som i lang tid hadde vært tilbaketrukken og ikke veldig deltagende i kjernetid.

*"..så kommer han til meg en dag og er fly forbanna fordi en av de andre innsatte skulle ut på perm og hadde spurt hvorvidt denne her ville synes det var greit om han som skulle ut på perm tok med seg steroider inn i fengselet. Og han som jeg snakker om nå.. hans lidenskap er jo da steroider. Og han var kjempesint, for han synes det var så dårlig gjort å sette han i den situasjonen og være nødt til og forholde seg til det. (...) Og det som skjer med denne veldig stille og anonyme personen i gruppa er at han da går ut i fellesskapet etter timen med meg og ber om en gruppe selv der han tar opp det her. Og forteller akkurat hvordan det er framfor hele gruppa (ansatt).*

Vendepunktet for den innsatte som blir beskrevet i sitatet over var at han turte å si fra til resten av gruppa hva som hadde skjedd og hva det gjorde med han. Hvis rusmestringsenheten ikke hadde hatt en kultur for å si i fra om slike ting hadde det nok vært vanskelig for den innsatte å snakke høyt om dette. Det jobbes aktivt med å få kameratstøtteprinsippet inn i hverdagen på avdelingen, og det resulterer i at de innsatte tør å stå frem med ting de mener er skadelige for rehabiliteringen.

Hvis vi ser tilbake på kapittel 7.3 skriver jeg om ærlighet om rus, og at det kan være et problem på avdelingen hvis noen innsatte trikser med substitusjonsmedisiner. En innsatt jeg intervjuet sa dette:

*”..når nye kommer inn og sier de er i LAR så blir vi skeptiske ikke sant. Men det er synd da. Og da blir det vanskelig å gi noe kameratstøtte der, ikke sant. Fordi han kommer jo aldri til å si det, uansett. Hvis jeg hadde triksa og miksa med Ritalin for eksempel, ingen kan bevise det. Da er du jo egentlig like langt” (innsatt)*

Denne innsatte opplever at det legger en begrensning på kameratstøtten på avdelingen hvis noen misbruker egne medisiner. Her ser man igjen at ærlighet og kameratstøtte er nært knyttet, for uten en ærlighet om rus blir det vanskelig for de innsatte å støtte hverandre.

Hvordan fungerer kameratstøtten i fengselet? De innsatte må på et vis velge side. Noen er klare for å gi slipp på rusen og det kriminelle livet, andre er mer ambivalente, de ønsker ikke å gi totalt avkall på dette. Det er en forskjell på innsatte i det at noen velger å følge kameratstøtteprinsippet, mens andre kanskje er mer usikre. Kameratstøtten er tilgjengelig for de innsatte på avdelingen dersom de skulle trenge støtte i sin rehabilitering. Kameratstøtten kan også brukes for å måle ærligheten til de andre innsatte ved en eventuell mistanke om rus. Felles for disse elementene er at de skaper muligheter for rehabilitering i fengsel.



## 9 Et motsetningsfylt forhold

De forrige kapitlene i denne oppgaven har tatt utgangspunktet i de verdiene som rusmestringsenhetens arbeider med. Dette kapitlet undersøker nærmere noen punkter som omhandler konflikten mellom fengselsrammen og rehabiliteringsarbeidet på rusmestringsenheten. Dette gjøres ved å se på elementer på avdelingen som står i kontrast til fengselet for øvrig. Først i kapitlet diskuteres rutiner på avdelingen som strider i mot resten av fengselets regler og rutiner. Deretter drøftes det hvorvidt kontrolltiltakene på rusmestringsenheten legger begrensninger på rehabiliteringsarbeidet. Avslutningsvis presenteres rusmestringsenheten som en type total institusjon.

### 9.1 Motstridende rutiner

Noen ganger kan rusmestringsenhetens arbeid med de innsattes rehabilitering stride i mot regler og rutiner i fengselet for øvrig. Her vil jeg ta opp temaet motstridende rutiner og drøfte det opp i mot spørsmål om rehabiliterings vilkår i fengselet.

På rusmestringsenheten oppfordres de innsatte til å vise seg frem på godt og vondt. Dette gjelder i både kjernetid og fritid og betyr at de innsatte må dele av seg selv i fellesskapet, vise seg frem gjennom atferd og reaksjoner og tankemønster (rusmestringsenhetens fag- og metodebok:8). Hva betyr det å vise seg frem på avdelingen? *"Å reagere er normalt. Ofte vil det likevel være slik at denne målgruppen reagerer på en måte som ikke er adekvat eller i samsvar med det han reagerer på. Når dette kommer til syne viser innsatte områder han kan ha gevinst av å endre på (sst.).* Her påpekes det noe viktig. Det er forventet at de innsatte kommer til å vise reaksjoner som ikke står i stil til det han reagerer på. Dette er normalt for denne gruppen mennesker og det husker avdelingen på i sitt møte med de innsatte. Dette skaper en åpning for de innsatte til å komme med reaksjoner som kanskje ville bli slått ned på andre steder i fengselet. I rehabiliteringsøyemed gir dette muligheter for de innsatte til å selv se hvilke områder de kan ha godt av å endre. Det oppstår her en konflikt med resten av fengselet når de ikke har samme terskel for å tåle de innsatte som på rusmestringsenheten. *"Ofte kan det å vise seg frem stride mot 'fornuft' i et fengsel, da enkelte reaksjoner ville kunne føre til rapport"* (sst.). Fellesskapet som metode på rusmestringsenheten oppfordrer til en type oppførsel som ikke er tillatt i like stor grad ellers i fengselet.

*”Hvis man da med det samme det er atferd som i utgangspunktet fengselet generelt ikke tolerer, så hvis vi da liksom skulle flyttet dem [de innsatte] helt bort så ville vi heller ikke fått den muligheten til å endre. Vi ønsker jo det at de skal få lov å utagere sin rusmestring her hos oss da med alt det innebærer” (ansatt).*

Konflikten mellom det fengselsfaglige og den sosialfaglige rehabiliteringen ligger i nettopp dette at fengselet for øvrig ikke alltid er klare for å stå i de situasjonene som oppstår når en innsatt er utagerende. Utagering er greit inntil et visst punkt, og er også en forutsetning for gruppedeltagelse. I kjernetid er det lov å ha temperatur og det er lov å ha åpne reaksjoner på ting. Men det er en hårfin balanse mellom hensiktsmessig og uhensiktsmessig atferd – selv på rusmestringsenheten.

*”Om nødvendig skal situasjonen og reaksjonen løftes inn i gruppen og snakkes om der (...) Gjentatt uhensiktsmessig atferd av alvorlig art, sal følges opp av avdelingsledere. I ytterste konsekvens kan dette medføre at innsatte mister sin plass ved enheten” (rusmestringsenhetens fag- og metodebok:9).*

For ansatte vil kanskje slik utagerende atferd oppfattes individuelt. Ikke alle har lik terskel for å tåle enkelte typer atferd, og noen vil muligens slå ned på ulike situasjoner som kan oppstå raskere enn andre ville ha gjort. En informant forteller her hva som, i følge han, hadde skjedd ellers i fengselet hvis en slik hendelse hadde oppstått: *”Det som jeg har skjønt ut ifra de betjentene som jobber her så hadde det, hvis en kaffekopp ble slengt i veggen, så trekkes det i en alarm.. så får jo det følger” (ansatt).* Dette sitatet illustrerer en forskjell i reaksjon på rusmestringsenheten og ellers i fengselet. Rusmestringsenhetens ansatte ikke ville ha trukket i en alarm, men det ville ansatte ellers i fengselet ha gjort.

I følge rusmestringsenhetens fag- og metodebok skal det signaliseres til de innsatte at det er trygt å vise seg frem, og trygt å reagere siden dette legger grunnlaget for endring. På uhensiktsmessig atferd skal det gis en umiddelbar tilbakemelding eller korreksjon. Senere kan kontaktbetjenten foreta en -til -en samtale med den aktuelle innsatte.

*”..vi følger jo reglene til resten av fengselet så om en har brutt permisjonen fordi han ikke har avholdt møteplikt så er det permnekt i fire måneder (...) det er på en måte lovverket. Men vi håndterer det jo annerledes her i forhold til det å jobbe ut i fra hvilke erfaringer sitter de igjen med da.. eller den sprekken eller det som gikk feil” (ansatt).*

## 9.2 Nødvendige kontrolltiltak?

Her undersøkes det nærmere hvordan ulike kontrolltiltak utføres på avdelingen og hvordan de oppleves av både innsatte og ansatte. Påvirker disse kontrolltiltakene rehabiliteringen på noen måte?

Først og fremst vil jeg ta en gjennomgang av de typer kontrolltiltak og sikkerhetsarbeid som utføres på rusmestringsenheten. *"Det er hovedsakelig urinprøver og visitasjon. Så kommer det hunder inn innimellom. Det er vel de kontrolltiltakene vi har i forhold til å avdekke rus"* (ansatt).

*"Det er innlåsing.. det er telling tre ganger om dagen (...) Så er det visitasjoner som er vilkårlig.. at vi velger ut en celle om dagen.. det skjer ikke hver dag at vi gjør det, men i hvert fall sånn en til to dager i uka (...) avlytting av telefon.. overvåking av besøk"* (ansatt).

Hvordan oppleves disse kontrollene? Dette svarte flere av informantene på, og svarene var ikke helt det jeg hadde forventet i forkant av mitt feltarbeid. *"Vi er nødt til å ha kontrolltiltak i et fengsel.. det være seg å sjekke for rus eller våpen eller hva det måtte være. Og jeg ser egentlig ikke noe spesiell grunn til at de som sitter hos oss ikke skal ha.. være underlagt de samme reglene"* (ansatt). Reglene for resten av fengselet gjelder også for rusmestringsenheten når det kommer til kontrolltiltak og sikkerhetsarbeid. Angående narkotikakontroll sa en ansatt til meg at *"det hender at folk ber om mer kontroll. For ofte, som et eksempel, så vil man ha en urinprøve for å bevise overfor seg selv og andre at de ikke har noe å skjule"* (ansatt). En negativ urinprøve brukes som et bevis på fremgang og et godt rehabiliteringsløp for den innsatte, og som informanten sa, de innsatte ber ofte om hyppigere kontroller. Dette viser at for noen innsatte kan narkotikakontroller heller være en mulighet for rehabilitering i fengselet.

Om andre kontrolltiltak som for eksempel romsjekk og gittersjekk sa en annen ansatt at *"kontrolltiltak er det ikke noe problem å jobbe med samtidig som du jobber med den rusmestringsproblematikken. Det er ikke noen utfordring det. Det er fullt ut akseptert av de innsatte at vi driver med kontroll"* (ansatt). Denne informanten mener ganske bestemt at de innsatte aksepterer de ansattes kontrollarbeid. Han er sikker på at det både er akseptert og at det ikke kan by på noen utfordringer for de innsatte på avdelingen at hverdagen består av kontroller og rehabiliteringsarbeid side om side.

Men ikke alle ansatte har samme syn på saken. Jeg intervjuet en ansatt som svarte noe annerledes på spørsmålet om ruskontroller hadde noe konsekvenser for forholdet mellom ansatte og innsatte.

*”Jeg tror ikke det har noe betydning, men de innsatte har heller ikke noe valg. Noen innsatte sier ’dere er falske. Dere vil ha tillit fra oss også går dere ned i kjelleren med oss og vil ha oss til å pisse’. Mens andre forstår at man er ansatt på Ullersmo og må følge reglene” (ansatt).*

Informanten forteller at de innsatte ikke har noe valg når det kommer til kontrolltiltakene, og det er riktig. De er innsatte i et fengsel, og underlagt de reglene som er fastsatt for kontroller og sikkerhetsarbeid. De blir gjenstand for kontrolltiltak om de vil eller ei. Konflikten som denne informanten sikter til oppstår når de ansatte på den ene siden er med på å drive rehabiliteringsrettet arbeid med blant annet gruppene i kjernetid, og på den andre siden jobber for fengselet og må utføre kontrolltiltakene de er pålagt. Allikevel opplevde jeg at de aller fleste ansatte jeg snakket med mente at kontrollarbeidet ikke hadde noe å si for rehabiliteringen. *”Generelt sett så har jeg innfunnet meg ganske greit med hvordan det er her, og det har de innsatte også, det er klart det er noen ting her som.. regler som kommer som ikke nødvendigvis er og se på som hensiktsmessig..” (ansatt).*

Det finnes kontrolltiltak som har med sikkerheten på avdelingen å gjøre, og det finnes kontrolltiltak som har med narkotikakontroll å gjøre. Min hensikt er ikke å skape en debatt om hvorvidt de kontrolltiltakene som blir utført på rusmestringsenheten er nødvendige eller ikke, men det er interessant å se på de motsetningene som oppstår mellom fengselet og rusmestringsenheten.

Jeg har til nå drøftet de ansattes syn på kontrolltiltakene på avdelingen. Hva mener de innsatte om kontrolltiltakene. Er de nødvendige? *”Det er helt klart nødvendig. Du vet aldri når det kommer og det.. ja, det er nødvendig” (innsatt).* *”Helt ok. Det skulle jo bare mangle. Det er en del av det å sitte i fengsel. Vi har det jo egentlig ganske behagelig allikevel, fordi det går på tilliten og vi må passe på hverandre” (innsatt).* Informantene på rusmestringsenheten har lite eller ingenting å si om kontrolltiltakene på avdelingen. Det jeg trodde skulle oppleves av både innsatte og ansatte som begrensende for miljøet og rehabiliteringsarbeidet på avdelingen viste seg altså å ikke være av stor betydning for de jeg snakket med. En forklaring på dette kan være at de innsatte er vant til å sitte i fengsel. Alle de innsatte jeg intervjuet hadde tidligere sittet i fengsel, noen opptil flere ganger og på lange

dommer. Kontrolltiltakene blir en del av deres hverdag og selv om de er på en avdeling som rusmestringsenheten, ser ikke det ut til å endre deres holdninger.

Mine funn sammenfaller med det Grøvdal (2001) skriver om kontrolltiltak i fengselet. Hun har forsket på fengselsbetjenters arbeid i Oslo fengsel og skriver at det vil oppstå noen dilemmaer som fengselsbetjentene føler på daglig når de skal utføre kontrolltiltak i fengselet (sst.:143). Videre skriver hun at kontrolltiltakene har blitt en selvfølge for både de innsatte og for betjentene som utfører de, nettopp fordi tiltakene har blitt utført så ofte.

Det oppstår et motsetningsfylt forhold mellom fengselets sikkerhetsarbeid og kontrolltiltak, og rusmestringsenhetens rehabiliteringsarbeid. Men selv om dette forholdet er motsetningsfylt er de ansatte og innsatte på avdelingen godt vant med at dette er en del av deres hverdag. Få gav uttrykk for at kontrolltiltakene var problematiske, men en ansatt jeg pratet med reflekterte over at det kunne oppstå en konflikt ved å jobbe rehabiliteringsrettet samtidig som de må utføre kontroller på de innsatte. På den ene siden oppfordrer de til tillit og trygghet mens de på den andre siden må utføre kontroller fordi de ikke kan ha tillit til de innsatte på enkelte punkter. Enkelte narkotikakontroller som for eksempel urinprøver brukes av innsatte for å kunne vise til gode rehabiliteringsresultater. Dette er grunnen til at mange derfor ber om hyppigere kontroller. På denne måten skaper kontrolltiltakene på avdelingen både muligheter og begrensninger for rehabiliteringen.

### **9.3 En total institusjon i en total institusjon**

*"Her er for så vidt alt styrt, mat, rutiner er styrt. Du har ikke de voldsomme bølgedalene du har der ute i forhold til å kjede deg og.. mangle det meste i livet. (...) Livet i fengsel for en innsatt er veldig greit. Hvis de aksepterer at de skal sone en dom så er livet lagt til rette for at det skal gå ganske greit. Men livet der ute er ikke alltid like greit" (ansatt).*

Rusmestringsenheten er plassert i et eget frittstående bygg i fengselet. Avdelingen henger ikke sammen med noen andre bygninger utenom via kulverten, hvor fengselets bygninger knyttes sammen via underjordiske ganger. På avdelingen er det som andre steder i fengsel på mange områder, som nevnt av informanten over. Det meste av de innsattes hverdag er styrt, og dagene går sin gang. For mange av de innsatte kan nok livet på rusmestringsenheten være et kjærkomment avbrekk fra det turbulente livet de hadde før innsettelse. Jeg hadde flere ganger samtaler med innsatte i fellesskapet som kunne fortelle om en hverdag fylt med usikkerhet, stress, tidspress og misbruk. For flere var det en lettelse å få et avbrekk fra dette når de kom i fengsel for å sone. Rusmestringsenhetens innhold har som

mål å starte en rehabiliteringsprosess så de innsatte kan løslates til en forhåpentligvis annerledes hverdag.

Selv om det kan være trygt å sone på en avdeling som rusmestringsenheten kan det resultere i at de innsatte opplever det en informant kalte for falsk trygghet:

*En spesiell utfordring sånn som jeg ser det er kanskje den tryggheten man skal få på plass når man kommer her.. at mange kommer dit at 'dette går jo kjempefint'. Og det og ruse seg er ikke noe problem i det hele tatt fordi du er så skjerma her, det er så veldig trygge rammer. Når du har falt til ro på avdelinga så er det ikke så mye du trenger å stå i, ikke sant.. i forhold til å gå på butikken eller havne i vanskelige situasjoner med familie... møte gamle kjente, ikke minst. Få tilbud om rus.. så de utfordringene som for så vidt også er en positiv faktor kan jo være en mulighet da i forhold til at noen kommer i den falske trygghetsbobla kanskje" (ansatt).*

Her reflekterer informanten over hvordan de innsatte lett kan kjenne på en falsk trygghet på rusmestringsenheten fordi avdelingen er så skjermet. De innsatte trenger i svært liten grad å forholde seg til resten av fengselet. Stort sett alle aktiviteter skjer innad på avdelingen, ingen har jobb eller skoleplikt, og til og med lufting kan foregå i deres egen luftegård tilknyttet avdelingen.

I fengselet hvor rusmestringsenheten finner sted bor det mange innsatte fordelt på forskjellige avdelinger. De er alle underlagt de samme reglene som håndheves av de ansatte som jobber der. De innsatte lever side om side, gjør det meste i fellesskap og behandles tilnærmet likt. De daglige rutinene til de innsatte er planlagt og dagene er stort sett like, fylt med aktiviteter som jobb, skole, lufting, trening og måltider. Det er dette som i følge Goffman kjennetegner en total institusjon (1991:13). Her vil jeg presentere en måte å se rusmestringsenheten på ved å bruke Goffmans uttrykk 'total institusjon'. Her gir han selv en definisjon på dette begrepet:

*"Deres altomfattende eller totale karakter symboliseres ved den barriere mod sosialt samspill eller interaksjon med omverdenen og mod det at kunne gå, når man vil, som ofte er direkte indbygget i institutionen, f. eks. låste døre, høje mure, pigtrådshegn" (sst:12).*

Hverdagen og rutinene på rusmestringsenheten kan på mange måter passe under denne beskrivelsen av en total institusjon. Tatt i betraktning at avdeling nesten er helt atskilt fra resten av fengselet og i stor grad driver seg selv, kan man si at de på en måte er sin egen

totale institusjon i en total institusjon. *"Vi er jo en egen liten sånn, hva skal jeg si for noe, oase inne på Ullersmo fengsel"* (ansatt).

Samtidig som rusmestringsenheten har kjennetegn som på noen måter kan minne om en total institusjon er det også andre ting som tilsier at de ikke gjør det. Her ønsker jeg å vise på hvilke måter avdelingen skiller seg ut fra Goffmans beskrivelse av den totale institusjonen. Goffman skriver at det foregår en prosess i de totale institusjoner hvor, for eksempel ved et fengsel, dette starter allerede ved inntaksprosessen. De innsatte blir strippet for egne klær og eiendeler og får utdelt like uniformer. Det forventes at de innsatte skal opptre respektfullt overfor de ansatte. *"Personalet føler ofte, at den nyankomne klients villighet til at udvise en passende ærbødighet under modtagelsen er tegn på, at han vil antage rollen som den rutinemæssigt føjelige 'underordnede'"* (1991:21). Det er viktig for de ansatte, skriver Goffman videre, at de innsatte viser ydmykhet og under mottagelsesprosessen får vite hva som forventes av de (sst.:21-22). I tillegg oppleves det som nedverdiggende å miste de personlige eiendelene som er knyttet til hvordan mennesker presenterer seg selv som individer. Slikt individsutstyr er det kun tilgang på i begrenset omfang i fengsler (sst.:23).

Her vil jeg bringe leseren tilbake til rusmestringsenheten. I norske fengsler i dag er mottagelsen i fengselet noe annerledes enn beskrevet av Goffman. De innsatte mister blant annet ikke sine egne klær, men får kun lov å ha et begrenset antall av hvert plagg og hver bruksting de ønsker å ta med. Enkelte ting er det også forbudt å ta med inn i fengselet. På hvert av fengslenes egne nettsider står det beskrevet en slik liste som kan refereres til i forkant av en innsettelse.

På rusmestringsenheten gjelder de samme reglene på dette som i resten av fengselet. Det som er annerledes er fokuset på at de innsatte ikke kun skal være føyelige og underdanige individer. Visst er det viktig at de innsatte følger regler, men metoden på avdelingen åpner for et identitetsarbeid og en endringsprosess som ikke skjer like systematisk på andre avdelinger i fengselet. De innsatte oppfordres til å jobbe frem en egen identitet som nykter, lovlydig og med verktøy for å møte samfunnet etter løslatelse. På denne måten skiller de seg ut fra Goffmans beskrivelse av de underdanige innsatte i totale institusjoner.

En annen av Goffmans beskrivelser av innsatte i en total institusjon har med oppfatningen av tid å gjøre. Goffman skriver at *"den tid, man tilbringer i institutionen, er spildt eller ødelagt eller taget ud av ens liv; det er et livsafsnit, som må skrives på tabskontoen. Det er noget man 'afsoner', 'udstår', 'sidder av' (sst.:55)*. Sammenlignet med hvordan innsatte på rusmestringsenheten opplever sin soning skiller det seg fra Goffmans beskrivelser. *"Jeg håper jeg kan være her et år, ja den tida du kan være her det er jo et år, så*

*håper jeg at jeg kan gå videre i behandling.. kanskje enda litt over et år håper jeg at jeg kan være her for jeg får med meg mye hver eneste dag i disse gruppene, det gjør jeg” (innsatt).* Denne informanten ønsker å være på avdelingen så lenge det lar seg gjøre, gjerne mer enn makstiden som er satt til et år. Dette ønsker han fordi han får med seg så mye i gruppene. Han ønsker mer av dette, mer rehabilitering, og videre forteller han at *”jeg skal være under dette systemet her så lenge som mulig og bruke det som et ettervern. Jeg trenger den tiden, disse årene..” (innsatt).* Innholdsmessig tilbyr rusmestringsenheten de innsatte noe mer enn bare soning, skolegang og jobb. For de innsatte på avdelingen får de noe mer i form av en begynnende rehabilitering på sitt rusproblem. På denne måten kan man derfor si at rusmestringsenheten er en total institusjon i en total institusjon – til en viss grad. Rusmestringsenheten står i kontrast til resten av fengselet når det kommer til innhold og enkelte regler. Rammene for rehabilitering er tilpasset slik at det, i hvert fall til en viss grad, passer til fengselsrammene for øvrig.

Dette kapittelet viser hvordan rusmestringsenheten står i et motsetningsfylt forhold til resten av fengselet på noen måter. Enkelte ting blir styrt på andre måter på avdelingen fordi innholdet er rehabiliteringsbasert. Dette kan til tider skape en konflikt med fengselets sikkerhetsperspektiv. Kontrolltiltak blir i like stor grad utført på rusmestringsenheten som i fengselet for øvrig, uten at det blir sett på som en stor utfordring i forhold til rehabiliteringsarbeidet. Avdelingen kan sammenlignes med en total institusjon. Det som foregår på avdelingen skjer avskåret fra resten av fengselet, de er og driver i stor grad for seg selv, og de har sitt eget innhold som også er annerledes enn hvordan resten av fengselet har det. Goffmans begrep om totale institusjoner har blitt anvendt som en mulig illustrasjon på rusmestringsenhetens likheter og forskjeller med fengselet for øvrig. Dette er med å kaste lys over hvordan rusmestringsenheten posisjonerer seg i det sosiale feltet på Ullersmo, og hvordan de som en rusrehabiliteringsavdeling kan eksistere på innsiden av et fengsel. Her er det også interessant å se nærmere på hva rusmestringsenheten tilbyr de innsatte i rehabiliteringsarbeidet de utfører. Er det rusfrihet som er det eneste målet, eller finnes det ting som er like viktige å ta med seg fra et opphold på avdelingen? Dette diskuteres videre i avslutningskapittelet i denne oppgaven.



# 10 Avslutning

Innledningsvis i denne oppgaven skriver jeg litt om bakgrunnen for etableringen av rusmestringsenheter i Norge. Det har vært et behov for å trappe opp tiltak som kan hjelpe rusmiddelavhengige i fengsel. Å starte en rehabiliteringsprosess i fengsel på den måten som rusmestringsenhetene er tenkt til å gjøre, skaper muligheter for et nytt type innhold i soningen til flere innsatte. Selv om andre tiltak overfor rusavhengige i fengsel har blitt prøvd ut tidligere er det som skjer på rusmestringsenheten en ny innfallsvinkel til rusrehabilitering i fengsel.

Jeg spør hvilke muligheter og begrensninger rusmestringsenheten møter på i sitt arbeid for å hjelpe personer med problemer på grunn av sitt rusbruk, og på hvilken måte rusrehabilitering kan fungere i et lukket fengsel.

## 10.1 Hovedfunn i oppgaven

Informantene forteller hvordan fellesskapet som metode forutsetter at de innsatte er deltagende i sin egen rehabilitering. Igjennom formell kjernetid med grupper, endringsuker, timer hos psykologen, og uformell fritid, lærer de innsatte å være hverandres verktøy. De innsatte forventer svært mye av hverandre. Jeg vil på nytt ta frem et sitat jeg tidligere har brukt, for å illustrere dette: *”Jeg kan lære av deg og dra nytte av det, og du kan lære av meg og dra nytte av det” (innsatt)*. Noe som også har kommet frem er hvordan de ansatte tilrettelegger for slik rehabilitering, mens det forventes at de innsatte skal drive seg selv. De ansatte legger føringer for hva som skal være temaer i gruppediskusjoner og passer på å få alle de innsatte med på deltagelsen. Slik skapes det muligheter for rusrehabilitering i fengsel. Informantene forteller at det som virker hemmende på rehabiliteringsarbeidet er dager det ikke skjer noe, dager hvor det ikke er grupper. De innsatte vil ha flere grupper, mer innhold i ukene, og det merkes på miljøet på avdelingen de dagene som ikke har noe styrt innhold.

Det kom frem i samtaler med informantene at de innsatte finner motivasjon for egen rusrehabilitering i ulike ting. Jeg kategoriserer dette inn i motivasjon som er forankret i en innsatts livsfase, og motivasjon som er styrt av den innsattes ytre hendelser i livet. I tillegg finnes det innsatte som verken passer inn i den ene eller andre kategorien; man kan si at de har en sammensatt motivasjon. De innsatte viser en grunnleggende motivasjon for endring i det at de søker seg til rusmestringsenheten. Dette gjør at de er mottagelige for rehabilitering.

Avdelingens ansatte på sin side setter krav til at de innsattes motivasjon skal tydeliggjøres etter relativt kort tid på avdelingen. Dette kan virke begrensende på de innsatte som er litt tilbaketrukkne og ikke er så frempå som enkelte andre i gruppa. De ansatte kan vurdere om en innsatt skal få beholde sin plass på avdelingen basert på hvor synlig hans motivasjon er. Rusmestringsenhetens regler for dette kan således virke begrensende på noen innsattes rehabilitering.

Den felles luftegården i fengselet blir løftet frem som et spenningsfelt mellom rusmestringsenhetens innsatte og de andre innsatte i fengselet. Her føler de innsatte fra rusmestringsenheten seg utrygge og deres sosiale identitet blir redusert til blant annet smiskere, tystere og narkiser; de laveste på den sosiale rangstigen i fengselet. Den felles luftegården oppleves som en begrensning for de innsattes rehabilitering på rusmestringsenheten, men rusmestringsenheten åpner for en mulighet for å unngå resten av fengselet ved at de tilbyr de innsatte en egen luftegård tilknyttet avdelingen. Her kan de innsatte få være for seg selv og få en ro over sin rehabiliteringsprosess uten påvirkning fra de andre innsatte i fengselet. Å bli behandlet som et menneske trekkes frem av de innsatte som noe som de setter spesielt pris på. Det skaper trygghet når de innsatte er trygge på de ansatte. Samtidig finnes det ting som gjør de innsatte utrygge på de ansatte, for eksempel er de innsatte usikre på om de ansatte ser alle like mye. Det skaper usikkerhet blant flere når de opplever at de innsatte som er mest frempå overfor de ansatte er de som i større grad får oppmerksomhet. Noen innsatte peker på at de ansatte skaffer seg noen favoritter som gjør at andre igjen kanskje lider i stillhet. Det er ikke alle som får oppmerksomhet like lett når de trenger det.

Det er vanskelig å endre en fangekultur som går ut på at de innsatte som har best kontakt med de ansatte oppleves som tystere eller gjør det for å oppnå goder. På rusmestringsenheten tilrettelegges og oppfordres det til gode relasjoner til de ansatte, og en eventuell fangekultur skal endres. Noe annet som også oppleves som begrensende for rehabiliteringsarbeidet er hvis innsatte får seg nære venner på avdelingen. Flere informanter nevner dette, at vennskap blir sett på som lite hensiktsmessig i rehabiliteringssammenheng. De innsatte virker likevel i mine øyne å være venner på avdelingen, men utad til meg i intervjuer ble det påpekt at det kunne være vanskelig å være noens venn i kjernetid når sannheten skal frem og man til tider må være brutalt ærlige med hverandre.

Noe som skaper trygghet og gode vilkår for rehabiliteringsarbeidet som foregår på avdelingen er at de innsatte føler seg trygge på at det som blir sagt i gruppa blir i gruppa. For alles beste har det blitt jobbet frem en kultur på avdelingen som går ut på at ting som blir sagt

i kjernetid i rehabiliteringssammenheng ikke sies videre til noen utenfor avdelingen. Dette gjør at de innsatte føler seg trygge nok på hverandre til å dele stort og smått som løftes inn i gruppa og diskuteres der.

Men hvor ærlige er de innsatte egentlig med hverandre? Dette er vanskelig å måle, men på bakgrunn av informantenes uttalelser om ærlighet foreslår jeg at det åpner seg for fire forskjellige måter de innsatte kan være ærlige på. God rehabilitering forutsetter at det legges til rette for at de innsatte har mulighet til å åpne seg for ulike aktører, på ulike arenaer. Det viser seg for eksempel at de tør å være ærlige på en annen måte hos psykologen enn i samtaler med de ansatte. Dette har noe å gjøre med psykologens taushetsplikt og de ansattes informasjonsplikt. Ulike åpninger for å være ærlig gir mulighet for rehabiliteringsarbeid fordi de innsatte slipper å sitte inne med ting som burde vært sagt. Ting de synes er for privat kan de snakke med psykologen om. De innsatte sier også at det er viktig at de er ærlige overfor seg selv, og med hverandre.

En annen måte de innsatte har anledning til å være ærlige overfor hverandre og avdelingens ansatte har med kameratstøtte å gjøre. Kameratstøtte går ut på å gi støtte, vise ærlighet og være ærlig med gruppa. Det oppsiktsvekkende er at ikke alle innsatte er like klare for å følge kameratstøtteprinsippet. Med jevne mellomrom tas dette opp i gruppa i kjernetid, og de ansatte jobber for at alle skal følge dette prinsippet, og være komfortable med det. Men her støter kameratstøtten på et problem når de innsatte blir bedt om å gjøre motsatt av hva de er vant med fra før. Kameratstøtte er en type kultur som blant annet forventer at de innsatte skal konfrontere en medinnsatt hvis han skulle være rusa, snakker om å ta med rus inn på avdelingen, eller lignende. Hvis vedkommende ikke innrømmer eller selv går til de ansatte for å si i fra, kan de som mistenker rus si i fra til de ansatte selv. I noen innsattes øyne er dette direkte tysting, noe man ikke gjør i fengsel, og det er nettopp denne tankegangen som forsøkes å endres ved å skape en kultur hvor å utøve kameratstøtte på avdelingen er ok. Dette er et godt eksempel på hvordan fengselet for øvrig kommer i konflikt med rusmestringsenhetens metoder. Fengselet og kulturen de innsatte er vant med fra før kan for noen stå i veien for rehabiliteringen og kameratstøtten. På den andre siden opplever flere innsatte å bli støttet i sin rehabilitering av medinnsatte på grunn av kameratstøtten. Hvis noen får russug kan han be om hjelp, og de innsatte kan slå ring om han i den perioden han føler seg utsatt. De innsatte må ta et valg om å følge kameratstøtteprinsippet eller ikke, og noen vil alltid være ambivalente i forhold til dette. Det er grunnen til at de ansatte har et stort fokus på kameratstøtte og holdningsendring i sitt arbeid.

Fengselets regler og rusmestringsenhetens arbeid kommer i konflikt med hverandre på flere punkter. Når fengselet på sin side har ett sett rutiner for enkelte ting, mens rusmestringsenheten har et annet sett rutiner for det samme kan rehabilitering være vanskelig. De fleste ansatte på avdelingen er ansatt av fengselet, og det forventes at reglene i fengselet blir fulgt – også på rusmestringsenheten. Fellesskapet som metode forutsetter at de innsatte åpner seg, og dele stort sett alt med sine medinnsatte i kjernetid. Det de føler er for privat for gruppa har de muligheten til å snakke med psykologen om. Poenget er at når de innsatte er ærlige og får diskutert ting som kanskje er grunnen til at de har ruset seg, eller grunnen til at de begår kriminalitet, kommer det en del følelser til overflaten som de kanskje ikke har kjent på i nykter tilstand. Dette er følelser som avdelingen ønsker at de innsatte skal vise, det er med på å hjelpe de videre i rehabiliteringen. Med slike følelser følger ofte andre reaksjoner, og det er greit på avdelingen å ha litt temperatur, å vise seg frem på godt og vondt. Smeller det en kaffekopp i veggen i frustrasjon straffes ikke dette på lik linje som ellers i fengselet. Rusmestringsenheten ber de innsatte om å være på en måte som ikke hadde blitt akseptert ellers i fengselet. På denne måten står avdelingen i kontrast til resten av fengselet og det kommer frem at de har ulike og motstridende rutiner seg i mellom.

Noe som for meg var uforventet på avdelingen er innsatte og ansattes forhold til kontrolltiltakene. Det er svært få som mener at det kan oppstå en konflikt mellom rusmestringsenhetens rehabiliteringsarbeid og metode, og fengselets kontroll- og sikkerhetsarbeid. På denne måten tolker jeg det som at rusmestringsenheten er en del av fengselet som alle andre avdelinger, kontrolltiltakene er i stor grad akseptert som noe som selvfølgelig må finne sted. Dette er med å illustrere hvordan rusmestringsenheten på noen punkter følger fengselets regler, og hvordan de på andre områder klart skiller seg fra fengselsrammen. Jeg argumenterer for at rusmestringsenheten kan ses som en total institusjon i en total institusjon nettopp av denne grunn.

Ullersmo fengsel har elementer av en total institusjon, for å bruke Goffmans (2001) uttrykk. Og i denne totale institusjonen finner man rusmestringsenheten. Den er adskilt fra resten av fengselet og driver selvstendig i stor grad. Avdelingen har skapt sitt eget sosiale rom inne i fengselets sosiale rom; et sted hvor avdelingens innsatte kan være i fred for resten av fengselet og fullstendig gi seg hen til rehabiliteringsarbeidet som foregår der. På denne måten opplever jeg at avdelingen er en total institusjon i en total institusjon, men bare til en viss grad. Jeg har drøftet på hvilke måter rusmestringsenheten også skiller seg ut fra resten av fengselet, og det er på dette grunnlaget jeg sier at avdelingen kun er en total institusjon inntil

et visst punkt. Med elementer av både straff og rusrehabilitering opplever jeg at rusmestringsenheten eksisterer på innsiden av et lukket fengsel.

Det slår meg er at de innsatte må oppfylle en rekke krav, og være rett mann til rett tid for å bli innvilget en plass på rusmestringsenheten. Når de så har fått en plass oppstår det nye krav som de må oppfylle for å kunne beholde sin plass. Når det i tillegg er kun ti plasser til enhver tid på avdelingen blir dette et eksklusivt tilbud til de få som er innom. En av de innsatte fortalte dette i et intervju med meg:

Innsatt: Alle skal selvfølgelig få hjelp, synes jeg da, men det er jo så, det er jo bare ti plasser i hele regionen, det er jo helt sinnsykt, når man ser at det fungerer ganske bra.

Hilde: Mener du at det kunne vært flere?

Innsatt: Mange flere. Ikke flere folk inne på en avdeling, men flere avdelinger. I forskjellige fengsler..

Trenger Norge mer enn en rusmestringsenhet i hver region? Dette bringer meg videre til mitt neste punkt.

## **10.2 Nasjonale føringer, eller ei**

Siden det ikke foreligger nasjonale føringer på hvordan rusmestringsenhetene skal styres står enhver lokal avdelingen fritt til å forme sitt eget innhold, forutsatt at det er i tråd med det formålet og mandatet gitt av Russtrategien (rusmestringsenhetens fag- og metodebok:1). Uten å vite hvordan tilstanden er på andre rusmestringsenheter i landet har jeg fundert på hvordan ting hadde vært om alle avdelingene hadde vært programstyrt. En av de ansatte jeg intervjuet var glad for at de selv kunne bestemme en del av innholdet på rusmestringsenheten, men samtidig ønsket han mer myndighet til å drive selv.

”Jeg tenker at så lenge vi oppnår de resultatene vi gjør og har de tallene vi har og oppfyller mandatet, eller kravet fra.. politiske myndigheter, så får vi lov å.. holde på sånn som vi holder på. (...) Hvis det er sånn at vi skal drive litt for oss sjøl så får de gi meg den myndigheten jeg trenger til å gjøre det da. Selv om det har en tendens til å bli sånn som jeg ønsker så.. hadde det vært så mye lettere hvis jeg kunne hoppet over et ledd eller to (...) Forståelsen for det vi driver med den er nok begrensa. Og det har jo.. noen klare ulemper” (ansatt).

Dette sitatet tydeliggjør en annen konflikt som oppstår mellom fengselet og ansatte på rusmestringsenheten. Fra politisk hold har de lov til å drive avdelingen som de gjør, men flere jeg snakket med ønsket å bli møtt med større forståelse fra fengselets ledelse. Områder som

rusmestringsenheten oppfatter som viktig for de innsatte kan fra fengselets side bli nedprioritert eller ikke innvilget. Et eksempel på dette er søknader fra de innsatte om diverse ting. Rusmestringsenheten kjenner sine innsatte best, og vet hva som hadde vært nyttig for hver enkelt. Likevel er det ikke alle søknader som rusmestringsenhetens ansatte anbefaler som blir innvilget. Flere ansatte mener at dette kan ha en sammenheng med at ledelsen i fengselet ikke er fullstendig klar over hva rusmestringsenhetens innhold egentlig er. *”Det er ikke veldig mange av de som jobber der borte som kan fortelle hva vi driver med, og i det så.. det gjør jo også at man får litt mindre forståelse for behovene våre egentlig og.. fordi at de er veldig annerledes enn på en annen avdeling, det handler om helt andre ting”* (ansatt). En annen ansatt påpekte at det kan være uheldig å opprette så mange rusmestringsenheter i landet uten nasjonale føringer for metode og innhold.

”Vi sitter jo og venter på retningslinjer da fra sentralt hold, for hvordan de enhetene skal drives.. men det kan vel ta tid. Det er veldig uheldig hvis man har veldig lite innhold i en avdeling som vil kalle seg rusmestringsavdeling, for det er det jo mange som har, vi har jo vært på samlinger og sånn. For det er jo pålegg om å opprette rusmestringsenheter i alle regioner og da blir ikke alle enhetene like” (ansatt).

Med bakgrunn i mine funn på avdelingen tolker jeg dette som at det er både positive og negative sider ved at rusmestringsenhetene i Norge ikke er styrt av nasjonale retningslinjer for innhold og metode. Mye er fritt og opp til den lokale enheten. På den ene siden er det positivt at den enkelte enhet kan tilpasse innhold til det fengselet den befinner seg i. De har frihet til å styre seg selv og til også å tilpasse innhold til den situasjonen de opplever at avdelingen er i til enhver tid. Ulempen ved å ikke ha retningslinjer er at det er vanskelig for ledelsen i fengselet (og andre ansatte) å forstå hva som foregår på en slik avdeling. Det bør foregå en opplysning om avdelingen i mye større grad så innholdet og metodene kan bli bedre kjent for det lokale fengselet. Skjer det, kan det kanskje lede til et bedre samarbeid mellom fengselet og rusmestringsenheten, som igjen kan føre til at rusmestringsenheten vil få bedre vilkår i fengselet.

### **10.3 Hva sitter de innsatte igjen med?**

Avslutningsvis i oppgaven spør jeg her: Hva får de innsatte ut av et opphold på rusmestringsenheten? Her vil jeg på nytt gjengi formålet til rusmestringsenheten på Ullersmo:

*"Rusmestringsenheten skal tilby en rusfri arena med rammer som gjør det mulig for den enkelte å starte sin rehabiliteringsprosess under soning. Dette skal skje gjennom en systematisk og strukturert samarbeidsprosess mellom innsatte og ansatte; på individ- og gruppenivå, med mål om å sette den enkelte i stand til bevisstgjøring, refleksjon og ved reell mulighet til endring av egen livsstil" (rusmestringsenhetens fag- og metodebok:2).*

Det er så mye mer enn rusfrihet de innsatte tar med seg fra avdelingen. Flere jeg snakket med sa at det ikke var noe problem å være rusfri i et fengsel. *"..altså det er lett å unngå å ruse seg i et fengsel, men det er lett å gjøre det og" (innsatt).*

*"Hovedproblematikken er ihvertfall ikke å sitte i fengsel eller at de.. ruser seg i fengsel. For det gjør de ikke så mye av. Hovedproblematikken dems er jo.. å håndtere livet den dagen de kommer ut herfra. Og da handler det om alle de vanlige tingene, altså som å gå på NAV og ta telefoner rundt omkring, skaffe seg jobb, håndtere helt vanlige ting som vi oppfatter som helt vanlige ting å gjøre i en hverdag, det får de ikke til og når de ikke får det til så ruser de seg. Da velger de altså minste motstands vei og gjør det de kan på automatikk og det er å ruse seg. Det er hovedproblematikken. Også er det selvfølgelig noe med å finne ut hvorfor de faktisk ruser seg. Det er noe vi prøver å grave ganske mye i.." (ansatt).*

Dette sitatet mener jeg beskriver ganske godt hva de ansatte ønsker at de innsatte skal få ut av sitt opphold på rusmestringsenheten. Det er mer enn å bli rusfri som står som det viktigste. Hvis det er sånn at de innsatte ikke har noe problem med å holde seg rusfri så er det noe annet som ligger under, grunnene til at de ruser seg er viktig å få tak i. I tillegg er det viktig at de innsatte får med seg ting ut i hverdagen etter løslatelse som gjør at de stiller sterkere enn før innsettelse. Som informanten i sitatet over nevner handler det om helt hverdagslige ting som de innsatte tidligere ikke har greid, eller ikke har hatt erfaring med å gjøre i nykter tilstand. Rusmestringsenheten ligger i et lukket fengsel, og både ansatte og innsatte sier de skulle ønske de hadde muligheten til å dra mer ut på treningsturer i samfunnet som en del av rehabiliteringsarbeidet. Det lar seg ikke gjøre av den grunnen at de er i et lukket fengsel. Dette er sikkert annerledes i åpne fengsler hvor de har etablert rusmestringsenheter, men for den rusmestringsenheten jeg har observert og intervjuet ved blir dette en umulighet. Rehabiliteringsarbeidet kommer igjen i en konflikt med fengselsreglene.

Selv om rusmestringsenhetene ble opprettet med blant annet bakgrunn i tilbakeføringsgarantien (Soria-Moria erklæringen 2005) er det ingen garanti for at de innsatte på rusmestringsenheten skal klare seg i samfunnet etter endt opphold og soning. Det de får med seg er en begynnende rehabiliteringsprosess som de kan ta med seg og bygge videre på. Det er som en ansatt sa; *"for det er klart at når du har deg selv som ditt, altså når*

*hovedprosjektet ditt er deg selv, så er det veldig tungt å jobbe med” (ansatt).* For de innsatte som får muligheten til å begynne å jobbe med seg selv som sitt hovedprosjekt mens de er i fengsel, er ønsket at de skal stille bedre rustet til et nyktert og lovlydig liv i samfunnet. Jeg inkluderer her et sitat fra en innsatt som jeg mener beskriver godt hva han mener er viktig i rehabiliteringen:

*”Om det skulle gå skikkelig skeis, så.. glemmer ikke folk oppholdet her. Det er mye vanskeligere å følge rusmestringsenheten enn å sone borte på blokka. Så.. ja, det fungerer da. Og hvis du kommer ut og du ryker utpå, så er det jo en stor sjans for at du ikke ryker så hardt utpå.. (...) da har du noe å.. holde deg fast i” (innsatt).*

Rusfrihet kan ikke garanteres. Det kan godt hende at flere av de innsatte på rusmestringsenheten får tilbakefall etter at de har forlatt avdelingen. Selv om det skulle gå ”skeis”, har de kanskje tatt med seg noe fra rusmestringsenheten som gjør at veien tilbake til et liv i rusfrihet ikke er så lang. Det at en rehabiliteringsprosess er påbegynt, kan for mange være nok til å føle at de sitter igjen med en bedre forutsetning for å klare livet på utsiden.

Antall ord i oppgaven: 39 826



# Litteratur liste

Bourdieu, Pierre (1995): *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: Pax Forlag.

Bourdieu, Pierre (1999): *Meditasjoner. Méditations pascaliennes*. Oslo: Pax Forlag.

Cappelen, Alexander (2009): *Innsatte. De nasjonale forskningsetiske komiteene*.

<<http://www.etikkom.no/no/FBIB/Temaer/Forskning-pa-bestemte-grupper/Innsatte/>> [Lesedato 16.04.2013]

Christie, Nils og Kjetil Bruun (2003): *Den gode fiende. Narkotikapolitikk i Norden*. 3. reviderte utgave. Oslo: Universitetsforlaget.

Crewe, Ben (2009): *The Prisoner Society: Power, adaption and social life in an English prison*. Oxford: Oxford University Press.

Crewe, Ben (2011): "Depth, weight, tightness: Revisiting the pains of imprisonment". I: *Punishment & Society*, vol. 13, nr. 5, 509-529.

Fangen, Katrine (2010): *Deltagende observasjon*. 2. utgave. Bergen: Fagbokforlaget.

Foucault, Michel (2002a): "The Subject and Power". I: James D. Faubion (red.): *Michel Foucault: Power: Essential works of Foucault 1954-1983*. 3. utgave. London: Penguin Books Ltd.

Foucault, Michel (2002b): *Forelesninger om regjering og styringskunst*. Oslo: J.W. Cappelens Forlag.

Foucault, Michel (2003): "The Subject and Power". I: Paul Rabinow og Nikolas Rose (red.): *The Essential Foucault: Selections from essential works of Foucault, 1954-1984*. New York: The New Press.

Friestad, Christine og Inger Lise Skog Hansen (2004): *Levekår blant innsatte*. Oslo: Fafo.

Furuholmen, Dag og Arne Schancke Andresen (2012): *Fellesskapet som metode. Miljøterapi og evaluering i behandling av stoffmisbrukere*. 3. utgave. Oslo: J. W. Cappelens forlag.

Galtung, Johan (1959): *Fengselssamfunnet*. Oslo: Universitetsforlaget.

Giertsen, Hedda (2012): "Policy on drugs in Norwegian prisons: Increased control, answers to poverties and looking for a life after release". I: *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, vol. 29, nr. 6, 589-604.

Goffman, Erving (1975): *Stigma. Om avvigerens sociale identitet*. København: Gyldendal Forlag.

Goffman, Erving (1991): *Anstalt og menneske. Den totale institution socialt set*. 7. utgave. København: Paludan.

Grøvdal, Yngvil (2001): *Sånn er det bare! En kvalitativ studie av fengselsbetjentes arbeid*. Oslo: Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Universitetet i Oslo.

Halvorsen, Knut (2008): *Å forske på samfunnet. En innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. 5. utgave. Oslo: J. W. Cappelens Forlag.

Hammerlin, Yngve (2008): *Om fangebehandling, fange- og menneskesyn i norsk kriminalomsorg i anstalt 1970-2007*. Dr.philosavhandling ved Institutt for kriminologi og rettssosiologi, Det juridiske fakultet. Oslo: Universitetet i Oslo.

Hviid Jacobsen, Michael, Anja Jørgensen og Stine Svendsen-Tune (2002): "Sensitiv sociologi. Undersøgelser af udsatte og udstødte mennesker". I: Hviid Jacobsen, Michael, Søren Kristiansen og Annick Prieur (red.): *Liv, fortælling, tekst. Streiftog i kvalitativ sociologi*. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag.

Johannessen, Asbjørn, Per Arne Tufte og Line Christoffersen (2010): *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. 4. utgave. Oslo: Abstrakt forlag.

Kolind, Torsten, Vibeke Asmussen Frank, Hellevibeke Dahl og Mie Birk Haller (2012): "Prison drug treatment in Denmark: A historical outline and an analysis of the political debate". I: *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, vol. 29, nr. 6, 547-560.

Kriminalomsorgen (2008): *Kriminalomsorgens helhetlige russtrategi 2008-2011*. Kriminalomsorgens sentrale forvaltning: Oslo.

Lie, Gro Th. Og Inger Granby (2011): *Mennesket bak rusen. Om Selbukollektivets historie, ungdommens utviklingsprosess og betydningen av annerkjennelse*. Bergen: Fagbokforlaget

Lossius, Kari (2012): "Om å ruse seg". I: Kari Lossius (red.): *Håndbok i rusbehandling. Til pasienter med moderat til alvorlig rusmiddelavhengighet*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.

Mathiesen, Thomas (1965): *The defences of the weak*. London: Tavistock Publications.

Nafstad, Ida (2013): *Et anstendig menneske. Møter mellom rusbrukere og det offentlige rom i Oslo*. Oslo: Det Juridiske fakultetet, Universitetet i Oslo.

Neumann, Iver B. (2003): "Innledning: Regjeringsbegrepet og regjeringens historiske fremvekst". I: Neumann, Iver B. og Ole Jacob Sending (red.): *Regjering i Norge*. Oslo: Pax Forlag.

Neumann, Iver B. (2011): *Tilbake til Durkheim: staten og antropologien*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Nylander, Per Åke, Claes Holm, Elma Jukic og Odd Lindberg (2012): *"Drug treatment in Swedish prisons – moving towards evidence-based interventions?"* I: *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, vol. 29, nr. 6, 561-574).
- Prieur, Annick og Carsten Sestoft (2006): *Pierre Bourdieu: En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Repstad, Pål (2007): *Mellom nærhet og distanse. Kvalitative metoder i samfunnsfag*. 4. reviderte utgave. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rusmestringsenhetens fag- og metodebok (2009): *Rusmestringsenheten i Ullersmo fengsel. Mandat, metode og rutiner*. Privat kopi. Ikke publisert.
- Rusmestringsenheter (2013):  
<<http://www.kriminalomsorgen.no/rusmestringsenheter.253069.no.html>>  
[Lesedato 16.04.2013]
- Russtrategien (2008): *Kriminalomsorgens helhetlige russtrategi 2008-2011*. Oslo: Kriminalomsorgens sentrale forvaltning.
- Soria-Moria erklæringen (2005): *Plattform for regjeringssamarbeidet mellom Arbeiderpartiet, Sosialistisk Venstreparti og Senterpartiet 2005-2009*.
- St.meld. nr. 37 (2007-2008) *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn (kriminalomsorgsmelding)*. Oslo: Justis- og politidepartementet.
- Straffegjennomføringsloven. *Lov om gjennomføring av straff mv.* av 18. mai 2001 nr. 21.
- Thaagaard, Tove (2009): *Systematikk og innlevelse: en innføring i kvalitativ metode*. 3. Utgave. Bergen: Fagbokforlaget.

Tourunen, Jouni, Antti Weckroth og Teemu Kaskela (2012): "Prison based drug treatment in Finland: History, shifts in policy making and current status". I: *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, vol. 29, nr. 6, 575-588.

Tungland, Else M., Marie Smith-Solbakken og Tor Claussen (1996): *Talent eller klient? Om unge stoffmisbrukeres kulturøkonomiske avhengighet*. Stavanger: Rogaland Research.

Ugelvik, Thomas (2011): *Fangenes friheter. Makt og motstand i et norsk fengsel*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ullersmo fengsel (2013): < <http://www.ullersmofengsel.no/> > [Lesedato 16.04.2013]

# Vedlegg

**Vedlegg 1** – NSD godkjenning

**Vedlegg 2** – Informasjonsbrev til ansatte

**Vedlegg 3** – Informasjonsbrev til innsatte

**Vedlegg 4** – Samtykkeskjema til ansatte

**Vedlegg 5** – Samtykkeskjema til innsatte

**Vedlegg 6** – Intervjuguide ansatte (avd. leder, miljøterapeut, rusfaglig ansvarlig)

**Vedlegg 7** – Intervjuguide ansatte (fengselsbetjenter)

**Vedlegg 8** – Intervjuguide ansatte (psykolog)

**Vedlegg 9** – Intervjuguide innsatte

**Vedlegg 10** – Observasjonsguide

## Vedlegg 1

### Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste AS

NORWEGIAN SOCIAL SCIENCE DATA SERVICES



Harald Hårfagres gate 29  
N-5007 Bergen  
Norway  
Tel: +47-55 58 21 17  
Fax: +47-55 58 96 50  
nsd@nsd.uib.no  
www.nsd.uib.no  
Org.nr. 985 321 884

Hedda Giertsen  
Institutt for kriminologi og rettssosiologi  
Universitetet i Oslo  
Postboks 6706 St. Olavs plass  
0130 OSLO

Vår dato: 03.02.2012

Vår ref: 29219 / 3 / MSS

Deres dato:

Deres ref:

### TILRÅDING AV BEHANDLING AV PERSONOPPLYSNINGER

Vi viser til melding om behandling av personopplysninger, mottatt 02.01.2012. Meldingen gjelder prosjektet:

29219  
Behandlingsansvarlig  
Daglig ansvarlig  
Student

Rusmestringsenheten på Ullersmo fengsel  
Universitetet i Oslo, ved institusjonens øverste leder  
Hedda Giertsen  
Hilde Heisholt

Personvernombudet har vurdert prosjektet, og finner at behandlingen av personopplysninger vil være regulert av § 7-27 i personopplysningsforskriften. Personvernombudet tilrår at prosjektet gjennomføres.

Personvernombudets tilråding forutsetter at prosjektet gjennomføres i tråd med opplysningene gitt i meldeskjemaet, korrespondanse med ombudet, eventuelle kommentarer samt personopplysningsloven/-helseregisterloven med forskrifter. Behandlingen av personopplysninger kan settes i gang.

Det gjøres oppmerksom på at det skal gis ny melding dersom behandlingen endres i forhold til de opplysninger som ligger til grunn for personvernombudets vurdering. Endringsmeldinger gis via et eget skjema, [http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk\\_stud/skjema.html](http://www.nsd.uib.no/personvern/forsk_stud/skjema.html). Det skal også gis melding etter tre år dersom prosjektet fortsatt pågår. Meldinger skal skje skriftlig til ombudet.

Personvernombudet har lagt ut opplysninger om prosjektet i en offentlig database, <http://www.nsd.uib.no/personvern/prosjektoversikt.jsp>.

Personvernombudet vil ved prosjektets avslutning, 30.06.2013, rette en henvendelse angående status for behandlingen av personopplysninger.

Vennlig hilsen  
  
Vigdis Namtvedt Kvalheim

Marie Strand Schildmann

Kontaktperson: Marie Strand Schildmann tlf: 55 58 31 52  
Vedlegg: Prosjektvurdering

## Personvernombudet for forskning



### Prosjektvurdering - Kommentar

Prosjektnr: 29219

Formålet med prosjektet er å undersøke de ansattes og innsatte ved rusmestringsenheten ved Ullersmo fengsel ulike erfaringer med enheten.

Utvalget består av innsatte og ansatte ved Ullersmo fengsel, totalt 12 personer.

Personvernombudet finner informasjonsskrivet tilfredsstillende, forutsatt at følgende formulering fjernes: "...og jeg vil følge deres regler i forhold til taushetsplikt".

Ombudet gjør oppmerksom på at prosjektet må meldes til og godkjennes av Kriminalomsorgen, ved det regionkontor som fengselet tilhører.

Datamaterialet innhentes gjennom personlig intervju, gruppeintervju og observasjon. Ombudet gjør oppmerksom på at det i forbindelse med observasjon må innhentes samtykke fra samtlige som er til stede, da du vil få tilgang til taushetsbelagte opplysninger. Det gjelder uavhengig av om du skal registrere noe.

I forbindelse med intervjuene innhentes opplysninger om informantenes egne erfaringer, kunnskaper og refleksjoner rundt rusmestringsenheten, hvordan de opplever fengselet og livet ved rusmestringsenheten, samt hvordan de opplever sanksjonssystemet, tiltak og en dag ved enheten. Intervjuene registreres som lydfiler.

Det behandles sensitive opplysninger om at en person er siktet, mistenkt eller dømt for en straffbar handling, samt helseforhold, jf. personopplysningsloven § 2, punkt 8 b) og c).

Datamaterialet behandles på privat pc tilknyttet internett. Ombudet forutsetter at dette er i tråd med interne retningslinjer for informasjonssikkerhet ved Universitetet i Oslo.

Dato for prosjektslutt er 30.06.2013. Datamaterialet anonymiseres ved at lydfiler slettes. Indirekte personidentifiserende opplysninger fjernes, omskrives eller grovkategoriseres.



## Vedlegg 2

# **TIL DEG SOM JOBBER VED RUSMESTRINGSENHETEN FORESPØRSEL OM Å DELTA I INTERVJU**

Jeg heter Hilde Heisholt og er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo.

I oppgaven min skal jeg skrive om rusmestringsenheten ved Ullersmo fengsel. Jeg er interessert i å finne ut om hvordan denne enheten fungerer og hvordan avdelingen oppleves av både innsatte og ansatte her. For å få informasjon om dette ønsker jeg å intervju deg som jobber på denne avdelingen.

Spørsmålene vil blant annet dreie seg om din hverdag og dine erfaringer rundt det å jobbe ved rusmestringsenheten.

Under intervjuene ønsker jeg å bruke lydopptaker hvis du synes det er greit. I tillegg kommer jeg til å ta notater. Etter at oppgaven er levert våren 2013, vil alle data bli slettet. I oppgaven vil informasjonen være anonym slik at ingen som er intervjuet vil kunne bli kjent igjen. Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S, og jeg vil følge deres regler i forhold til taushetsplikt

Det er frivillig å delta, og du kan når som helst trekke tilbake samtykket ditt hvis du skulle ønske det. Dette vil ikke få noen konsekvenser for deg, og det du har sagt vil sløyfes.

Hvis du ønsker å delta finner vi sammen ut av tidspunkt for intervjuet. Jeg kommer til å ha med meg et samtykkeskjema som du kan signere hvis du vil delta på intervjuet.

Dersom noe er uklart eller det er noe du lurer på, kan du ta kontakt med meg på [redacted] Du kan også kontakte min veileder Hedda Giertsen på [redacted]

Med vennlig hilsen  
Hilde Heisholt  
Institutt for kriminologi og rettssosiologi  
Postboks 6706, St. Olavs plass  
0130 Oslo

### Vedlegg 3

## **TIL DEG SOM SONER VED RUSMESTRINGSENHETEN**

### **FORESPØRSEL OM Å DELTA I INTERVJU**

Jeg heter Hilde Heisholt og studerer kriminologi ved Universitetet i Oslo.

I oppgaven min skal jeg skrive om rusmestringsenheten ved Ullersmo fengsel. Jeg er interessert i å finne ut om hvordan denne enheten fungerer og hvordan avdelingen oppleves av både innsatte og ansatte her. For å få informasjon om dette ønsker jeg å intervju deg som soner ved rusmestringen.

Spørsmålene vil blant annet dreie seg om din hverdag og dine erfaringer rundt det å sone ved rusmestringsenheten.

Under intervjuene ønsker jeg å bruke lydopptaker hvis du synes det er greit. I tillegg kommer jeg til å ta notater. Etter at oppgaven er levert våren 2013, vil alle data bli slettet. I oppgaven vil informasjonen være anonym slik at ingen som er intervjuet vil kunne bli kjent igjen. Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S, og jeg vil følge deres regler i forhold til taushetsplikt

Det er frivillig å delta, og du kan når som helst trekke tilbake samtykket ditt hvis du skulle ønske det. Dette vil ikke få noen konsekvenser for deg, og det du har sagt vil sløyfes.

Jeg kommer til å ha med meg et samtykkeskjema som du kan signere hvis du vil delta på intervjuet.

Dersom noe er uklart eller det er noe du lurer på, kan du ta kontakt med meg på [redacted] Du kan også kontakte min veileder Hedda Giertsen på [redacted]

Med vennlig hilsen  
Hilde Heisholt  
Institutt for kriminologi og rettssosiologi  
Postboks 6706, St. Olavs plass  
0130 Oslo

## Vedlegg 4

### TIL DEG SOM JOBBER PÅ RUSMESTRINGSSENHETEN FORESPØRSEL OM Å DELTA I INTERVJU

Jeg heter Hilde Heisholt og er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo. Dette intervjuet vil ta ca. en time. Spørsmålene vil blant annet dreie seg om din hverdag og dine erfaringer rundt det å jobbe ved rusmestringsenheten.

Under intervjuet ønsker jeg å bruke lydopptaker hvis du synes det er greit. I tillegg kommer jeg til å ta notater. Etter at oppgaven er levert våren 2013, vil alle data bli slettet. I oppgaven vil informasjonen være anonym slik at ingen som er intervjuet vil kunne bli kjent igjen. Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Det er frivillig å delta, og du kan når som helst trekke tilbake samtykket ditt hvis du skulle ønske det. Dette vil ikke få noen konsekvenser for deg, og det du har sagt vil sløyfes.

---

### SAMTYKKE TIL Å DELTA I INTERVJU

☐ Jeg har mottatt informasjon om studiet av rusmestringsenheten ved Ullersmo fengsel og ønsker å delta i intervju.

\_\_\_\_\_  
Signatur

Takk for at du ønsker å delta.

Med hilsen,

Hilde Heisholt  
Student v/Institutt for kriminologi og rettssosiologi  
Universitetet i Oslo

## Vedlegg 5

### TIL DEG SOM SONER PÅ RUSMESTRINGSSENHETEN FORESPØRSEL OM Å DELTA I INTERVJU

Jeg heter Hilde Heisholt og er masterstudent i kriminologi ved Universitetet i Oslo. Dette intervjuet vil ta ca. en time. Spørsmålene vil blant annet dreie seg om din hverdag og dine erfaringer rundt det å sone ved rusmestringsenheten.

Under intervjuet ønsker jeg å bruke lydopptaker hvis du synes det er greit. I tillegg kommer jeg til å ta notater. Etter at oppgaven er levert våren 2013, vil alle data bli slettet. I oppgaven vil informasjonen være anonym slik at ingen som er intervjuet vil kunne bli kjent igjen. Studiet er meldt til personvernombudet for forskning, Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste A/S.

Det er frivillig å delta, og du kan når som helst trekke tilbake samtykket ditt hvis du skulle ønske det. Dette vil ikke få noen konsekvenser for deg, og det du har sagt vil sløyfes.

---

### SAMTYKKE TIL Å DELTA I INTERVJU

☐ Jeg har mottatt informasjon om studiet av rusmestringsenheten ved Ullersmo fengsel og ønsker å delta i intervju.

\_\_\_\_\_  
Signatur

Takk for at du ønsker å delta.

Med hilsen,  
Hilde Heisholt  
Student v/Institutt for kriminologi og rettssosiologi  
Universitetet i Oslo

## Vedlegg 6

### Intervjuguide ansatte sosialfaglige

#### 1. Introduksjon:

Noe du lurer på? Hvor lang tid har du?

Intervjuet vil vare i ca. en time..

OK med lydopptaker?

Alder? Er du i 20-30-40 årene?

Hvor lenge har du jobbet her?

Hvilke typer rehabiliteringsarbeid er du med på? Kan du fortelle hva det rehabiliteringsrettede arbeidet her går ut på – kort fortalt?

Hvilken profesjonsbakgrunn har du?

Hvem er du ansatt av? Fengselet eller stat/kommune?

Synes du det er en god ide med rustilbud/rehabilitering i norske fengsler? Hvorfor?

Er det mange problemer med rus og rusmisbruk i fengslene?

Hva er din motivasjon for å jobbe med rusrehabilitering her?

#### 2. De innsatte i rehabilitering:

Hvordan foregår søknadsprosessen til denne avdelingen? Søknader, skriftlig, muntlig, intervjuer, personlig møte med søker?

Hvordan henvender man seg til potensielle søkere?

Hvilke kriterier ligger til grunn for inntak? (På hvilken måte må den innsatte kvalifisere, evt. hvordan; er det lagt vekt på gruppesammensetning eller andre ting?)

Skjer det at søknader til rusmestringsenheten ikke blir tatt i betraktning? Kan du gi et eksempel? Hva mener du om det?

Hva vil du si er hovedproblemene til de innsatte du møter her på avdelingen?

Er rehabiliteringen rettet mot visse typer av innsatte? Typ og varighet av rusbruk?

Temperament? Etnisitet? Når i den innsattes soningsforløp er det best med rehabiliterende arbeid?

Hvilke rusmidler har de innsatte typisk tatt? Før de kom til RME (få frem bredden i stoffbruk)

Hvilken rolle har rusmidler spilt for den innsatte ifølge din erfaring? Hva gjør rusmidlene med dem – før; eller i fengsel pga. abstinenser? Hukommelse, temperament?

Hva er dere gode på å hjelpe de innsatte med og hva er vanskeligere å endre på?

#### 3. Motivasjon:

Hva tror du har motivert de innsatte til å begynne med rehabilitering?

Hvordan holder du motivasjonen deres oppe? Er det lett eller vanskelig? Kan du gi noen eksempler?

Tror du de innsatte ville være i rehabilitering/behandling hvis de ikke hadde sittet i fengsel? Hvorfor/hvorfor ikke?

#### 4. Rehabiliteringen:

Hva er hovedfokusområdene i den rehabiliteringen som du er med på å lage? Mål/delmål?

Kan du beskrive hvordan det rehabiliteringsrettede arbeidet foregår? Grupper eller individuelt? Hvor ofte? Hva skjer i de forskjellige type gruppene? Hva snakker dere om og hvordan?

Hvilke metoder arbeider dere med?

Kan du fortelle noe om hvordan en god dag ser ut? Hvorfor var den god? Hvordan var dialogen? Hva lykkes dere med å oppnå?

Hva tror du de innsatte synes var viktig i den/i slike situasjoner?

Kan du også fortelle noe om hvordan en dårlig dag ser ut?

Får de innsatte medisinsk hjelp? For eksempel angstdempere?

Hva med typer av substitusjonsmedisiner? Hva synes du om medisinerer?

Har du noe inntrykk av hvordan de innsatte opplever å være i fengsel?

Hvordan forholder dere dere til den innsattes opplevelser av å være i fengsel? – for eksempel problemer med andre innsatte, savn av venner og familie, psykisk stress mm.? Kan du gi noen eksempler?

Bruker dere russamtaler som en del av rehabiliteringsarbeidet? Hvis ja; hvordan synes du det fungerer? I hvilke situasjoner tar dere i bruk russamtalen?

Utarbeider dere en fremtidsplan/løslatelsesplan (individuell plan) med de innsatte når de er ferdig her på avdelingen? (Få frem konkrete eksempler)

#### 5. De institusjonelle rammene:

Er det noen spesielle utfordringer med å arbeide med stoffmisbrukere i fengsel? Er det noen fordeler/ulempes med det? For eksempel at det er mulig å jobbe med den innsatte over lenger tid, eller at ting forandrer seg når en innsatt løslates/overføres til et annet sted?

Hvilke kontrolltiltak er det på denne avdelingen? For eksempel sikkerhet, låsing, narkotikakontroll osv.

Hva synes du om kontrolltiltak i forhold til rehabiliteringen? Er det nødvendig? Kan du fortelle på hvilken måte, gi eksempler?

Hvilke sanksjoner kan dere ta i bruk – positive og negative – overfor de innsatte? (eks. belønning, isolasjon, nektelse/fremskyndelse av perm, bøter eller andre fordeler) Hva synes du om det?

Føler du at du må gå på kompromiss med deler av rehabiliteringsopplegget fordi den foregår i fengselsregi?

Hvilke tanker har du om din rolle som (rusfaglig ansvarlig, miljøterapeut, avdelingsleder) i en fengselsinstitusjon?

#### 6. Samarbeid med andre ansatte:

Er det avsatt nok ressurser til god rehabilitering?

Har dere god kontakt med fengselsledelsen?

Hvordan vil du si at miljøet er her på avdelingen?

Hvordan opplever du samarbeidet med andre personalgrupper her på avdelingen?

Helsefaglige og betjenter? Hva fungerer bra/mindre bra?

Hvilken rolle spiller den profesjonelle (yrkes/utdannelses/erfaringsmessige) bakgrunnen til de ansatte for hvordan dere forstår og arbeider med de innsatte?

Har du inntrykk av at de andre ansatte opplever rusmestringsenheten på samme måte som deg? Hvorfor/hvorfor ikke?

#### 7. Forholdet til de innsatte:

Hva slags forhold har du til de innsatte her på avdelingen?

Kjenner du alle like godt? Hvorfor/hvorfor ikke?

Hva opplever du at de innsatte kommer til deg med? Hva forteller de/ønsker de hjelp til?

Opplever du at innsatte kommer til deg med andre ting enn de kommer til andre ansatte med?  
(Konkrete eksempler)

#### 8. Etniske minoriteter:

Er det annerledes å jobbe med etniske minoriteter med stoffmisbruk enn etnisk norske?  
(Hvordan?)

Har dere en politikk i forhold til etniske minoriteter? Eventuelt hva synes du om det?

Hvilke momenter legges vekt på? Pasientrettigheter, språk osv.? Andre ting?

Vil du si at religion er et problem?

Kommer det andre type problemer i fokus? Eller synes du at det er de samme problemer som med etnisk norske?

Har de andre forventninger til hva du kan gjøre for dem?

Hva tror du folk flest tenker om rusmestringsenheten? Om rustilbud i fengsel?

Oppsummere. Noe du vil tilføye?

## Vedlegg 7

### Intervjuguide fengselsbetjenter

#### 1. Introduksjon

Noe du lurer på? Hvor lang tid har du?

Intervjuet vil vare i ca. en time..

OK med lydopptaker?

Alder? Er du i 20-30-40-50 årene?

Hvor lenge har du jobbet her? I dette fengselet? Andre fengsler/steder?

Har du mottatt spesiell kursing i forhold til rusbehandling/rusrehabiliterende arbeid?

Hvem er du ansatt av? Fengselet?

#### 2. Dine oppgaver

Kan du fortelle litt om arbeidet ditt? Hva er dine daglige/ukentlige rutiner? KB rutiner?

#### 3. Rusmidler og rusmisbrukere

Er det mye rus i fengsel i følge din erfaring? Hvilke type rusmidler er det snakk om?

Hva er utfordringene i forhold til rusmidler i fengsel? Er det noen fordeler med det?

Tror du rusmidler har noen betydning for forhold mellom de innsatte? (For eksempel sterke/svake innsatte, rusgjeld, konflikter.) Kan du fortelle litt om dette? Gi gjerne eksempler.

Har rusmidler noe å si for hvordan stemningen er på blokkene? På hvilke måter?

Er det noen forskjeller på type rusmidler som blir brukt? (Marijuana, kokain, heroin, alkohol, anabole steroider?)

Synes du at rusmidler påvirker forholdet mellom innsatte og ansatte? På hvilke måter?

Hvordan kan du se/oppdage at en innsatt har et rusbruk/rusproblem?

Hva gjør du hvis du finner ut av dette?

Synes du at rusmisbrukere er en ekstra sårbar gruppe? (Er det forskjellige typer rusmisbrukere? Noen som er ekstra sårbare?)

#### 4. Rehabiliteringsarbeid

Hvordan blir en rusmisbruker referert til rusrehabilitering/behandling?

Snakker du med han? Hvordan motiverer du han?

Hvem formidler du anbefalingen (til rehabilitering/behandling) til? Kan du gi et eksempel på hva du skriver i en anbefaling?

Hva er typen rehabilitering/behandling her rettet mot?

Har du noen arbeidsoppgaver i forhold til det rehabiliteringsrettede arbeidet på denne avdelingen? (kjernetid, samtaler, følge innsatte til psykolog eller utdeling av medisiner?)

Synes du at rehabiliteringen er nyttig for

-de innsatte? På hvilken måte?

-atmosfæren/stemningen på avdelingen? På hvilken måte?

-forholdet mellom innsatte og ansatte? På hvilken måte?

-forholdet mellom de innsatte? På hvilken måte?

Kan du fortelle noe om hvordan en god dag ser ut for deg? Hva skjedde som gjorde at den var god? Hvordan var dialogen? Hva lykkes dere med å oppnå?



Kan du også fortelle noe om hvordan en dårlig dag ser ut for deg? Hvorfor var den dårlig? Hva synes du om den doble rollen fengselet har med og både stå for sikkerhetsarbeid og på samme tid ?resosialisere? innsatte?

- kan du gi noen beskrivelser av hvordan du er med på å opprettholde orden og sikkerheten på avdelingen?
- og noen beskrivelser av hvordan du jobber med resosialisering?
- Har du hatt noen positive og negative erfaringer med sikkerhet og resosialisering?

Hvilke tanker har du om din rolle som fengselsbetjent på denne rusmestringsavdelingen? Har du hørt om russamtalen? Fått opplæring? Synes du det fungerer? I hvilke situasjoner tar dere i bruk russamtalen?

Er du med på å utarbeide en fremtidsplan/løslatelsesplan med den innsatte for nå de skal videre herfra avdelingen? Konkret hvordan foregår dette arbeidet?

## 5. Samarbeid med andre ansatte

Hvordan vil du si at miljøet er her på avdelingen?

Hvordan ser du på samarbeidet mellom fengselsbetjenter og andre type ansatte på avdelingen?

Hvilke punkter er spesielt viktige i forhold til det daglige samarbeidet?

- Har dere daglige/ukentlige møter? Hvilke type temaer tar dere vanligvis opp på disse møtene?
- Hvilke roller finnes det i forbindelse med vurderinger av de innsatte i rehabilitering?

Har deltagelsen/progresjonen i rme/det rehabiliteringsrettede arbeidet noe å si for den innsattes privilegier/løslatelse eller andre ting? Kan du fortelle hvordan?

- Hvem bestemmer og hvordan blir det bestemt om en innsatt er klar/ikke klar for løslatelse?

Er det her på avdelingen dette blir bestemt eller må man høyere opp i systemet?

- er det forskjell på de fengselsbetjentene som jobber med rusrehabiliterende arbeid her på avdelingen og andre fengselsbetjenter?

Hva må til for å oppnå et godt samarbeid på tvers av typer ansatte? Kan du gi eksempler på når det fungerer bra og når du ikke fungerer så bra?

Har du taushetsplikt? Hvordan fungerer taushetsplikten i forhold til innsatte i rusrehabiliterende arbeidet/på rme?

Har du inntrykk av at de andre ansatte opplever rusmestringsenheten på samme måte som deg?

Hvorfor/hvorfor ikke?

## 6. Ruskontroller

Hva er din erfaring med rusmiddelkontroll i fengsel?

- hvilke type kontroller utføres det i fengsel? (urinprøver? Razzia/søking av celler? Etc.)
- Hvilke reaksjoner/sanksjoner brukes i dette fengselet ved funn av rusmidler eller rusbruk? (Er det forskjell på hvilke typer stoff som er involvert?)
- Hvilke reaksjoner/sanksjoner brukes på denne avdelingen ved funn av rusmidler eller rusbruk? (Er det forskjell på hvilke typer stoff som er involvert?)
- Er det noen spesielle privilegier/unntak dere gjør for innsatte på denne avdelingen ved positive funn? Hvis det er tilfelle, hvilke typer dreier det seg om?

Tror du rusmiddelkontroller har positive eller negative konsekvenser for forholdet mellom:

- innsatte og ansatte?
- innsatte imellom?

-for den individuelle innsatte?

-for ditt arbeid?

Er din personlige dømmekraft viktig i forhold til utførelsen av rusmiddelkontroller?

Hvordan? Hvis mulig, kan du gi eksempler? Er det noen typer rusmidler dere reagerer strengere på i forhold til andre?

Utfører alle betjentene rusmiddelkontroller og reaksjoner/sanksjoner på samme måte? Er noen strengere enn andre? (Beskriv hvordan dette foregår i praksis)

## 7. Forskjellige grupper innsatte

Hva slags forhold har du til de innsatte her på avdelingen?

Kjenner du alle like godt? Hvorfor/hvorfor ikke?

Hva opplever du at de innsatte kommer til deg med? Hva forteller de/ønsker de hjelp med?

Opplever du at de innsatte kommer til deg med andre ting enn de kommer til andre ansatte med? (Konkrete eksempler)

Er det forskjellig å jobbe med etniske minoriteter i rusrehabiliterende arbeid enn det er å jobbe med etniske nordmenn/svensker/finner? På hvilken måte?

Har dere noen retningslinjer i forhold til etniske minoriteter? For eksempel begrensninger på hvor mange innsatte med minoritetsbakgrunn dere kan ha i gruppen til enhver tid? Hvorfor er det slik? Hva synes du om dette?

Er det andre typer problemer/utfordringer som følger med etniske minoriteter i fengsel/pårme? Eller synes du det er de samme problemene som ellers?

Har du noen erfaring med forskjeller mellom yngre og eldre innsatte på denne avdelingen?

Hva tror du folk flest tenker om rusmestringsenheten? Om rustilbud i fengsel?

Oppsummere. Noe du vil tilføye?

## Vedlegg 8

### Intervjuguide helsefaglige

#### 1. introduksjon:

Noe du lurer på?

Intervjuet vil vare i ca 1 time..

OK med lydopptaker?

Alder? Er du i 20-30-40 årene?

Hvor lenge har du jobbet her? Har du jobbet i andre fengsler før du kom hit?

Hvem er du ansatt av? Fengselet eller andre?

Har det noen betydning for deg hvem du er ansatt av?

#### 2. Ditt arbeidsområde:

Kan du fortelle om hva som er dine arbeidsoppgaver? Gi gjerne eksempler..

Er det annerledes å jobbe med innsatte enn mennesker utenfor? (Kan du si noe om hvordan?)

Hva er din motivasjon for å jobbe med rusrehabilitering her?

Hvordan foregår søknadsprosessen til denne avdelingen? Søknader, skriftlig, muntlig, intervjuer, personlig møte med søker?

Hvordan henvender man seg til potensielle søkere?

Hvilke kriterier ligger til grunn for inntak? (På hvilken måte må den innsatte kvalifisere, evt. hvordan; er det lagt vekt på gruppesammensetning eller andre ting?)

Skjer det at søknader til rusmestringsenheten ikke blir tatt i betraktning? Kan du gi et eksempel? Hva mener du om det?

#### 3. Rusmisbrukere og avdelinger:

Sett fra ditt ståsted, hva mener du er hovedproblemene som rusmisbrukere kan støte på når de er i fengsel?

Er det mange innsatte i dette fengselet med rusproblemer? (Hvor mange ca.?)

Får du vite om de innsattes aktuelle og tidligere misbruk av rusmidler?

Har denne kunnskapen noe å si for hvilke tilbud/rehabilitering den innsatte mottar?

Hva ønsker rusmisbrukere hjelp til og (hvordan skiller de seg fra ikke-rusmisbrukende innsatte?)

Hvordan kan du hjelpe de innsatte på rusmestringsenheten?

Er det forskjell på hvilke type rusmisbrukere det er snakk om? (Eks. Opiat avhengige, hasj brukere, kokain? Kan du si noe om forskjellene?)

Hva er din holdning til de sanksjoneringsmekanismer og nulltoleranse politikk overfor rusmidler i fengsel?

Er du med på noen rusmiddelkontroller?

Hva synes du om kontrolltiltak i forhold til rehabiliteringen? Er det nødvendig? Kan du fortelle på hvilken måte, gi eksempler?

Føler du at du må gå på kompromiss med deler av rehabiliteringsopplegget fordi den foregår i fengselsregi?

Hvilke tanker har du om din rolle som helsefaglig ansatt som jobber i en fengselsinstitusjon?

#### 4. Rusmisbrukere, diagnoser og medisinerings?:

Er det rusmisbrukere som får diagnoser når de er i fengsel? Diagnostiserer du?  
 (Hvis ja: hvordan diagnostiserer du i forhold til deres problemområder?)  
 Hvordan fungerer det med substitusjonsmedisinering i fengsler? Hvem får substitusjonsmedisiner? Hva er kriteriene for å motta dette? Hvor høye doser gis det?  
 Ut fra din erfaring: Hvilken betydning har substitusjonsmedisiner for innsatte i fengsler? På denne avdelingen?  
 Er det andre type medisiner enn substitusjonsmedisin som kan hjelpe rusmisbrukere? For eksempel angstdempende, stressnedsettende eller abstinensknekkende? Kan du si noe om slike preparater? Hva gjør de, hvordan hjelper de?  
 Hvordan vurderer du når en innsatt kan ha bruk for medisinsk innblanding for å få det bedre? (Spiller den avdelingen vedkommende sitter på noen rolle? Stress, trusler, angst, rusavdeling?)  
 Trapper dere også innsatte ned på substitusjonsmedisin? Hvordan foregår det?  
 Synes du at rusmisbrukere i fengsel medisineres mer eller mindre enn rusmisbrukere utenfor spesielle rusavdelinger som rusmestringsenheten? Utenfor fengsler? Hvorfor er det slik?

#### 5. samarbeid i fengselet:

Kan du fortelle noe om hvordan en god dag ser ut? Hvorfor var den god? Hvordan var dialogen? Hva lykkes dere med å oppnå?  
 Kan du også fortelle noe om hvordan en dårlig dag ser ut?  
 Hvordan vil du si at miljøet er her på avdelingen?  
 Hvem samarbeider du med og kan du beskrive hvordan dere samarbeider? (Hva gjør dere, hvordan koordinerer dere? Hva er noen typiske samarbeidsområder: medisin, nedtrapping, løslatelse..)  
 -med hvem: psykiatere, sykepleiere, leger, fengselsbetjenter, andre ansatte?  
 Kan du si noe om arbeidsfordelingen på denne avdelingen?  
 Har du inntrykk av at de andre ansatte opplever rusmestringsenheten på samme måte som deg? Hvorfor/hvorfor ikke?

#### 6. innsatte og etniske minoriteter:

(Har du erfaringer med det som blir kalt for sterke og svake innsatte og sterkt negative innsatte? Kan du si noe om det og om det har betydning for den behandling/rehabilitering de mottar og hvordan?)  
 Er det andre forhold som har betydning for hvor mye hjelp de innsatte har bruk for? Straffens lengde, tidligere fengsels erfaring, mulighet for permisjon..  
 Er det annerledes å jobbe med etniske minoriteter med rusproblemer enn etnisk norske?  
 Hvordan da? (språk, kulturforståelse..)  
 Kommer det andre typer problemer i fokus eller synes du at det er samme problemer som andre?  
 Har de andre forventninger til hva du med din yrkesbakgrunn kan gjøre for dem?  
 Ut fra din erfaring, har innsatte som er etniske minoriteter en annen opplevelse av soningen sin?

Hva tror du folk flest tenker om rusmestringsenheten? Om rustilbud i fengsel?  
 Oppsummere. Noe du vil tilføye?

## Vedlegg 9

### Intervjuguide innsatte

#### 1. Introduksjon:

Noe du lurer på? Hvor lang tid har du?

Intervjuet vil vare i ca. en time..

OK med lydopptaker?

Alder? Er du i 20 – 30 – 40-årene?

Kan du fortelle kort om hva rehabiliteringen her går ut på?

Hvor lenge skal du være her?

#### 2. Motivasjon for rehabilitering:

Hvor lenge har du vært her? I dette fengselet? På denne avdelingen?

Hvorfor ville du gjerne begynne med rehabilitering her i fengselet? Hvilke tanker gjorde du deg før du kom til denne avdelingen? Forventninger?

Hva tenkte du når du fikk vite at du fikk plass?

Vet du om noen som har søkt men ikke fått plass?

Hvordan fikk du vite om rusmestringsenheten? – fra andre innsatte, KB eller betjent, representant fra rme?

Var det lett og søke seg til rusmestringsenheten? Eller var det vanskelig? Hva gjorde du for å få en plass her? Søknad...

Har du vært i andre rehabiliterings/behandlingsprogram for narkotikamisbruk før? I eller utenfor fengsel?

Tror du at du ville vært i rehabiliteringsprogram eller behandling hvis du ikke var i fengsel nå? Hvorfor/hvorfor ikke?

Hvis du ikke hadde mottatt rehabilitering her i fengselet/vært her på RME, tror du soningen din ville ha vært annerledes på noen måte? Hvordan da?

*Hva er grunnen til at du ville få en plass her på RME? – hvis svar er godt nok i 2.2 så behøver ikke dette spm. stilles.*

Det kan ofte være forskjellige grunner til at en innsatt ønsker å starte med rehabilitering (for eksempel av økonomiske grunner, for å komme vekk fra en avdeling med lett tilgang på narkotika, en avdeling med mange konflikter, for å få en lettere soning, fordi familien ønsker det osv.) Hva er dine tanker om det? Er dette noe dere diskuterer her?

#### 3. Selve rehabiliteringen:

Kan du beskrive en vanlig dag for deg her?

Hvordan foregår det rehabiliteringsrettede arbeidet her? (kjernetiden) Hva snakker dere om i gruppene?

Er det individuelle samtaler eller grupper? Hvor ofte møtes dere? Hvem velger gruppene?

Hvem er med på disse samtalene? Hvor møtes dere?

Har du hørt om russamtalen? Hvis ja; hvordan synes du det fungerer?

Har du selv vært i russamtale her på avdelingen? Med hvem? I hvilken type situasjon?

Hva er viktigst for deg i rehabiliteringen?

Kan du fortelle om hvordan en god dag ser ut for deg? Hvorfor er den god?

Og en dårlig dag? Hvorfor er den dårlig?

Synes du at aktivitetene her hjelper deg? Gruppene/samtalene? Kan du si noe om på hvilken måte?

Er det noe ved opplegget her som kunne vært annerledes? Noe du for eksempel savner eller er skuffet over i forhold til de forventningene du hadde før du kom hit?  
Hvordan hjelper arbeidet her deg med å være rusfri?  
Får man et bedre eller dårligere forhold til andre innsatte når man er i rehabilitering? Kan du forklare meg hvordan?  
Har du fått et annet forhold til fengselsbetjentene etter at du kom til denne avdelingen?  
Har ditt forhold til venner og familie utenfor fengselet forandret seg som følge av at du er på denne avdelingen? Hvordan da?  
Har det betydd noe for din soning at du er i rehabilitering? Er det bedre eller verre å være her enn på andre avdelinger? Er dagene bedre eller vanskeligere? Hvordan?  
Hva er forskjellen mellom denne avdelingen og en vanlig avdeling i fengsel?  
Føler du at du noen ganger får «fri» fra fangetilværelsen? I hvilke situasjoner opplever du dette?  
Noen ganger hører man om at rehabilitering hjelper de innsatte med å klare soningen mer enn det har betydning for narkotikaforbruket, spesielt ikke etter at man kommer ut. Hva sier du til det?

#### 4. De ansatte:

Hvilke typer ansatte vet du om/er du i kontakt med her på avdelingen?  
I hvilke situasjoner er du i kontakt med disse?  
Er det lett å snakke med de ansatte her? Er de gode til å forstå, hva har du bruk for?  
Kan du snakke med de sosialfaglige ansatte (avd. leder, miljøterapeut, rusfaglig ansvarlig) om ting du ikke kan snakke med andre om?  
Hva er de gode til å hjelpe deg med? Er det praktiske ting? Samtaler?  
Er det ting de ikke er så gode på? Noe du mener de kunne gjort bedre?  
Har du et annet forhold til de sosialfaglige ansatte og avdelingsleder/psykolog/sykepleier enn du har med (vanlige) fengselsbetjentene? Kan du fortelle noe om hvordan det er?

#### 5. Rehabilitering innenfor sammenlignet med utenfor fengselet:

Kan du sammenligne rehabilitering her inne i fengselet med rehabilitering utenfor fengselet? (Kun relevant for de innsatte som har vært i rehabilitering utenfor)  
Hvilke typer rehabilitering har du vært i utenfor fengselet?  
Synes du at det er store forskjeller mellom rehabilitering innenfor og utenfor murene? For eksempel din egen innstilling, mengden av samtaler, rammer for arbeidet, ansatte, andre brukere/innsatte?

#### 6. Substitusjon/medisin:

Får du substitusjonsmedisin eller har du fått det tidligere? Metadon eller Subutex? (Hvis NEI, gå til tema 7)  
Er det forskjell på å få det henholdsvis innen og utenfor fengselet? For eksempel, er det lettere å ta det daglig her?  
Har du gått opp eller ned i dosering siden du kom i fengsel?  
Får du andre typer medisiner? Evt. hva hjelper denne medisinen med?  
Har medisinforbruket ditt gått opp eller ned etter at du kom i fengsel? Hvorfor tror du at det har gått opp eller ned?  
Hvordan er ditt forhold til lege eller sykepleier her? Er dere ofte i konflikt eller prater dere fint sammen?

## 7. Kontroll i fengselet:

Er det narkotikakontroll her på avdelingen? Hvilke typer kontroller og hvor ofte skjer de? (UP, kroppsvisitasjon, razzia av celler osv.)

Hvem utfører disse kontrollene? Ansatte fra RME eller fra andre deler av fengselet?

Hva synes du om kontrollen? Er den nødvendig, en god ting eller er den ødeleggende for rehabiliteringen?

Hvilke sanksjoner – negative og positive- har du erfaring med fra fengselets side? (belønning, isolasjonscelle, nektelse av permisjon, bedre muligheter for permisjon, bøter, fordeler av annet slag?) Brukes dette mye eller lite? Hva synes du om det?

Hva tror du folk flest tenker om rusmestringsenheten? Om rustilbud i fengsel?

Hvor lang er dommen din?

Når kom tilbudet om å sone på RME i soningsforløpet ditt?

Har du en plan for (fortsatt soning og) hva som skal skje når du har vært her/er ferdig her?

Hvilke typer narkotika har du brukt? Og i hvor mange år?

Oppsummere. Noe du vil tilføye?

## Vedlegg 10

### Observasjonsguide

#### **1. Omgivelsene**

Beskrive hvordan det fysisk ser ut på avdelingen, arkitektur, rom.

Tid – sted – hvem (er til stede)

#### **2. Avdelingen**

Hvordan er stemningen og atmosfæren på avdelingen? Hvordan fungerer relasjoner mellom de forskjellige gruppene? (innsatte, fengselsbetjenter, andre ansatte..)

Forutsetter at vi beskriver hvem, hvilke profesjoner som er til stede.

Se etter uformelle møtesteder (røykested; andre aktiviteter)?

Språk: Hvordan snakker innsatte og ansatte? Bruker innsatte behandlingsspråk (evt. hvilke?)

#### **3. Rutiner**

Beskriv de daglige rutinene. For eksempel; spiser de frokoster/lunsj/middag i fellesskap?

Morgenrutiner med vekking osv. Hvor mye tid settes av til rehabiliteringsrettet arbeid i grupper/individuell? Fritidsaktiviteter; hvem deltar? Hva er rollene til innsatte, fengselsbetjenter og andre ansatte?

Se etter ritualer: forskjell på hverdag, helg, ferietid?

#### **4. Rehabiliteringen**

Hva består det rehabiliteringsrettede arbeidet av? Hvordan utføres det? Når? Hvordan er stemningen i gruppesesjonene?

#### **5. Kontroll**

Hvilke typer kontroller blir utført? Hvem utfører kontrollene; folk utenifra eller fra fengselet?

Når/hvor ofte er det kontroller? Hvordan reagerer de innsatte på kontrollene? Hvor sentral er kontroller i samhandlinger i hverdagen?

Hvilke type sanksjoner kan observeres; negative og positive (isolasjon, bøter, nekting av permisjon, russamtaler..)

#### **6. Prosedyrer**

Hvilke prosedyrer/rutiner har fengselsbetjenter og andre type ansatte for registrering, dokumentasjon, utfylling av skjemaer osv. Hvem rapporterer de ansatte til?